

מוֹלֵד

ירחון מדיני וספרותי

יוצא על ידי מפלגת פועלי ארץ-ישראל
בעריכת אפרים ברוידא

כרך ה

אפריל-ספטמבר 1950

ניסן - אלול תשי"ז

תוכן כרך ה

חוב'	עמ'	חוב'	עמ'
		אביגדור, שאול	
261	29—30	על אליהו גולומב	186
		אדלר, שאול	
190	27	גזר' וסביבתו	26
		שתי קצוות	29—30
199	28	אמיר, פ. (ברוידא, אפרים)	139
		קוראיה ואנחנו	27
290	29—30	בזבר, מרדכי מרטין	148
		מדינה וחברה	27
154	27	ביקל, שלמה	126
221	28	על ליאון בלוס	195
		ברגה, הרצל	28
322	29—30	המפלגה ודרכה במדינת	
		בירקס, ק.	
		ועידת מורים סוציאליים	216
181	27	בן-אשר, ח.	204
		לתכנית של פיתוח וקיבוץ גלויות	28
209	28	בן-גוריון, ד.	67
		מדינת ישראל והתנועה הציונית	26
15	25	בן-יצחק, אברהם	89
		שלושה שירים	
77	26	ברוידא, אפרים	3
		מדינת ישראל ושכנותיה	25
273	29—30	לבצרון מבית ומחץ	29—30
		ברור, א. י.	
113	26	להשגת רוב יהודי בירושלים	29—30
		ברטוב, חנוך	
124	26	כעפר הדרך (סיפור)	92
		גבתי, ח.	
51	25	הפוטנציאל החקלאי של מדינת ישראל	131
		גורן, חיים	
20	25	לבו של הנער (שיר)	111
		גינזברג, מוריס	
333	29—20	על הארולד לאסקי	58
		גלבר, נ. ב.	25
267	29—30	אדם מיצקין והיהודים	240
			28
		גרינבאום, א. ל.	
		תפקידי התכנון בישראל	
		דינבורג, ב. צ.	
		על גדליה אלון	
		הלפרן, יחיאל	
		ריבונות ציונית או קומוניסטית	
		הלקין, ש.	
		סוף קץ לי בנוף צפוני (שיר)	
		ויליאמס, טנסי	
		ביבר הזכוכית (מתזה) (תרגום ב. אפרים)	
		ביבר הזכוכית (סוף)	
		זיידמן, י. א.	
		"כתר מלכות" לאבן גבירול	
		זלאטקין, מ. מ.	
		החברה החשאית "נצח ישראל"	
		זה. נ. ביאליק	
		כצנלסון, ב.	
		חינוך הנער והמפלגה	
		לאסקי, הארולד	
		חירות ומחשבה	
		לוביאניק, פ.	
		ההסתדרות בתוך קיבוץ וגלויות	
		לוריא, ב. צ.	
		בקעת בית נסופה	
		ליבס, ג. י.	
		סוקראטס—קדוש אירוני?	
		ליפסון, מ.	
		תהו ובהו וחושך	
		גיישטס, מרדכי	
		דייגים על הכנרת	
		סילינג, אינגאצין	
		פרידה מסוסקבה	
		סמאל, אדוין	
		אור וצל במנגנון	
		עברי, י.	
		אמריקה תהיה על תעודתה	

חוב' עמ'	חוב' עמ'
בקורת ספרים	
אייזנשטדט, ש. נ.	עגנון, ש. י.
שני ספרי מבוא לסוציולוגיה	וחרב חכמת שלמה
339 29—30	291 29—30
(Social Life by Bennet & Tu-	פיכמן, יעקב
min, A. Knopf, 1949)	לדמותו של ר' בנימין
(Human Society by Kingsley	פרקי שופמן
Davis, Macmillan, 1949)	41 25
בהט, (בכשטיץ) יעקב	פטרארקה, פראנצ'סקו
הדרמה של הגאולה (בקץ הימים	סונטות על חייה ומותה של הנבירה
251 28	172 27
מאת ח. חזן)	לאורה (תרגום לאה גולדברג)
לבעית הרוזמן המעמדי	צמח, עדה
336 29—30	294 29—30
(תחת השמש מאת מ. שמיר)	טוקויל על היחיד והמדינה
ברוך, מכס	קמחי, י'ון
אגדה הסמוכה להיסטוריה	מורה ומערב: מאון הכחות
60 25	84 26
(משה מאת מ. בומר)	רבינוביץ, ישעיה
ירושלמי, אל.	החסידות ותיקנות באסתיות
בצינוק הכנסיה הקאטולית	רוטנשטרייך, נתן
62 25	175 27
(בגישו רומא מאת ש. אפטר)	פילוסופיה לשם שלום העולם
שאנן, א.	(על ר. מק'קיאן)
המשכו של רומן (תעלומה ואין קורא לה	שאנן, א.
285 28	השפעות צרפתיות במשנת שמואל דוד
מאת יהושע בריוסף)	לוצאטו
	314 29—30
ציורים	
בינדר צלה	שטיינמן א.
(289) 29—30	שתי שיחות
גלעדי אהרן	300 29—30
(110, 98, 92) 26	שכטר, יוסף
לזר	ערכי האגדה והרבות דודנו
(57 51) 25	120 26
מדורים	
בין לאומים	שמעוני, י.
(84) 26	„ציבות אזורית“ ותכנה הממשי
(142) 27	142 27
במזרח התיכון	שנברג, יצחק
רשימות	כיבוש (סיפור)
25 (58) : 26 (126) : 27 (186) :	285 29—30
28 (246) : 29—30 (527)	שפר, ז.
25 (60) : 29—30 (336)	דרכים אל התברה הקיבוצית
139) 27	(על מאמר ו. סטאפאניאן)
25 (64) : 26 (128) :	9 25
בשולי החוברת	שריד, לוי
27 (202) : 29—30 (341)	ב. כנולסון חיקתו לביאליק
	247 28

מולד

ירחון מדיני וספרותי

ניסן תשי"ב כרך ה' חוברת 25 אפריל 1950

3	אפרים ברודא	מדינת ישראל ושכנותיה
9	ז. שפר	דרכים אל החברה הקיבוצית
15	הארולד לאסקי	הירות ומהפכה
20	איגנאצ'י סילונה	פרידה ממוסקבה
26	שאול אדלר	גורגי וסביבתו
41	יעקב פיכמן	פרקי שופמן
51	מרדכי גיישט	דייגים על הכנרת
		רשימות:
58	מוריס גינזברג	על הארולד לאסקי
		ספרים:
60	מכס ברוד	אגדה הסמוכה להיסטוריה
62	אל. ירושלמי	בצינוק הכנסית הקתולית
64		בשולי החוברת
51 ו-57		רישומים מאת לור

דמי הנתונים: 2,750 ל"י לשנה; (1,400 לרצי שנה; מחיר החוברת 250 פרוטה; שבר הסדרעות: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין הפערכת אחראית לתוכן הסדרעות; כתביהד שלא צורפה להם פעם כחובה וסכוינת אינם סוחורים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40, תל-אביב.

M O L A D

MONTHLY REVIEW OF POLITICS AND LETTERS

EDITED BY EPHRAIM BROIDO

Vol. V

No. 25

April 1950

PUBLISHED BY THE PALESTINE JEWISH LABOUR PARTY

The Offices of MOLAD are at 40, Yehuda Halevi St., Tel Aviv, Israel.

Tel. 5774. Annual Subscription LI 2.750; Abroad \$ 9, including postage.

מדינת ישראל ושכנותיה

אפרים ברודא

אותו ושפת־יתר פטריוטית ערבית מחפה עליו. מדינת ישראל היא כקרע ראשון בטלית.

אמנם מתחת לשטח מתרקם תהליך של שינוי ערכים במגמת ההסתגלות למדינת ישראל. הכרזתה האחרונה של הליגה הערבית, המטילה הרס על כל מדינה ערבית הנכנסת במשא־ומתן נפרד עם ישראל, היא גופה מעידה על תהליך ההסתגלות. בחסכה יהדותיה בהחלטת האומות המאוחדות מנובמבר 1947, הראתה הכרזה זו לדעת כי אמנם עברו הערבים את כבדת־הדרך הפסיכולוגית למן הגיית שם ישראל בעצרת האומות מתוך סלידה ותסוויה („השלטונות היהודיים“, קראו להם, כמדומה, כאחד עם נציגי הבריטים) ועד להכרה במדינת ישראל המשתמעת מהחלטה זו של הליגה, הרואה את פתרון החלוקה של נובמבר 1947, שאבד עליו כל, כתנאי בני־גד ובני־ראובן לכל דיוני שלום!

ההתנגדות למדינה יהודית נטשה, לכאורה, את היטח העקרוני ועברה לשטח הטכסיסי. אך בפלגות ישמעאל עוד רבים נפתולי־לב, הכוחות המרחיקים והעוינים יתרים על הכוחות המקרבים וידם רמה. אמנם אינטרסים זרים מלבים בלי הרף את האש הלוחשת ועולה, אך האש עצמה ילידת־בית היא. המדיניות ההרסנית, המופגנת בהסגר כלכלי על ישראל, בסתימת פי הצינור בידי עיראק ובהסימת התעלה בידי מצרים, עולה לערבים ביוקר רב, ואין שורת ההגיון החשובה הקר מיישבת אותה.

דבר שאין הלב רוצה בו, השכל אינו פתוח לפניו. תקומת מדינה שלא היתה קיימת זה הרבה מאות שנים כמות כשינוי סדר־בראשית — ועוד ימים רבים יעברו עד שתיעקר מן הלבבות המישאל־ההנהגה, כי כשם שלא היתה מדינה זו קיימת עד עכשיו, כך אין הכרח גמור כי תתקיים לאורך־ימים להבא. על התנגדות טבעית זו נוסף הפחית המקנן במנהיגות המדינות הערביות מפני הרגע הקריטי, אשר יודעת היא בעור מקלבה כי יבוא עליה, במקדם או במאוחר, הרגע שתצטרך לעמוד ולדבר שלום עם ישראל פנים אל פנים — ולהסביר את הדבר להמוני עמה. כמקרה אשר יקרה את המאחרים להתבגר, דוחה היא את הרגע ככל האפשר יותר,

כמלאת שנתים לעצמאות ישראל ראוי להתבונן במעמד היחסים בין מדינתנו ובין שכנותיה. השפרו סיכויי השלום, אשר אליו מצווים אנו לחתור, אשר בלעדיו לא נוכל לקיים את עיקר שליחותנו לאורך ימים ושנים? ואם לא שפרו, מדוע לא שפרו, ואיזה הדרך ניטיב לחתור אל התוף הרצוי?

אין אדם צריך להיות שטוף באופטימיות בשביל שיבחין כי נתבדו נבואות כשלון ושואה שהתנבאו רבים, מי בחדוה מי בתרדה, על מדינת ישראל סמוך ללידתה. ברייה חדשה זו, שקפצה כביכול מתוך הבל־פיהן של האומות המאוחדות, ובפועל ממש נוצרה בעמלם ועוֹד־רוחם של יהודים, הכריעה מבחינה צבאית את מדינות־הערבים שקמו עליה לבלעה, בחסות בריטית המוסרית קל; פילסה לה נתיב מבחינה מדינית בין גלי איבה אדישות ומשפטי־קדם בוירה הבין־לאומית; ואף בחזית הכלכלית יכלה עד עתה למכשולים. אמנם למכשולים ראשונים בלבד.

אך אין אדם צריך להיות אחז־ביעותים מטבעו בשביל שיראה כי דרכי מדינתנו עם שכנותיה זרועות מוקשים ועוד רחוק יום פינויו. ומה תימה? מאורע היסטורי מהפכני כתקומתה של מדינת־ישראל כלום אפשר היה שלא יעורר תגובה חריפה בעולם הערבי? רק גידולי־קיקיון באים וחולפים בלי הד. ההתנגדות למדינה יהודית בלב המזרח התיכון עמוקת שרשים היא מזלזל בה. התנגדות זו אתה מוצא בה רק קב אחד של דאגה לגורל ערביי ארץ־ישראל — ותשעה קבים של דאגה לגורל דמותו הערבית של המזרח התיכון. יהיה מה שיהיה גורל הליגה הערבית — חזון האחדות הערבית עתיק ממנה וקרוב לשער שיהיה אחריה, ומדרך הטבע הוא שחלק ממשכילי הערבים יהיו נוטים לבקש במדינה ערבית מאוחדת, או בפדרציה ממשית של מדרינות־ערב, מוצא ומפלט מחולשתם הנוכחית. לפי שיגרת־המחשבה, טיפוחה ערבים ואנגלים, חלק־תכל זה ערבי הוא, בחינת טלית שכולה ירוק; יסודות אתניים אחרים המצויים בו הם רע הכרחי, כרבב על הטלית, אשר לדרגת עצמאות ורביבנות לא יעלו ולא יגיעו. אפילו גוונו המיוחד של הלבנון, איצטלת הלשון הערבית מכסה

בקרב השכבה הערבית השלטת:

„עם הקמת דריסת-רגל ובסיס ליהודים. צפויה סכנה חדשה לערבים. תשוקות היהודים אינן מוגבלות בארץ-ישראל לבדה, אלא הובקות חלקים אחרים מן העולם הערבי. בדבריו לעמו אשתקד אמר מר בן-גוריון: „היכנונו להשיג את מטרתנו הסופית עם הקמת המדינה היהודית. קיבוץ הגלויות וקיום ההבטחות הכתובות בתנ"ך". התכנית הצירוף נית מקורה בימי הרצל, ומטרתה ישוב ארץ-ישראל והתיאמת מלכות ישראל כבתור-הזהב. ארץ-ישראל תהפך אז לבסיס לשם ניצול המזרח תתיכון ולהרחבת האינטרסים הכלכליים של היהודים. לפי הגדרתם מקיפה ארץ-ישראל את ארץ-ישראל דהאידיא, עבר-הירדן וחלקים גדולים מסוריה, הלבנון ומצרים. חלומם הוא על „מדינה יהודית רבתי בין הנילוס לפרת“.

„תכנית זו הרי הם מקיימים צעד אחרי צעד. הצעד הבא יהיה הנסיון לכבוש את ארץ-ישראל כולה, ואז ינהגו בהתאם לנסיבות — נסיבות שבעצמם ישתדלו ליצור. לתכלית זו יסתייעו בכל כוחם. השפעתם, עשרם וכשרונותיהם. „זוהי הסכנה אשר מול פני הערבים, המחייבת אותם לשנות את אורח חייהם כדי שיוכלו לעמוד בפני המצב החדש“ (*).

ב.

ככל שדברי מוסה עלמי יוצאים ללמד על הפחד מפני הכוח היהודי שבו שרויה המנהיגות הערבית כולה, הרי בניגוד לרוב המנהיגים הערבים, אין עלמי נוטה להסיח דעת הבריות ולחפות על החולשה. מוסה עלמי כתב, כידוע, ספר ושמו „לקח ארץ-ישראל“ (**). והנה רוב דבריו ומסקנותיו בספר הזה הם למעלה מן הרמה הממוצעת של הפובליציסטיקה הערבית. ומבחינה זו הריהם כיוצא-דופן בתוך שפעת הדימאגוגיה שמשפיעה המנהיגות הערבית על צאן-מרעיתה. עלמי חותר אל סיבות הכשלון הערבי ומבקש דרך — בתוך התחום הבורגני הליבראלי של השקפת-עולמו — לריפוי נגיעה של החברה הערבית. ברי, מחשבתו היא לפי שעה רק נחלת

(*) הובא במאמרו „לקח ארץ-ישראל“.

Middle East Journal, October 1949.

(**) „עברת פלסטיין“, יצא בבירות במארס 199. יסוכם ב„מידל איסט ג'ורנל“, כ"ל.

וגורפת את המועקה שכלבה בזרמי מליצה פטריסטיים. על שום כך מרבה הליגה הערבית ציוויים ואיסורים על כל חברותיה, מחשש שמא תמצא אחת מהן עוז בנפשה לשבור את המעגל השוטה ולא תדיר עוד הנאה מהסכם נפרד עם מדינת ישראל. אך זה לא כבר נודע להם להמונים בארצות ערב על שיעור התבוסה שנבוסו צבא-יהם בארץ-ישראל. עוד לא היתה להם שהות להרהר מעט בסיבות האסון ותוצאותיה, וכבר דעתם מוסחת וראשם סובב מהבטחת נקמות ב„סיבוב השני“ הקרב לבוא. חוסר העז והחוסר הריאליזם, האופייניים כליכך למדיניותה של השכבה הערבית השלטת, מוצאים להם מפלט אידיאלי בחזיונות-תגמול אלו.

אכן הפחד מפני מדינת ישראל אין לזלזל בו. שליטי הערבים לא זו בלבד שחוששים הם מפני תגובת ההמונים אשר החזו שנים רבות, באם יבואו לפנייהם להסביר את הצורך בחזיון שלום עם ישראל; יותר מכך חרדים הם מפני דינאמיותם של היהודים, מפני כוחם הכלכלי והתרבותי. מאמצייהם להרחיק את יום השלום אינם אלא ביטוי לפחד מפני המגע היום-יומי, התקיף, עם הווייה זו, חברתית ותרבותית. מדינית וכלכלית, ששמה מדינת ישראל, מגע זה עשוי לפתוח תהליכים בחברה הערבית, שסיכויים מחריד את השליטים. אך לפי שעה נבלע הועזע המעמדי בתוך רגשי החרדה לבאות שהקיפו את ההמונים.

„ראשית כל, מעונינים הערבים בשמירת

קיומם הלאומי ופיתוחו... רואים הם בחרדה שהאימפריאליזם עוד לא עבר ובטל מן העור לם. עומדים הם עתה נוכח דבר שאי אפשר להם שלא לראות בו אחד הלכודים החריפים ביותר של האימפריאליזם, הכומס בחובו סכנות רציניות לעצם קיומם — היא התחזק פנות הציונית. ברי להם שתוקפנות זו, בד בבד עם האינטרסים המתנגשים של המעצמות, תוסיף לסכן את בטחונם ותגביל את סיכויי התפתחותם החפשית...“ (*).

פי ד"ר קונסטנטין זוריקי, מי שהיה ציר סוריה בארצות-הברית ועתה נשיא האוניברסיטה בדמשק, הוא הדובר, ודברים מפורשים יותר משמיע מוסה עלמי, מי שהיה התובע הכללי בממשלת ארץ-ישראל ובלי ספק אחד הנאורים

(*) הובא במאמרו „מהות הציוניזם הערבי“.

Middle East Journal, April 1949.

דינה אחת עדיין אינו בגדר האפשר — תהא זו פדראציה של ממש, ובלבד שהאינטרסים העיקריים של המדינות השונות בה (כגון בטחון, ענייני חוק, כלכלה, תרבות, משפט ועניינים סוציאליים) יהיו מרוכזים בידי הנהלה (או ממשלה) מרכזית אחת. ואם פדראציה מעין זו לא תוכל, לפי שעה, להקיף את כל ארצות הערב — בים — לו תכיל, לפחות, את ארצות „הסהרן הפורה“. האחרונות — ובתוכן הלבנון — נוטות לדעת עלמי, יותר מזולתן לרעיונות של שיתוף ואיחוד, לפי שסמוכות הן לישראל ומרגישות בסכנה. אך אם חלילה יתברר כי הממשלות אינן מוכנות אף למידת איחוד זו שנעשתה הכרה חיוני לאור הנסיבות החדשות, יעמדו העמים ויכפו את ממשלותיהן!

מלבד האחדות תובע מוסה עלמי מודרניזאציה כללית של המימשל, דאגה לעם ולשיתופו בשלטון, חינוך כללי, ניצול עושר הארץ, תיעוש, זכות לעבודה ולבטחון סוציאלי, הבטחת שוויון זכויותיו של האזרח בחוקה והגשמת השריון בחיים. „זכויות העם יש להן זיקה לקיומה ולשרידתה של האומה... העם שאינו יודע את זכויותיו אינו מוכשר להילחם לקיומו. דרך משל, זכות העם לשקוד על בריאותו ובריאות זרעו יש לה השפעה ישירה על יכולתו לעשות מלחמה. והרי זכות העם לחינוך: כיצד יוכלי בני־אדם להילחם למען אומתם, אם רובם אינם יודעים פירושה של מלה זו?“

בוא נראה: תביעה זו לחינוכים חברתיים ומדיניים, ולרפורמי מקומות־התורף שהיו בין סיבות התבוסה, יותר משבאה לשמה, לשם הוצאת העם הערבי מבור שפלות והתנוונות, באה לשם התגברות על תוצאות התבוסה, מתוך הכרה שבלא שיפור חברתי אין תקוה להעלאת כשרו המלחמתי של העם הערבי. הנה כי כן, הצד השווה שבקנאי הערבים ובנאורי הערבים הוא טיפוח רוח־הנקמה. הערבים עדיין חוקים הם מן היהודים, לכשיתאחדו וישתפו פעולה, אומר עלמי. „יש להציל את ארץ־ישראל ואת כבודם העצמי של הערבים. בלי ארץ־ישראל אין להם חיים. זאת הבינו אבות־אבותינו היטב. הם עלו עלינו בהבנתם, כי בשעה שהתקיפה אירופה ולקחה את ארץ־ישראל מידהם, היו הם מוכנים למות בעדה ונלחמו עד שחזרו וכבשוה. כן גם היום. זהו שלב ראשון במלחמה ארוכה.“

ההכרה שדרך הריאקציה מביאה לידי פיצול,

קבוצת משכילים קטנה בעולם הערבי, אך ראוי שנתן דעתנו עליה.

כיצד משתקפים המאורעות המהפכניים שעברו על ארץ־ישראל ועל המזרח הערבי במוחו של מדינאי ערבי משטיל ומתקדם באופן יחסי? הגנת הארץ מפני היהודים נמסרה בשלב הראשון של המלחמה — עד להכרזת העצמאות — לידי ערביי המקום, ומכאן ואילך לידי המדינות הערביות; גם אלה וגם אלה נכשלו. מדוע הוכו הערבים? כי היהודים היו מגויסים גיוס טוטאלי ומאוחדים בפיקודם ובמטרותיהם. יאילו הערבים לקו בחוסר כוונות צבאית ונפשי. שית, בחוסר אחדות פוליטית ובחוסר פיקוד מרוכז ומתואם. ליקויים אלו, יודע הוא, אינם אלא בבואה של חולשת „האומה הערבית“ — הוא לו שם כולל את אוכלוסי מדינות ערב כולן — אומה גטלת־בגרות וקלושת־תודעה, מונהגת בידי ממשלות חדלות־מעש ונתונה במשטר פוליטי מפורק ומפוצל. התבוסה בארץ הוכיחה לעיני כל את אפסותן הצבאית, הארגונית והמדינית של ממשלות הערבים. חוסר־כשרונות בתחום החברתי נתגלה, לדעת עלמי, ביחסן של ממשלות אלו אל הפליטים מארץ־ישראל. „בושה היא שהממשלות הערביות מונעות מן הפליטים הערביים עבודה בארצן תיהן, גועלות כל דלת בפניהם וכולאות אותם במחנות“. אף זה היה מבחן בעיני העולם וגם בו נכשלו הערבים.

לדעת עלמי לא הניח הגורל לערבים אלא שלוש ברירות: ברירה אחת, להיות חיי עבדות כחיי הכושים בדרום אפריקה ובאמריקה; ברירה שניה, להיטמע ולוותר על כל ייחודם ועצמיותם, כריפובליקה בתוך מדינה קומוניסטית; ברירה שלישית, לקום ולעשות למען עצמאות של אמת הבנויה על „רעיונותינו וחלומותינו, תולדותינו וסבלותינו“. על מי תישען עצמאות זו? עלמי מודה בחשיבותם של ידידים נאמנים — אך „עלינו לסמוך קודם כל על עצמנו למען הדיפת הסכנה“. עלמי לועג לאלה המצביעים על „הידידות המסורתית“ עם בריטניה. וכי לא בריטניה היא אשר יצרה את הסכנה היהודית, גידלה ורוממה אותה? אף האמריקנים והרוסים לא טרו בים הם ממנה: „ראינו את השפעת היהודים על הראשונים, ואת התמיכה אשר נתמכו מאת האחרונים“.

התקנה? קודם כל אחדות. אם איחודה השלם והנכסף של האומה הערבית כולה במ-

מחשכת ימיה הבינים ולנהלה ולהביאה אל 1789 שלה. אל מהפכתה הבורגנית. (גם קומוניסטים ערביים בעיראק ובמקומות אחרים אחוזים. כי דוע, בקרנות המזרח האנטי־ציוני).

זיון מדינות הערבים בנשק כבד למינהו ואי מון קציניהן וטייסייהן בבירות המערב ערכם כחוליה בשלשלת המיבצרים האנטי־סוואטיים שנועדו לקום בחופי הים התיכון מפוקפק מאד, כידוע. ומי פתי ויאמין שכל הפבודה הזאת נועדה, כהכרות נציגי אמריקה ובריטניה באבי גוסט 1949, לשם שמירת הסדר הפנימי והגנה חיונית ביותר? על רקע היחסים המדיניים הקיימים בין ישראל לערב, ובעונה אחת עם מניעת נשק שוה־ערך מישראל, משמעותו של זיון זה ברורה מאד ליושבי המזרח התיכון. עמדה זו כמות כהומנה גלויה מצד בריטניה ואמריקה לשוב ולחדש את הפלישה ולהתגרות מלחמה במדינת ישראל. סיכוי זה אולי אינו מפחיד ביותר את מר באוין, שיצרו אפשר משיאו לנסות עוד הפעם — אך הפעם! — את נסיונו להחניק את המדינה באבה אשר ניסה בעקבות הפינוי הבריטי, אף על פי שאין סיכוי זה מתיישב יפה עם הכרת מדינת ישראל על־פירדין ועם מידת הסברת־הפנים שנתגלתה עם ההסדר הכספי בין בריטניה לישראל. אך האמנם סבורה ממשלה בריטניה המזוינת את הערבים בהתאם לתחומים וגם בלי חוזים. כי זה הדרך להרגעת הרוחות? האמנם סבורה הצבחת הצבאית האמריקנית, כי נוהג זה של זיון הדיכודי מסייע לייצוב במזרח התיכון, שבו היא חפצה, לכאורה?

וזאת לדעת: כל זמן שלא הוקם שלום נאמן ויציב במזרח התיכון, הרי חולשתן היחסית של מדינות־ערב לעומת מדינת־ישראל הקטנה היא המאזנת את יחסי־הכוחות והיא כערוכה לקיום השלום בחלק־תבל זה. הבא להיסיף על עריפותם המספרית של הערבים גם יתרון־כוח צבאי מערער את שיווי־המשקל הרומף באזור זה ועל בע את נפש השלום.

התהיה הממשלה החדשה ברבת־עמון, הנציגית יותר, משום שגם ערביי ארץ־ישראל השתתפו בבחירתה, נוטה ומוכשרת להביא את הוזה השלום עם ישראל יותר מקודמתה, שגיהלה את המשא־והמתן באורח אבטוקראטי יותר? היצליחו מדינאים מצרים שונים החפצים בהסכם עם ישראל (ועמם נמנים מנהיגי הופה, אשר יש לו הפעם ממשלה שלא היתה כמוה לחוץ פרל־מנטאוי) לעמוד בפני תאות־המלחמה שאחזה

חוסר־אונים ושעבוד, בעוד שדוקא דרך הריסור־מה החברתית מקרבת את חקות הנצחון על הציר־נות וכיבוש ארץ־ישראל מחדש, הכרה זו משתרשת, כנראה, בקרב רבים ממשכילי הערבים. „היהודים חיים בהווה ובעתיד, ואילו אנחנו חולמים עדיין על העבר“, אומר ד"ר קונסטנטין זורייק, שנוכח קודם, בספרו הקטן „מענה אל נכבה“ (פשר הפורענות) שיצא בבירות בסוף 1948, היינו, קודם שיצא ספרו של מוסה עלמי, אף הוא מגלגל עיקר קטרונו על הערבים ותובע המורה במיבנה החברה הערבית ובאורח מחשבתו ועל שייתו של הערבי. שרק בזו הוא רואה הריס בפני הסכנות הצפויות לערבים.

משכילי הערבים עומדים סוף־סוף על ירשה החברתית של חולשתם הלאומית. מרירות הכשלון משחיתה את חוש הבקורת העצמית, החוש שהעלה חלחה בקרב הערבים.

ג

אילו זכו בעלי־הבקורת במשכילי ערב ודבריהם היו מתגשמים ונושאים פירות בהווה, תחת להיות נחלת מעטים ובחינת רמז ונבואה לעתיד לבוא, כי עתה היה אולי מקום לקוות כי במרוצת הירמיום, מתוך עצם ההשתקעות בצרכי בנינה וחיר דושה של החברה הערבית, על אלף אלפי הבעיות המסתעפות מצרכים אלה, יגיעו הערבים, כממילא, לידי הרחבת האופק והרחבת הלב, עבודה קונסטרוקטיבית מתישה את יצר הנקמה, ככל שיתחוויר לערבים הדרך לעלות מעמק־הבכא שלהם אל שלבים גבוהים יותר של רוחחה אנושית וקדימה חברתית, כן יחוויר וילך, כך הדעת נותנת, זכר התבוסה ויפוג עוקצו של הזכא.

לא זכו בעלי הבקורת, ולא זכו הערבים, ואף תהליך הבקורת העצמית, אשר החל זעיר פה וזעיר שם, נתעכב, תקומת המדינה היהודית הנרדפה את המדינות הערביות מאותה ספירה של חשיר בות כוזבת ומנופחת, שבה היו הערבים שרונים שנים רבות כל־כך. „שירות“ זה של המדינה היה שירות של ברכה לערבים, ואולם תהליך מבריא זה נתקל במחסום כבד, אמרכלי „המל־חמה הקרה“ מצאו את נקודת־התורף הערבית — יצר הנקמה בישראל — והרי הם מסתייעים בה לשילוב הערבים בתכניות ההודיינות שלהם: ולגבי יצר־הנקמה אין חילוק־דעות ניכרים בין שומרי חומות ה„סטאטוס קוו“ במזרח הערבי לבין מנהיגים ערביים „נאוריים“ כזורייק וכמוסה עלמי, המבקשים להוציא את החברה הערבית

ככל שתמונה זו תמונת־שוא היא, שהרי אינה מביאה בחשבון את הכוחות הדינאמיים הצפונים במדינת ישראל ובעם היהודי, ואף לא את האפ־ שריות החבריות בחיק ההתפתחות החברתית והמדינית הכללית. הרי האמת ניתנה להאמר: היוזמה לא בדינו היא. צורך השלום עם עמי ערב צורך חיוני הוא לנו, ואולם זרע הלענה אשר נזרע בקרב עמי ערב כמשך שלושים שנה לא ביום אחד ייעקר; והדבר היה כן גם אילו חיינו בעולם שהמתיחות והלחץ של אימפריאליזם מים ניטלו ממנו. שבעתים תכבד מלאכת העקי־ רה בעולם מבותר ומשוסע. שבו אין שום עם גידון לפי סגולותיו וצרכיו העצמיים. אלא לפי תשובתו על השאלה הברוטאלית: „הלנו אתה אם לצרינו?”

ד

במה נקדם את הסכנה הממשית שבהודינות הערבית? איך נקרע את המעגל השווה שהקיפו עלינו שותפים ממזרח וממערב? מה נתיב מדיני נפלט לשלום ולידידות עם עמי ערב ברבות הימים?

לא בתוקפנות המאיימת לבלוע יותר משיעור קיכולה; לא בוותרנות המפקירה את הריבית. כביכול, ומניחה את הקרן עצמה על קרן־הצבי; ולא בחיקוי לחוסר־הריאליזם של הערבים, שעלה להם ביוקר רב, או בהתמכרות לדמיונות אידי־ אולוגיים המשאילים לכציאות את הדמות שהלב שואל ומחליפים רצוי במצוי.

הכוננות הצבאית והבטחונית במובן המקיף ביותר, מצווה עלינו. עדפותה, בכל תחומי החיים מוכרעת, והיא גדולה אפילו ממצות־המצ־ וות של המדינה והדור, היא מצות קיבוץ גלוי יות. ומבחינה זו יפה שעה אחת קודם, ויפה ההפרזה מן הצנע. מוטב שנהיה מותקנים למע־ רכה כבדה, ויפתיענו קרב קל, מלהיפך.

פעולתנו המדינית מכוונת, בעיקר, ובהכרח, לקריעת מדיניות־ההסגר של הערבים. שלום־ שלום־ואין־שלום לרועץ הוא למדינה ולתאמי־ תפקידיה הגדולים: איכלוס הארץ ופיתוחה. סוף־ הצלחתה של מדיניות־ההון יימד בשיעור הפת־ תתו של תקציב הבטחון ומסירת העודף לעבודת הבנין. אם קריעת ההסגר הוא בגדר צורך חיוני, הרי אין טעם להשתקע בפלוגתה אקדימית מופ־ שסת, מה קודם ועדיף: הסכם עם מצרים או הסכם עם עבר־הירדן? לא בדינו הבחירה וקבי־ עת לוח־הזמנים. ברי שאוריינטאציה חד־צודית פסולה לנו בתחום המדיניות הערבית כשם שהיא

את החצר והצבא במצרים? והרי תקציבה הצ־ באי של מצרים גדול כיום פי ששה משהיה לפני המלחמה עם ישראל. אף סוריה והלבנון הגדילו תקציביהן הצבאיים והנהיגו גיוס־חובה בפעם הראשונה. הלגיון הערבי הוגדל אף הוא, ובארץ־ ישראל שסופחה מאמנים את כל המוכשרים למל־ חמה. כל תותח ומטוס הנשלחים למדינות ערב בידי חברות נכבדות של אר־ס, מגבירים, בנסי־ בות אלו, את מפלגות־המלחמה בקרב הערבים. הכיתור הצבאי וההסגר הפוליטי והכלכלי והמשך השיסוי המתנהל בארצות ערב כלפי מדי־ נת ישראל, חברותן לאומות המאוחדות. כל אלה מעלים בעיות חמורות. לפנינו מקרה יחיד־במינו של מדינות שהתגרו מלחמה, נוצחו, והריהן, כנער מפונק שקלקל, משתטות מכל אחריות לתוצאות מעשיהן (ובכללן סבלות בני־עמם). אף כאן אתה מוצא אותו חוסר־הבגרות, שמנה מוסה עלמי עם פשעי עמו. סירובן של מדינות אלו לדון במכלול־הבעיות כולה, שבעית הפליטים היא חלק ממנו, בצד התעקשותם להפרידה ולהעלותה על ראש כל הבעיות, מנעה, כמובן, כל התקדמות קונסטרוקטיבית לקראת התנאים שבתחומם היה מקום לטפל בגורל הפליטים לפי החלטת אסיפת אר־ס מדצמבר 1948. תביעותיהם הטריטוריאליות של הערבים לפני ועדת הפיוס היו גראנדיוזיות כליכך שהפריכו את עצמן ולא היה מן הצורך לטפל בהן כלל. בעונה אחת עם האזעקות על התוקפנות היהודית, הוגשה מישראל ההתפשטות הערבית באופן רשמי לוועדה בין־לאומית. בפלי־ שתם ובמלחמתם הצליחו הערבים לקרוע את תכנית החלוקה של 1947 — בכיוון מהופך לכור־ נתם. עכשיו שסוכלה מזימתם — הרי הם תיב־ עים את קיום תכנית החלוקה? כמניעת החלוקה כן כפייתה אינה מכוונת אלא להרס מדינת ישראל. תשעה קבים של איראציונאליות נטלה המדי־ נה הערבית. אך יש לשער כי הערבים מצוירים להם את התפתחותה העתידה של מדינת ישראל מעין כך: שביהות־נשק בידה, ואין שלום --- והרי מדינה זו אנוסה להכביר את תקציבה הצבאי ולמנוע מזון וסחורות מתושביה; הסגר כלכלי עליה מצד הארצות השכנות ולא משא־ומתן של מסחר — והריהי אנוסה לקנות חמרי־מזון וחמרי־גלם חיוניים ביוקר, בעוד שאין ביכולתה למכור בזול את מוצריה־תעשייתה. כך תהיה מדינה זו נצלת ברוטב של עצמה וסופה משתעבדת והולכת עד שכורעת תחת נטל קשייה המתרבים.

פיקחים מכאן ומכאן, אסורה עלינו לא רק משום שהיא חוטאת לעצם מהותנו וצרכינו כעם מתקבץ משני האגפים כאחת; ולא רק משום שבדחיקת צד אחד, נהיה כפופים ומשועבדים לחסדו של הצד האחר, ויתחדש עלינו מצבנו מימי הספר הלבן, כשלא היתה לנו ברירה כלי-עיקר, אלא משום שדין הוא כי יווכחו הערבים, כי אין אנו לא משרתי האימפריאליזם ולא סוכני הקומאינפורם, כי אחת גמרנו לעשות את מלאכתנו שלנו, מתוך חירות ועצמאות, בלא לקבל את גזירת העולם המשועשע ומבלי לעשות את מלאכתם של אחרים. איראן יש סיכוי שיגדל כוחנו המושך וישותק כוחנו הדוחה.

ולא זו אף זו: הדרך המוליכה אל עמי ערב אינה על ידי עקיפה איריאליסטית של מדינותיהם; אך לנתיב מדיניותנו העיקרית, הבודקת כל חור וכל סדק בחומת ההתנכרות והבערות אשר סביבנו, מן הדין שיתלוו חיפושי שבי-לים וקשרים אל ערבים ואל כל קיבוץ ערבי, המבקשים להרים את החברה הערבית מאשפתות. אמנם אין ודאות בזהות האינטרסים בין הקדימה החברתית הערבית ובין אהבת מדינת ישראל, ובכל זאת אין אנו בני-חורין להיפטר מחיפושם אלו. הכרתנו נאמנה כי ככל שתעמק שאיפת ההתעלות החברתית ותסתעף עבודת הבנין, כן יצר המקום לדימאגוגיה לאומנית, לכשיתנפפו ערפלי הבערות הערבית, ימעט הפחד הערבי, והפחד הערבי הוא מאבות האיבה בין ישראל לערב. "ריאליסטים" בתוכנו הבוגים על הפחד מפרנסים ומחזקים את השנאה על כל סכנותיה. יראו הערבים ויווכחו, שכוחנו הצבאי והכלכלי אינו מכון לזינוק; שבברי-הרהב הנפוצים בשמנו על האוות התפשטותנו, "עד הגילוס והפרת", כמוהם כתאוות שבהן מדובר, הם בעינינו עוול ואיילת כאחת; שבונים אנו את ביתנו בדרך המיוחדת לנו, לפי צרכינו שלנו — מדינה בלי שעבוד הרכים ובלי זכויות מיעוטים, דמוקראטיה עם תכנון חברתי, תכנון חברתי בלי שעבוד היחיד, "ריאליסטים" בתוכנו ספק אם יראו בוי"ת מודעת על מדיניות-כוח נבונה את הדרך הנכונה להתהלך עם הערבים. אך יש מוקדם ומדאומה במדיניות. לאחר שהראינו לערבים את כוחנו וגם את נחת-זרוענו, רשאים אנו לתפוס מרובה כזה, ולמעלה מזה. בעוד אנו מגששים למצוא כל יד מושטת בהיסוס של מדינות הערבים, נכלכל צעדינו ככה שברבות הימים נמצא, וביתר ודאות, את לב העמים השכנים.

פסולה לנו בספירת המדיניות הבין-לאומית. הן בקש ובקש שלום עם עבדאללה — על אף בריתו עם בריטניה, כשם שנוסיף לחתור לקראת שלום עם מצרים — בלא להיכנות מפזילותה לאמריקה. אין מן החכמה לזלזל בכאמצי האחריות הערבית ובכנות החזון הטבוע ביסודם, כשם שאין טעם להכריז על עצמנו כאויביה המושבעים של אחדות זו. אך זה תפקידה של המציאות הישראלית לנטוע בדעת העולם במערש — ולא בהצהרות של תעמולה — את ההכרה שאין רעיון האחדות הערבית, כפרוגרמה מדויקת (ולא כפרוגרמה תרבותית) משקף את המותו האמיתית של חלק-תבל זה ואינו הולם את צרכיה והתנגדותנו לכפיית דפוס ערבי מזוהק, ודמיונה על אזור זה תשא פרי ככל שנצליח להגיע לידי יחסי ידידות יציבים עם מדינות בלתי-ערביות כתורכיה ואיראן, מקרוב, ועם הודו מרחוק.

אמנם ההכרה המפורשת בסיפוח הר אפרים וחבל חברון לממלכת עבדאללה קשה עלינו, אך אין יסוד שנשנה לגבי ענין זה מן התפיסה הדינאמית, ההתפתחותית, שהיא הקו האופייני לכל מעשינו בארץ שהביאו אותנו עד-היום. פתרון המשוואה ששמה עתיד המזרח התיכון, ובתוכו מדינתנו, תלוי בגלמים אחדים, שהגדול בהם הוא התפתחות כוחות הייצור והפירוח בישראל ובקרב עמי ערב. במליצה אנטי-אימפריאליסטית בלבד אין לשמור גבולות; ובדיבורים כובשניים מפוצצים אין להרחיבם. עתידם של גבולות ישראל כרוך דבוק בקיבוץ הגלויות ובפיתוח הארץ, היינו, ביכולתנו למלא תוכן את כל שבידינו עכשיו, אופיים של הגבורות בינינו לבין שכנינו — אם עתידים הם להפריד או לקשר — תלוי באופים של היחסים אשר יתפתחו כאן בין המדינות השונות. מוצא חיפה לים יהיה לרשותן של מדינות ערב בה במידה שנמליהן יפתחו לפנינו.

ידידות ושיתוף עם כל אומות העולם על יסוד אי-תלותה של מדינת ישראל ועל יסוד הנאמנות לשלום העולמי; ידידות וקואופרציה עם ארצות-הברית וברית-המועצות; ברית יהודית-ערבית — כך הגדיר בשעתו ראש-הממשלה את יסודי המדיניות של ממשלת ישראל בתקופה זו. הגדרה זו במלואה בשילוב כל חלקיה, כחה יפה עוד לימים רבים. אף לענין הידידות עם עמי ערב, אשר סופה לבוא, יפה אי-תלות של ממש. הצטרפותנו לאחד הגושים העולמיים, מלחמה הקרה" שדוחקים עליה יסודות לא-

דרכים אל החברה הקיבוצית

ז. שפר

ב

בשנת 1948 הוצא מטעם המכון לפילוסופיה של האקדמיה למדעים בברית-המועצות קובץ רבי-כמות „על החברה הסובייטית הסוציאליסטית“¹. מאמרו של צ. א. סטאפאניאן באותו קובץ, שמו „מסוציאליזם לקומוניזם“, מוקדש לבירור השאלות והתנאים של המעבר מחברה סוציאליסטית לחברה קומוניסטית. טבעי הדבר שמאמר זה עורר ענין גם במחננו וגם נמצא מי שדאג להציג את סטאפאניאן לפני הקורא העברי. מה תורה הוא מלמדנו? והיש לנו מה ללמוד מפיו לגבי בעיותינו ותהליכי חיינו?

התיאוריה הקומוניסטית, עם כל היותה אדרקא דבוקה במארכס, אינה חוששת „לתקנר“ בשעה שהדבר נראה לה — ולא בהנחות פחותות-ערך בלבד (אין דבר זה מפריע את הקומוניסטים לשלול את זכות הבקורת והתיקון מכל מי שאינו חונה על דגלם). כך, בניגוד להנחתם של מארכס ואנגאלס (ב„אידיאולוגיה הגרמנית“), כי המהפכה הקומוניסטית יכולה לנצח רק אם תבוא בבת אחת בכל הארצות, חידש הקומוניזם הרוסי את ההנחה על אפשרות נצחונה של המהפכה בארץ אחת — ועל אי-אפשרות נצחונה בכל הארצות בבת אחת. לחידוש הזה נודעת חשיבות ממשית ועיונית מרובה בגישה לשאלת המדינה. סטאפאניאן כותב: „לאור התיאוריה החדשה של המהפכה הקומוניסטית — התיאוריה על אפשרות נצחונם של הסוציאליזם והקומוניזם בארץ אחת ועל אי-אפשרות של נצחון הסוציאליזם בכל הארצות בבת אחת — הציג סטאלין בצורה חדשה את השאלה בדבר התנאים הממשיים-ההיסטוריים לגטיסת המדינה“ (ע' 484). סטאלין „הוכיח את ההכרח בחיווקה של המדינה כמלוא המידה עד נצחונם הסופי של הקומוניזם בממד בין-לאומי“ (ע' 485).

מארכס הורה, כי בשלטון הסוציאליזם ייעלם חוק הערך ויחסי הממון הכרוכים בו בכלל, והחברה תעבור לחישוב ישיר ולחלוקת המצרכים בלי ממון ובלי מסחר („בקורת התכנית הגרמנית“). ואילו „סטאלין הראה, כי חוק הערך

לתנועה הקיבוצית בארץ, על זרמיה וארגון גיה, משקל משקי וחברתי, העולה בהרבה על כותה המספרי כיום. גם מבחינה מספרית אין היא כמות מבוטלת: היא מונה כשבעים אלף נפש, ואינה אומרת לקפוא. נפשה לגדלות: להעמקת תכנה המתודש, לכיבושים גוספים בהתישבות, במשק ובארגון, לליכוד פנימי ולריכוז חבריה-בניה עד היותה לתנועה-עם רבת-המר גים. לאנשיה התנועה היא מפעל חיים ותכנס, אך גם הארץ כולה, וביחוד הציבוריות הפועלית, ענין רב יש להן בתנועה החלוצית הן בשל משקלה כיום והן בשל נטיות הגידול המחיות אותה והממלאות את לבת.

לא בן לילה נולדה התנועה. שוקעו בה כוחות נפש כבירים, למעלה מארבעים שנות מאמצי יצירה, לבטים וחיפושי דרך, מאחריה כבר היס-טוריה לאקצרה, כולה רצופה מאבק חלוצי מת-מיד, מלחמות בקשיים אוביקטיביים וסוביקטיביים, כשלונות והישגים, סתירה ובנין, והיא מעלה פעם בפעם בעיות מחדש, מגלה ניגודים חדשים ומגשרתם, מתייסרת בחבלי גידול ובמש-ברי עמידה, מציגה שאלות חדשות בדרך בנינה וחותרת לפתרונן, וכולה דרוכה לקראת העתיד, למילוי שליחותה במלואה.

אין זו היסטוריה בלבד. בהיותה מפעל חי של רבבות אנשים היא גם בעית ההווה, גם תורה הצריכה לימוד. תנועה קיבוצית המאמינה, כי דרכה היא דרך לכל אדם בכל מקום, אך טבעי הדבר שיהיה לה ענין בכל דעה ובכל תורה המנסה להורות דרך לקומונה, הבאה להאיר את התהליכים העשויים לקצר את בנינה ולבצרו. גם הציבוריות הפועלית הכללית, אשר מתוכה קורצה התנועה הקיבוצית ואשר היא בית חייה, ענין רב יש לה בדעות ובתורות הללו, אי אפשר לה לתנועת פועלים חלוצית לנהוג בהן מנהג אדישות. הכרח הוא לבחון, אם התורות ההן חופפות את יסודות תנועתנו הקיבוצית ומתייש-בות עמה ועם צרכיה, או שהן סותרות אותה, כופרות בהנחותיה; הכרח הוא לבדוק, אם קבלת התורות הללו, אף ההסתגלות הרעיונית והנפשית אליהן, אינה עשויה לבטל את ערכו העצמי וה-עצמאי של המאמץ החלוצי, הוא מקור יניקתה של יצירתנו הקיבוצית.

* О советском социалистическом обществе. Академия Наук СССР. Институт Философии. 1948.

הן — הוא תנאי כלכלי עיקרי המבטיח יצירת ההנחות החבריות-הטכניות המוקדמות למעבר של הקומוניזם" (ע' 490). "רמתם הגבוהה של כוחות הייצור בחברה הסוציאליסטית והתפתחותם הבלתי-פוסקת הם תנאי יסודי למעבר מסדר ציאליוס לקומוניזם" (ע' 492).

ועוד. בשעה שניתח את קצב הגידול הכלכלי והישגי השיקום הטכני אמר סטאלין בועידת המפלגה ה־18: "נמצא, אפוא, כי בטכניקה של הייצור ובקצב גידולה של תעשייתנו כבר הדבקנו את הארצות הקפיטליסטיות הראשיות אף עלינו עליהן". הוכן, אפוא, הפיגור? "עדיין מפגרים אנו לגבי ממדי ייצורנו החרשתי לכל נפש" (ע' 494). "התפתחותה הבלתי פוסקת וחסרת המשברים של הכלכלה הסובייטית, ניהול תכניתו של משק העם, העדרם של מעמדות טפילים וסיפוחה של האוכלוסיה הבוגרת שיש לה כושר העבודה לעמל פרודוקטיבי ומעיל מבחינה חברתית — כל היתרונות האלה של משטר החברה הסובייטית הם תנאי יסודי לפתרונה המוצלח של בעיית היסוד הכלכלית של ס.ס.ס.ר." (ע' 496).

ד

מן האמור נמצאנו למדים, כי יש כמה וכמה תנאים קודמים להגשמת הקומוניזם וקיומה, ואלו הם: עושר מופלג של הארץ באוצרות טבע ובחמרי גלם, משטר סוציאליסטי בה, העדר מעמדות לא־עובדים, שפע רב ביותר בתוצרים, יתרון תפוקה על הארצות הקאפיטליסטיות המפותחות ביותר מבחינת הייצור לכל נפש, התפתחות שאינה מופרעת על ידי משברים.

האפשר לקבל את ההנחות הללו על יסוד נסיונונו אנו ונסיון התנועה הקיבוצית בה? הארץ קטנה ודלה באוצרות; משטר סוציאליסטי אין בה; שכבות שאינן עובדות יש בה. ומי ידע אימתי תוכל להגיע לרמת הייצור של הארצות העשירות והמפותחות? אף אין לה בטחון ממשברים ואין בה שפע כלשהו. ואף־על־פי־כן כמה תנועה קיבוצית בעלת משקל ובעלת תנופה דוקא בארץ נחשלת זו. תחלתה עוד בימי המשטר התורכי, המשכה בימי שלטון המנדט הבריטי והתפתחותה הנוספת וחוקותיה לגידול רב־ממדים במדינת ישראל. שאף היא עדיין אינה, כידוע, סוציאליסטית. מהוך דלות כמה הקומוניזם בישראל, ועדיין היא נתונה בחלקה הגדול במצוקה חמורה. עדיין רחוקה היא משפע ומעשירות. ובעוני קיימה את השיתוף ואת השיוון בחוכה. לא־עשירות היא נכונה גם

ניסאר קיים בשינוי צורה בימי הסוציאליזם, שכן עד נצחנו של השלב הגבוה יותר של הקומוניזם ישאר הממון והמסחר המנופים רבי־הערך ביותר להתפתחות הכלכלה" (ע' 485).

אך בדבר יסודי אחד, שיתוף בייצור, שלטון בתוצרת ושיוון ההגאה ממנה — כללו של דבר, יחסי קומוניזם — תוקעת התיאוריה הקומוניסטית יתדותיה במארכס ומיחסת לו הבחנה בין שני שלבים בהתפתחות הקומוניזם, והם משטר סוציאליסטי ומשטר קומוניסטי או משטר של קומוניזם. רק בועידת ה־18 של המפלגה הקומוניסטית הכל־רוסית הועלתה השאלה על הגשמת המעבר המודרג לקומוניזם, כלומר להגשמת הקומוניזם. נראה מה הן ההנחות המוקדמות, התנאים, הדרך כיום והאמצעים להגשמת זו, וכן נשאל, באיזו מידה יכולות ההנחות העיוניות והמעשיות הללו לסייע לנו בארצנו, ואם בכלל יש בהן כדי לשמש לנו מורה־דרך בבנין תנועתנו הקיבוצית.

ג

ההנחה הראשונה היא עשירותה של הארץ. עוד ב־1918 כתב לנין: "בידינו גם החומר שבאוצרות הטבע, גם במלאי של כוח־אדם וגם בתנופה הנהדרת שנתנה לנו המהפכה הגדולה ליצירתו של העם — כדי להקים רוסיה אדירה ושופעת באמת" (כתבי לנין, כרך 22). וכך אומר סטאפאניאן: "ב־1931 אמר סטאלין, כי להגשמת תכניתנו דרושות קודם כל אוצרות טבע מספיקים בארץ: עפרות ברזל, פחם, נפט, לחם, כותנה" (ע' 477). סטאפאניאן מוסיף ומונה את אוצרות הגלם המצויים במדינה: נפט, ברזל, פלטינה, מארגנץ, אסבסט, גרפית, כספית, אשלג, כרום, וולפראם, מגנזיום, אבץ, פחם, פוספטים, בוכסיטים, יערות, כותנה, משי, פשתה, שכני צמחים, גומי, כבול, קרקע, כוח־מים (ע' 477). לא הוקדמה ההנחה הזאת אלא כדי לבסס ולחזק הנחת־יסוד אחרת, והיא כי תנאי קודם להגשמת הקומוניזם (בלשונו של סטאפאניאן — הקומוניזם) הוא מציאות שפע רב מאד של מצרכים. "רק אם נעלה מבחינה כלכלית על הארצות הקפיטליסטיות העיקריות, נוכל להניח, שארצנו תרוח במלוא המידה הפציי־צדוקתה, שיש לנו שפע רב ביותר של תוצרים, ואז תנתן לנו האפשרות לעבור מן השלב הראשון של הקומוניזם לשלבו השני" (סטאלין ע' 491). "ביצוע משימת־היסוד הכלכלית של ס.ס.ס.ר. — להדביק את הארצות הקפיטליסטיות המפותחות ביותר בייצור התעשייתי לכל נפש ולעלות עליה

23) „אנשי הכלכלה הבורגנים היו תמיד מביאים כאחת הטענות כנגד הסוציאליזם את ההנחה, שהסוציאליזם ממית את ההתחרות בין בני האדם, שהוא משובה, כביכול, את צרכי האנשים וטעמם, משמיד בהם את כל הרחפים והמניעים לתחרות. אך כל הבדותות שבעלילות־זדון אלו של אנשי המדע הבורגניים, אירבי הסוציאליזם, הוכו לרסי" סים במעשה של הסוציאליזם האמתי, המארכ־סיסטי, של הסוציאליזם אשר גיצה בס.ס.ר.״ יודין מוסיף: „עוד בשנות קיומו הראשונות של שלטון הסובייטים הראה לנין באופן גאוני כי הסוציאליזם יוצר את כל התנאים להתפתחותה של תחרות סוציאליסטית, שהיא שונה מעיקרה מן התחרות ילדת המשטר הבורגני״.

הדברים האלה באים ללמדנו כי ההקפדה על שווי בשכר־עבודה, שמירת ההפרשים שבידרגה המקצועית, עידוד תחרות הדדית הכרוכה בפרסים בעד תפוקה גבוהה, לשון אחרת, טיפוח אי־השוויון, הוא הוא שיביאנו ויעבירנו אל הקורמונה (בלשונם — השלב השני, הגבוה יותר, של הקומוניזם). תחרות שמה תחרות, אפילו מוסיפים עליה את התואר „סוציאליסטי״. תוכן הדבר עצמו אינו משתנה על ידי כך: התחרות בין העובדים על גודל ההנאה מפרי העמל.

ונשאלת השאלה: כיצד עשויים טיפוח יצר ההתחרות וחניוך ההמונים על תחרות זו להביא אותם ההמונים עצמם לביטולה הגמור של תחרות, להנהגת שיוויון־אמת של קומונה, שבה יקבל כל אחד לפי צרכיו ולא דוקא לפי תפוקתו ודרגת מקצועיותו? האמנם יכולים אמצעים המבוגרים במהותם תכלית־ניגוד למטרה, להביא בהכרח אל המטרה הזאת? היש בכוחן של מחלצות „הדיאלקטיקה״ לחפות על הניגוד החמור הזה ולשמש קמיע העשוי להפוך ניגוד פנימי לשלילי מות מלאה? דבר והיפוכו מתעקשים ועומדים בעינם כדבר והיפוכו על אף כל להטי הלשון, תנועתנו אנה, שעלתה על דרך השויון המלא שבקומונה, וערך השויון נעשה לה קנין חיים. לא מצאה שום אמת־חיים בתורה דיאלקטית זו שאי־שויון בחברה הוא שיחנך לשויון ויקיימו. היא לא מצאה לה דרך אלא לאחוז באמת הפשוטה, כי אין דרך לשויון אלא השויון עצמו, הלכה למעשה, כי אך השויון יחנך לשויון, אך יחסי קומונה יבנו ויטפחו קומונה, אדרבה, תגדע תנו רואה בכל סטיה מעיקרי השויון והשיתוף המלא, בעבודה כבצריכה, סכנה לרעיון הקומונה לעצם קיומה.

בימים הבאים, ובלבד שיעלה בידה לבנות חברה על אשיות מוסריות חדשות: שויון ערכו של אדם, שויון כלכלי ואחריות הדדית מלאה.

אילו קיבלנו את תורת סטאפאניאן על הדרך לקומונה, היינו גוזרים על מפעל הקבוצה ועל כל התנועה הקיבוצית בארץ כתיוון אוטופי, וממילא ריאקציוני, שאין לו שרשים במציאות. חזיון נטול אפשרות־קיום וזכות־קיום, והרי הלכה קומוניסטית פסוקה זו עומדת בסתירה גלויה ומשוועת למציאות היסטורית חיה של מפעל־דור ושל תנועה אשר כוחה ואמונתה אתה, אשר הוכיחה גם את זכות קיומה גם את אפשרות התפתחותה. כנראה, פועלים בתוכה כבונן תהליך גאולתנו הלאומית והאנושית, כוחות ומניעים השוני בתכלית מההנחות, אשר סטאפאניאן וחרבריו רואים אותם כתנאי להתעוררותה והתארגנותה.

ה

אם השפע והעשירות תביעות־יסוד הן, יובן הדבר מאילו, כי אין להגיע לכך אלא בדרך העלאת הייצור ופריון העבודה, אך טיבה של דרך זו: האם באה היא להשריש את יסודות הקומונה בתהליך העבודה וביחסי העובדים — או באה היא לשרש אותם?

סטאפאניאן מורה: „בתהליך התפתחותה הבלתי־היפוטית של השיטה הקומוניסטית בבניית החיים החדשים — של התחרות הסוציאליסטית וצורתה העליונה, התנועה הסטאפאנובית — מתחוללת עלייתם התרבותית־הטכנית של העמלים״ (ע' 523). „הדיאלקטיקה של ההתפתחות כלולה בכך שאנו צועדים לקראת עקרון החלוקה הקומוניסטי (לכל אחד לפי צרכיו — המעתיק) בדרכי חינוכו של עקרון החלוקה הסוציאליסטית במלוא המידה, וכיצד לחזק במלוא המידה את עקרון החלוקה הסוציאליסטי? פירושו של דבר, להקפיד בעקיבות על השלום השכר לפי העבודה, לעודד את ההתפתחותם הכל־צדדית של כשרונות האישיות, לעודד כל אחד ואחד לשכלול מתמיד ושיטתי של דרגתו המקצועית, להעלות בלי הרף את פריון העבודה, שבסופו של דבר הוא התנאי העיקרי לנצחון הקומוניזם״ (היינו הקומונה — המעתיק) „בדרך ההתפתחות החוקית הזאת תחול ירידת מחירים שיטתית, עד המעבר ההדרגי בשלב מסוים לעקרון הקומוניזם, לחלוקת התוצרים לפי הצרכים״ (ע' 527).

במקום אחר בקובץ כתב פ. פ. יודין: „מקור התפתחותה של החברה הסובייטית״ ע'

הנהלה עצמית נבחרת בקולחוזים, והמפעלים האלה יפלו אף הם לחיקם של „ממונים על ידי מוסדות הממשלה על יסוד שלטון יחיד“, כנהוג בסובחוזים ובכל שאר מפעלי המדינה. הואיל וריכוז כזה, המוסר את הנהלת המשק כולו ופיתוחו בידי המדינה, מחייב תלות מאכסימאלית במנגנון, הרי „הקומוניזם מניח מנגנון מושלם להנהלת הכלכלה והתרבות. המנגנון הזה מתארגן ומתפתח בהדרגה בתנאי המעבר מסוציאליזם לקומוניזם“. „זה הטעם שיהיו לנו ניצני קומר ניום חדשים במידת היותם של מנגנוני המדינה והמשק משתלמים והולכים“ (ע' 526).

למדנו: המדינה היא שתבנה את הקומונה; כל הבעלות על הרכוש, הייצור והתוצרת תהיה בידי המדינה; הנהלת הקומונה תהיה בידי מנגנון ממונה מטעם הממשלה; לא תהיה הנהלה עצמית נבחרת לקומונה.

היש סמיכות־פרשיות בין מסכת־הברה כזו ובין חזון הסוציאליזם והקומוניזם? האם עולה היא בקנה אחד עם הדרך אשר ההנהלה מארכס עצמו לתהליך הסוציאליזם ולתכנון? ברי, רק פלפול מעוקם עלול למצוא סמוכים בין סוציאליזם המבקש לשחרר גם את היחיד עם החברה והחווה אף את נבילת המדינה עצמה כחלק מההתפתחות הסוציאליסטית, ובין פירושו של סטאפאניאן לתורת לנין וסטאלין.

היש סמיכות־פרשיות בין פירושו זה לבין נסיגה של התנועה הסוציאליסטית והקיבוצית בהוכנו? היש לנו מה ללמוד ממנו? לנו לא היתה מדינה שקיבלה עליה את הקמת הקומונה, ולא על־פי צו ממשלה התגייסו אנשינו להגיש שמתה. ספק הוא אם בכלל אפשריים הם חיי קומונה על־פי צו, אך האמנם היה עלינו לחכות במפעלנו הקיבוצי עד שתקום לנו מדינה, שתקבל על עצמה את בנין הקומונה? ומדוע מן הצורך הוא לדחות את השעה הזאת בכל ארץ שהיא, ולא כל שכן בארץ סוציאליסטית, אם הגיעה לידי הכרת הצורך בחיי שיתוף ושיוק? הקבוצה שלנו קמה מתוך מרידה במשטר של מינהל פקידותי ממונה, שהיה קיים בארץ בימי המשק הלאומי בראשיתו. יסוד־מוסד בישובינו הוא עצמאות העובד, עצמאות ההנהלה הנבחרת, אחריותם העצמית של העובדים למשקם, מוסדותינו המרכזיים — הקיבוציים, ההסתדרותיים, הציוניים והמדינתיים — תפקידם לארגן, לתאם, לשרת, לסייע, מבלי לפגוע ביסוד העצמאות של הישוב־הקומונה או המושב, לא תתואר כלל

ו

כבר הזכרנו את „התיקון“ שתיקנה התיאוריה הקומוניסטית את הנחתו של מארכס על המדינה, והנה לפי צ. א. סטאפאניאן, דוקא כוחה של המדינה הוא שיבנה את הקומונה, וכה דבריו: „המדינה הסובייטית היא הכוח המניע הראשי בהתפתחות חברתנו, המכשיר היסודי לבנין הקומוניזם“ (ע' 491).... „המדינה הסובייטית היתה, הוזה ותהיה המכשיר היסודי לבנין היסודי, לבנין הסוציאליזם והקומוניזם“ (ע' 544). הבעלות על הרכוש תרכזו כולה בידי המדינה, לגבי מפעלי החרושת, המשקים הממשלתיים (הסובחוזים), התחבורה והמדינה כבר הוגשם העקרון הזה, הן ברכוש והן בתוצרת. המפעלים האלה הם „הסוג הסוציאליסטי המסקני, שבהם גם אמר צעי הייצור וגם הקרקע שעליו עמד המפעל שייכים למדינה, וכן המפעל כולו בשלימותו“ (ע' 508). הם „מתנהלים בידי ממונים על ידי מוסדות הממשלה על יסוד שלטון־יחיד“ (ע' 510). העובדים בכל המפעלים הללו אינם אלא שכירים מקבלי משכורת, לעומת זאת קיימת בקולחוזים טניות בענין בעלות: הקרקע ותחנות המכונות והטרקטורים שייכים למדינה, ואילו „מפעליהם הציבוריים, על האיגואנטאר החי והדומם שלהם, תוצרתם של הקולחוזים ואיגודיהם הקואופרטיביים, בניניהם הקואופרטיביים — הם בבעלות הקולחוזית־הקואופרטיבית“ (ע' 508). לפי סטאפאניאן, אין ספק כי במשטר המתקדם, הוא משטר הקומונה, צריכה הבעלות על כל הרכוש וכן על הייצור ופריזו להתרכז בידי המדינה. לדעתה הפיכת אותו חלק הרכוש, הנמצא עדיין בידי הקולחוזים, לרכוש המדינה, הוא תהליך של התקדמות, „לפי שיעור התפתחותה העתידה של תחנות המכונות והטרקטורים, מיכוננו, על יסוד זה, של המשק החקלאי, וגידול ציודו הטכני, תלך ותגבר הצורה הקולחוזית־הקואופרטיבית של המשק, ובזאת יתקצרו וילכו המרחקים בין שתי הצורות של הבעלות הסוציאליסטית“ (ע' 511).

קיצור־דרך זה מגמת פניו ברורה, „בעלות המדינה, בהיותה המכרעת במשק העם ובהיותה סוג גבוה יותר של יחס־ייצור, ממלאה תפקיד מנהיג ומכוון, בהתפתחות החברה הסובייטית בדרך לקומוניזם“ (ע' 509).

עם ריכוז הבעלות על רכוש הקולחוזים בידי המדינה, ועם ריכוז השלטון על הייצור והתוצרת בידיה, ייעלם ממילא גם השיור האחרון של

רח חיוני לעם הסוביטי, כי התפתחות בדרך לקומוניזם הפכה חוק טבעי בהתפתחותו, כי כל העם הסוביטי התלכד סביב המפלגה הקומוניסטית והממשלה הסוביטית בהתקדמו לקראת הקרמוניזם" (מקור התפתחות החברה הסוביטית" ע' 39).

בניה לשאלה, כיצד ובאיזו דרך באה והגיעה אותה התמונה העם והמפלגה וכיצד זו מקוימת: היש ברירה חפשית לאנשים להתאגר ולהתארגן, היינו "להתמזג" לפי דעות (וכמובן, לא רכר שניות-מעמדות) שהן שונות מדעתה של המפלגה השלטת? לצורך ענינו חשובה ההנחה, כי החינוך לקומונה ובנינה מחייבים הזדהות עם המפלגה, תורותיה ושיטותיה, כי עצם התהוותה של הקומונה מותנה בקיום מפלגה קומניסטית, שבידיה צריך, כמובן, להיות השלטון. וכאן יש לשאול: ומה יהא על הארצות שלא זכו, או אשר לא תזכינה למפלגה בולשביסטית? ומה יהא על הארצות שבהן לא יעלה ביד המפלגה הזאת לתפוס את השלטון ולהיות לכוה המכריע? האומנם נסתם חוון השיתוף והשיוך אף באותם חלקי הציבור שהגיעו להכרת ערך הקומונה והצורך בה לאלתר?

בתוכנו נולדה הקבוצה עוד בטרם תהיה מפלגה קומוניסטית בעולם, התנועה הקיבוצית שלנו אינה מושתתת על עיקרי השיטה הבולשביסטית, ולא מהם ינקה את חיותה, בעלי השקפות פוליטיות שונות, מהם הרחוקים תכלית ריחוק מן הבולשביזם, יצרה, הרחיבה, פיתחה ומערים בה את מיטב מאוייהם, את כל נפשם וחיייהם, חלק לא-מבוטל בתנועתנו הקיבוצית לזרם הדתי — לחברי "הפועל-המזרחי" ואף לחברי "פועל-אגודת-ישראל", אשר אמונתם הדתית לא בלבד אינה מפריעה להם לבנות קומונה, אלא, לדעתם, אף משמשת להם מקור השראה לבנינה, ודומה, שאין התנועה הקיבוצית נכונה לזוהר על חלקם של העובדים נאמני-הדת בחיי הקומונה, ואף על שיתופו המלא של כל אדם — יהיו השקפת עולמו והאני-מאמין הפורליטי שלו אשר יהיו — במפעל הקומונה ובהאדרתו.

תנועתנו הקיבוצית לא נבנתה על שלטונה של מפלגה אחת, לא מפלגה קומוניסטית ולא בלתי-קומוניסטית, או על זיקה מפלגתית אכסר-קלוסיבית כלשהי, יתר על כן: אין סיכוי להתפתחותה ולהתרחבותה אם תנסה לאמץ לה את עיקר האכסר-קלוסיביות הזאת.

אחריות ישוב שלנו על משקו בלי יכולת תיכנונו העצמי בגדר משקו הוא, ולא ייתכן תיכנון כזה בלי שליטה על כוחות הייצור, לרבות המכונות והטרקטורים, ובלי זכותו המלאה על פרי-עמלו. עיני תנועתנו מראשיתה נשואות למשטר של יחסי גומלין חפשיים, לתיאום ועזרה הדדית של ישובי עובדים השולטים על עצמם ועל חיייהם. משטר של שלטון המנגנון זר לנפשנו.

התורה הקומוניסטית המתנה את עצם בנינה של הקומונה במדינה, השוללת מהקומונה את עצמאות הנהלתה ואת שלטונה על כל אמצעי הייצור הדרושים לה, התולה את משקה ואת חברתה בשלטונו של מנגנון ממשלתי — תולדת תנועתנו הקיבוצית והתפתחותה מוימות אותה, וכן סותרים אותה כל העיקרים שעליהם נבנתה תנועתנו ובהם הגיעה עד הלום.

2

חשיבות יתירה נודעת במאמר להנחה כי לשם בנין הקומונה יש הכרח בהזדהות מלאה עם המפלגה — הבולשביסטית, כמובן. "המאבק על הקומוניזם (כמובן של משטר הקומונה — המעתיק) מתנהל על ידי המפלגה הבולשביסטית, ובראשה הח' סטאלין, המזויינת בתיאוריה המארכסיסטית-לניניסטית, בעלת הנסיון המדיני, המשקי, הצבאי והאידיאולוגי מאין כמות" (ע' 497). "נצני הקומוניזם מתבלטים בבהירות גם בכך שעקרונות הפעולה של המפלגה הקומוניסטית, נושאת האידיאלים והעיקרים של הקומוניזם, הופכים בהדרגה לעקרונות בנינה של החברה כולה, התקרבותם והתמוגגותם של שני הכוחות האדירים — העם והקומוניזם — מעידות על התפתחותה החוקית של החברה הסוביטית לקראת הקומוניזם" (ע' 524). "על כן רכישת הבולשביזם, סיסמת המפלגה שהוכרזה על ידי סטאלין בתקופת סיומו של בנין החברה הסוציאליסטית ושל המעבר ההדרגי מסוציאליזם לקומוניזם, יש לה ערך ממדרגה ראשונה" (ע' 517). "חוליה יסודית בחינוך הרעיוני-הפוליטי (לקראת הקומוניזם — המעתיק) הוא לימוד תולדותיה ותורתה של המפלגה הבולשביסטית" (ע' 519). "וסטאפאניאן מוסיף בדרך אגב: "הקומוניזם שולל... אמונות-הבל ודעות-קדם דתיות" (ע' 517).

פ. פ. יודין כותב: "העם והקומוניזם התמזגו ב.ס.ס. ר. לכוה לא-ימוגר ואחיד, זאת אומרת, שהמשטר הסוביטי, החברתי והמדיני, הפך להכר

ה

מאמר מוסגר: בחוברת ינואר 1950 של "מבנים" נדפס מאמר ושמו "מסוציאליזם לקרמוניזם", וחתום עליו צ. א. סטאפאניאן, גם ציון שהמאמר תורגם מרוסית ושם המתרגם פורש. השכל הישר מחייב להגות שניתן לפנינו תרגום נכון ומדויק של המאמר, שבדעותיו טיפלו בפרקים הקודמים. ולא היא. עיבוד חפשי — חפשי יתר על המידה — הוגש לנו לא כאן המקום לעמוד על דיגמאות של חוסר דיוק בעצם התרגום, אף לא על מיווג משפטים שונים מחלקים שונים של המקור וגם לא על התוספות שנוספו עליו. אך הדבר המענין אותנו בעיקר הוא מה הושג מן המאמר בצורתו העברית. הושגו דברים בעלי ערך עקרוני לא מבוטל כלל: ההנחות על עשירות הארץ, על היות בנין הקומונה תלוי במדינה, על התנאי המכריע של קיום מפלגה בולשביסטית ושלטון היחיד שלה, על שלילת היסודות הדתיים וכל יסוד מנוגד למפלגה בבנין הקומונה.

"התרגום" השאיר לנו בעיקר רק את ההנחות של שפע רב במצרכים כתנאי לקומונה, את ההכרח בהקפדה על התשלום לפי העבודה כדרך הבטחה למעבר אל משטר של "מכל אחד לפי יכולתו" — לכל אחד לפי צרכיו, ואת הדברים הנאים, השווים לכל נפש, על ערך העבודה וההכרח בהעלאת פריזונה.

מה היתה כוונתה של מלאכה ממין זה? כיצד נבין את מעשה העלמתן של גקדויות היסוד שבמאמר הסותרות את תורת המעשה ואת ההלכה המסורתית של התנועה הקיבוצית שלנו? אם להשכלת־הרבים היתה הכוונה, מדוע נגנזו חלקים יסודיים של המאמר — סוף־סוף אפשר היה להעיר על השוני שבין נסיונו להשקפתו של המחבר, או שמא אסור להצביע על השוני? חלקים מציבורנו (גם בקרב התנועה הקיבוצית) הורגלו לקדש כל אימרה היוצרת מברית־המועצות. האומנם הכוונה היא, שגם בענין זה — בנין הקומונה — יוכשרו לבבות לקבלת השראה דוקא משם. וזה על אף כל ההבדלים המהותיים, ההיסטוריים והעיוניים, שבינינו? אמר חבר כי לפי הכרתו, מוליכה הקיבוציות לקומוניזם. האם נמנו וגמרנו להוכיח, שרק הקרמוניזם הוא המוליך לקיבוציות?

ט

עם נצרכי חייו, ארץ ארץ ותנאי התפתחותה, לא נבוא לשפוט מבחינה שלנו, מה טוב ומה נכון לגבי דרכם של עמים אחרים לקראת

הקומונה. כגוחך יהיה כל נסיון להשיא להם עצות בענין זה. ייתכן כי ההנחות והתנאים של סטאפאניאן הם המתאימים, ולכן גם הנכונים, לחברה הסוביטית. אם דרכה של החברה הסוביטית תחייב בקורת בהנחות הללו — על החברה ההיא עצמה לערכה, בדרכה ובכוחותיה שלה. אולם הדרך הזאת אינה — ואינה עשויה להיות — דרכנו. כשם שלא ציפינו לארץ זבת חלב ודבש, ולא התנינו בזו את בנין הקומונה, כך לא המתנו למדינה שתקים לנו אותה; וכשם שלא האמנו כי הדרך אל השיוון היא השרשת אי־שיוון, כן לא השלכנו יתבנו על מפלגה אחת בבנין החברה הקיבוצית.

במצוקה ובמחסור נולד מפעלנו הקיבוצי, בבדידות ובלי "עורף" צעד את צעדיו הראשונים. ענות העם המפרפר והמבקש מולדת, עם חזון גאולת האדם — היו עמוד האש לקבוצה מראשיתה. בנין מולדתנו־מדינתנו, קיבוץ גלוי יות עמנו להיותו נגאל בעבודה חפשית ויוצרת, הם משאת נפשה של התנועה. ממנה היא יונקת את חיותה ואת קשיות ערפה.

זה סוד הצלחתו ההיסטורית של מפעלנו הקיבוצי, שמלבד תכונת־היסוד החלוצית של "דחיקת־הקץ" אשר לטיפוס האדם המתישב שלנו, הרי המפעל כולו צמוד ודבוק הוא בתהליך של יישוב הארץ ובו נשתזר ובו שיקע את כל עצמה, ללא חצאיות וללא־שיוור. התנועה הקיבוצית, שצמחה מתוך המפעל ההתישבותי הציוני ודבקה בו בכל להט חלוציותה, ענתה לצורך ההיסטורי של העם ביישוב הארץ ובבנין האומה מחדש. בהעמידה את כל־עצמה לשירות מגויס ומתמיד לטובת הצורך העיקרי הזה, מילאה התנועה הקיבוצית את שליחותה ההיסטורית לעם בתקופת התחדשותו. וכל זמן שהתנועה והשליחות הזאת יהיו שלימות אחת, בנפש ובמעשה, ללא חציצה וקרע שבלב, מובטחים לתנועה הצלחה ושגשוג גם בבאות.

קשים ומשברים לא תחסר התנועה הקיבוצית גם בעתיד. לא דבר קל הוא להפוך למה של אומה, לקבוצה ולהביאה לעבודה יוצרת חפזית, לגאולתו השלמה של האדם בדרך הקומונה. אך תורה חיצונית לא תעמוד לה לתנועה בקשייה. נאמנותה החלוצית, אמונתה בשליחותה החברתית, השענותה על כל חלקי העם ללא הבדל זרם ומפלגה, דביקותה המלאה בתהליך ההיסטורי של גאולת העם ויישוב שממות הארץ — אלו יהיו כלי זינה במסע כיבושית, בהן מבטחה, בכוחן תלך גם תגיע.

חירות ומהפכה

הארולד לאסקי

א *

זה, אשר קראנו השנה (1945) בפעם הראשונה בשלימותה עמד טוקוויל על משמעותה המרכזית של המהפכה הצרפתית. ריבונותו של העם היתה, לדעתו, הבסיס החדש שנמצא לה למרותה של המדינה. דבר זה שווה בבת אחת מעמד נעלה ורב-חשיבות יותר לתפיסת האומה, אף הדגיש את סמכותו של האידיאל הדמוקרטי בתוך הקשר בעל-משמעות הרבה יותר מכל תקופה קודמת. לפי שצירף את רעיון החירות אל רעיון השוויון. מכיון שהושם לב אל הצירוף הזה, הרי שורת ההגיון נתנה שאלה אשר נשלל מהם השל-טון נוכחו לדעת שנשללה מהם גם ההגנה. הם התחילו בתביעת חלק בעסק השלטון. קוה קיוו כי זכות-הבחירה תאפשר להם לעבור מדלות כל-כלית ונחיתות חברתית לדרגה שבה יוכלו לספק את תשוקתם הגדלה לרווחה.

ראשית, ביקשו לנסיין בשינוי צורת המוסדות הפוליטיים. אך עד מהרה ראו שיחסי המערכות בחברה חשובים הם יותר מהרכבו הפוליטי של שלטון-המדינה. הם נוכחו לדעת שכל עוד ישארו היחסים הללו ללא שינוי, הרי צורות השלטון יטביעו אך חותם מועט על תוצאות תפקודו של שלטון זה. משום כך מתחיל הסר-ציאליזם, עם באבאף, לעביר מהלכה מופשטת לתעמולה מוחשית; משום כך לימדה התעמולה הסוחשית יותר מכל הדיונים המופשטים בסר-ציאליזם אשר המאה השמונה-עשרה מלאה מהם. שהרי עם כל שנה נוספת של המאה התשע-עשרה נעשה ארגונו של מעמד-הפועלים יעיל יותר בעקבות תיעושו הגובר של העולם. לשנת 1848 הפכה תעמולה מקוטעת ומפוררת לתנועה אירופית בעלת יכולת להוכיח שיש לה משמעות אפילו בעולם החדש. ולא בישן בלבד. הדבר אשר מארכס ואנגלס הראו לדעת בהגיון שאין לערער ומתוך כוח דמיון היסטורי משולם הוא ששיטת-זכויות, אשר אושרה רק על ידי בעלות הרכוש הפרטי על כלי הייצור אינה בת-קיימא בתקופה תעשיינית יותר משהיתה בתוך צורות קודמות של ארגון חברתי וכלכלי. הם עוררו את לב הבריות על תפיסה מרכזית אחת: שהשיפור הלוי בתפיסת השלטון: שהבעלות על הרכוש,

כל הבודק את המהפכה הצרפתית בדוק היטב אי אפשר לו שלא יגיע לכלל שלוש מסקנות עיקריות: א) המהפכה צמחה מתוך שקיעתו של מישטר חברתי וכלכלי שעבר זמנו, אשר הנהגים ממנו בחרו להילחם לזכויות-יתר שלהם תחת לסגלן למסגרת חדשה של אפשרויות ייצור; ב) למעשה היתה זו מהפכה של מעמד הביניים, שבה ניצח הבורגני בזכות בריתו עם ה„סאנקילוטים“ המרובים, אך הבלתי מאורגנים. אך כיון שהוענק לבורגני חלק בשלטון-המדינה, מיד הפך בריתו עם ה„סאנקילוטים“ והגיע, ולו גם בקושי, לעמק-השווה עם מעמד בעלי-הזכויות הנושן. הוא דיבר בלשון אידיאלים אוניברסאליים, אך הקצה לאלה תחום שימוש מסוים ומוגד. בל בסיס השלטון רחב היה בשנת 1875 הרבה יותר ממה שהיה בשנת 1789. אך עדיין היה מוסיף ושוולל מן ההמונים את חלקם בשלטון-המדינה. המהפכה הצרפתית היתה, איפוא, ונשר ארה פגומה; גל הורת המהפכה הצרפתית, בזכות עצם האוניברסאליות שלה, כבשה את העולם. דבר זה גרם שכוחות זכויות-היתר גתאר-גנו נגדה בכל מקום תוך מלחמה שהיתה, למעשה, מהפכת-נגד. מתוך לרוסיה וגרמניה, מהפכת הנגד רק הרחיקה את תמוטת המישטר הישן ולא מנעתה. הצלחת מהפכת-הנגד ברוסיה הוליכה ישירות לנצחוננו של לנין; בגרמניה, הישגה המאוחר של האחדות הפנימית והבשלות הכלכלית פירושו היה עליית תעשיינות של מעמד-ביניים התלויה בזכויות-יתר צבאיות ופיאודאלי-ליות-כביכול. בשעה שזו הוכתה בשנת 1918 הרי הדמוקראטיה הבורגנית שצמחה הופיעה על הזירה ההיסטורית במאוחר מדי שתהיה לה משמעות רצינית. הואיל ולא היה לה כוח יצירה, היתה בהכרח לקרבן האינטרסים אשר איימה עליהם על ידי עצם קיומה. ההיטלריות היה מהפכת-נגד שביקשה לעצור בכל מקום את התקדמות העקרונות אשר המהפכה הצרפתית נתנה להם כתב-אשראי שלה.

, באותה אבטוביגריפיה מופלאה, אם גם חמר

* נכתב בנובמבר 1945.

או במאוחר נראה שכל זכות־יתר מעין זו לא תוכל להישמר ולהתקיים אלא על ידי ארגון המעטים נגד הרבים ושכוחו של ארגון זה תלוי במשך וואה שיקמו הללו בין יחס הייצור לכוף הייצור. שום משוואה מיסודם לא תוכל להיות סר פית. ולא כל שכן בחברה דמוקרטית. אלא אם כן תעניק רוחה מוסיפה והולכת להמון האזרחים. בידם להגן עליה במלחמה מבית או מחוץ. בין כך ובין כך סופם שהם מסתבכים בסתירות עצור מות כל־כך. שעצם מאמץ התגוננותם הופך בידיהם למאמץ שסופו חורבן. ומיד באה מרות חדשה במקומם. שחוזרת ומקבלת לידה את התפקיד למצוא צורה מוסדית מתאימה לעקר רונות של 1789. ויותר שקימו של תפקיד זה נדחה והולך. יותר הוא נעשה דחוף ומסובך. ואין אני צריך לבאר, שעל אחת כמה וכמה בעולם של תלות הדדית. שבו המדע והטכנולוגיה עשו את ארצות־הברית ורוסיה לא רק לאומות בנות־מצר מבחינה פיסית. אלא גם בנות מצר מבחינה רוחנית. המהפכה האמריקנית. אם נקוט לשון אפוריזם, היתה גורם חיוני בלידתה של המהפכה הצרפתית; ובמידה ברורה לא פחות, הכשירה המהפכה הצרפתית את הקרקע למהפכה הרוסית. מאורע כביר־הוד זה, יהיו מה שיהיו הרגשות שהוא מעורר בנו, קובע בפסקנות את הפרס־פקטיבה של הדור הבא. אם רוצים אנו ואם אין אנו רוצים. עלינו למצוא מענה המניח את הדעת על השאלות אשר היא מנעה את השתמטותנו מפניהן.

אין אני בא לעורר את הרושם שהמהפכה הצרפתית היתה, מבחינה כלשהי, דבר שגולד־מאליו. מירה אני שההיסטוריה הצרפתית כולה תרמה תרומתה לאופיה. אפשר למצוא בה הש־פעו של הפרונדה של המאה השבע־עשרה כשל מלחמות לווי הארבע־עשר, עקבות טעויותיהם של רישליא ומאזארן כהישגיהם. אך הרי היא היתה גם תנועה אירופית. שהמסבירה אי אפשר לו להתעלם ממשמעות הריפורמאציה ומלחמות האזרחים באנגליה. מכשולן עצמתה הימית של צרפת במאה השמונה־עשרה ומהצלחת עצמתה הימית של בריטניה בהקמתה וייצובה של אימי־פריה. מה שעשתה אפשר היה לה לעשות, במידה מסוימת. משום שגרמניה בגבולה המזרחי חלשה היתה וחסרת־מעש; מה שניסתה לעשות הפך אותה גרמניה לאותו בנין ביסמארקי אשר תור־ליך, פעמיים במשך שבעים שנה, את הממשלה

והיחסים המשפטיים הכרוכים בה בשעה שהיא נתונה בידים פרטיות. היא מוקד ההאבקות על אחיזה ממשית ברסן השלטון.

אין צריך להזכיר באיזו מידה מרובה היתה ראייתם פרי ניתוח מדויק של משמעות המה־פכה הצרפתית — ואין חילוק בדבר, שהם היו אופטימיסטים בטרם־מועד, כבשנת 1848. לגבי המהירות שבה ילמדו ההמונים את הלקח שבר־ידם. ואין חילוק בדבר אפילו שהיה צורך באסכולטיות שאין לה שיעור. שכיוצא בה ימצא אולי רק בתורת המיטאפיסיקה של שוויי־המשקל. כדי ליישב את המארכסיון כהלכה כלכלית טכנית עם עובדות העולם התעשייני. הדבר אשר עשה מתוך עושר דמיון ומליצה שאין כמותם. הוא לאו דוקא לעשות את הסר ציאליון למדע אלא לעורר את בני־האדם על הדברים שמשטרנו החברתי שולל מהם, — „לגלות את ערוותו המוסרית של הקפיטליזם“, כדבר ברנרד שו, ולהטילו לעמדות־הגנה בפס־קנות לא פחותה משהוטל „המשטר הנושן“ לעמדות־הגנה על ידי המאורעות שלאחר 1789. מארכס אפשר היה יורשו של הגל; הבה נזכור, כי באותה מידה היה גם יורשו של רוסו, ואולם של אותו רוסו אשר לא היה פילוסוף הטרקלין ההדור של חברה גוועת. אלא גביאה של חברה הנאבקה על זכותה להיולד. המארכסיון עשה את דרכו בכל קיבוץ שבו אפסה תקוה והקריאה לריפורמה נוקבת נענתה בעריצות מבית ובמ־דיניות של אימפריאליזם מחוץ. ומכיון שנכשל האימפריאליזם, נתמוטט גם הנאציונאליזם אכול־הקדחת אשר עליו נשען, ונתגלתה כברוסיה בשנת 1918. או באיטליה בשנת 1943. או בגרמניה בשנת 1945. או ביאפן, שפעת שודדים שפלים ונקלים, שהפילוסופיה שלהם שינה מזו של אל קאפוגא אך בעובדה שאחיותם ברסן השלטון לזמן־מה מסתירה את הבערות הברברית אשר בה הם עושים סחורה.

בריוני הפאשיזם המיליטאריסטי הוכנו לרסי־סים. אך עוד נשאר להן לחברות אשר ניצחו אותם להשיב על השאלות ששאלו מארכס ואנגלס בדור אחד, ולגין וחבריו בדורנו. אי אפשר להן להשיב עליהן בלא להשלים את מלאכתה הבלתי־גמורה של המהפכה הצרפתית. שום זכות־יתר, כפי שאישרה וקיממה זו, לא תבנה חברה בת־קיימא. ואין חילוק בדבר, אם זכות־יתר זו יסודה בלידה או ברה, בצבע או גזע או נכסים. במוקדם

ב*

דברים מסוימים, סבורני, למדנו כולנו מן המלחמה הזאת. יודעים אנו שלא היתה זו מלחמה מאותו סוג כמלחמת 1914. הדבר אשר הונח על קרן הצבי גם בעצם המערכה הצבאית גם במלחמה הבלתי מוכרזת שהתחילה בפועל בו ביום שהיטלר הורשה לעלות לשלטון, וזה בלי כל נסיון מצד שום אחת ממפלגות הפועלים בגרמניה להפילו, הדבר אשר הוצג בסכנה היה עצם הדימוקראטיה והחירות, כלומר המטרות שהעקרונות הסוציאליסטיים באים לשרתם. יודעים אנו כי אך כפסע היה בין הדימוקראטיה והחירות ובין החורבן, וכי יהיה עלינו לשמור בשבע עינים שלא תחזור עליהן הסכנה בארצות שונות או בצורות שונות. עלינו להבין — מדוע תנועת הפועלים הגרמנית נשברה, ומדוע, אפילו בשעה שנגולות לפנינו הזועות בנירנברג, אין אנו רואים גם אפס קצהו של הרגש, שאפילו טבילות קתה בפני זועות כאלו מחייבת עונש וכפרה. אין חלקי עם אלה הסבורים שטבע האדם בגרמניה שונה מטבע האדם במקום אחר. מסכים אני לאלה הטוענים כי על האומות רובצת אחריות כבדה להיטלריזם. אך חייב אני, עם זאת, לזכור איך נלחמה וינה בשנת 1934, לזכור את גבורת חברינו הספרדים באותה מלחמת־אזרחים שבה נעזבו מזוינים לרביע בעטיו של קשר אומות וכן את תנועות־ההתנגדות הנפלאות של צרפת ונורווגיה, הולאנד ובלגיה. את אומץ־הלב הסוציאליסטי הבלתי מעורער בצאצא־כוסלובאקיה ובפולין, את הרצון לחיות כעם חפשי ביוגוסלאוויה וביוון אשר סירבו בצורה אדירת־נצחון להכנע לפני נרגנות ושחיתות מבית ושע־בוד אדיר־כוח מחוץ. אף אין אני שוכח איך שברו הפועלים האיטלקים את כבליהם ועשו יד אחת עם צבאות החירות למגר אותו קיסריזם־של־נסורת שנתגלם בסמל מוסוליני. אכן בעיה אמיתית הטעונה פתרון הוא אותו העדר מתמיה של דבר כיוצא באלה בגרמניה, ולא כל שכן העדר התקוממות מהפכנית באותם חדשים אחר־נים בשעה שהנשק ממזרח וממערב נתלכד יחד להחריב את הבריונים שעשו עם שלם כלי להרוס במחשבה תחילה כל חיים של תרבות.

יודעים אנו כי המערכה עם אותה מגיפה עוד לא נגמרה. יודעים אנו מה העמיק ארסה להתפשט בכל העולם. וכן יודעים אנו מה רבים

* נכתב במרס 1946.

הצרפתית הלאומית אלי־קבר בסאדאן. אך כשם שחולשתה של גרמניה הדיחה ומשכה את צרפת המהפכנית אל האיוולת של הרפתקות נפוליאון ברוסיה ובספרד, כך כניעתה של צרפת־ווישי הדיחה ומשכה את היטלר לאיוולת שבתמיכתו את ספרד־פראנקו ולחורבנו אשר מצא בסירוף הגובר שהגיע אולי לנקודת־המיפנה בסטאלין־גראד. כנפוליאון ביקש לעשות רוסיה לשדה־קברות, ומבחינה סמלית מצא שם את קברו הוא. שכן, בדומה לנפוליאון, הביא בהכרח לידי ברית בין רוסיה לבין שאר העולם; ורוסיה החד־שה אשר התקיף היתה בתה, או בת־בתה, של 1789. הנה כי כן, בשעה שהפסקת מעשי־האיבה באביב 1945 מצאה את מהפכת־הנגד הגרמנית גל־חרבות, הרי לא זו בלבד שהניחה את רוסיה כמעצמה הצבאית הגדולה שבעולם הישן; חשוב מכך, היא הניחה את רוסיה זכאית, ועומדת על זכותה, לשאול את כל השאלות אשר ה־סאנקי־לוטים, באבאף, מאראשאל, בואזנארוטי, שאלו למן המיצעד הראשון של פאריס אל וארסאי ועד לאותו הרגע שהדירקטוריה הוציאה להורג את אחרון החברים בעלי־החשיבות בקשר שקשר באבאף. אכן יכול יכלה למגר את הקשר; אך לא יכלה לדכא את השאלות ששאלו השותפים לקשר בשם אלפי אזרחים מופגיגורל. באבאף הניח את נחלת מחשבותיו הבלתי גמורות לבואזנארוטי; וזה הכשיר דור לעמוד על משי־מעו של הבלאנקיזם. יש צד אחד של בלאנקי שהטביע רישומים עמוקים במארפס ובצ'ארטוזים; ודרך פלאכאנוב, הגדול בתלמידיו של מארכס — אולי האדם הגדול למן הריפורמאציה — היה לגין, עמו ועם חסידיו, ניתנה לעולם קטביות חדשה, המדריכה מנוחת רבים, אך עם זה היא מדברת אל לב רבים בעוצמה שקשה למצוא לה שם זולת דתית. המהפכה הרוסית היא אזהרה גדולה ומופת רב. הריהי אזהרה שלא לערבב לעולם את המסורתי במורגל; והריהי מופת לאוצר העצום של כשרון שלא נחקר אשר קיבוץ בעל אידיאה יכול לגלות ולגייס לשירותה מתוך התמסרות. ניטיב לעשות אם נזכור כי זו היתה חיתה המרכזית של המהפכה הצרפתית. ונשכיל לעשות אם נזכור שגילוי וגיוס זה אין סיומו הנצחון בשדה־הקרב. כשאני מתבונן על סביבנו, לבי אומר לי שגם אנו במערב צריכים לאידיאה כעין זו. כשמתקשרים ענני הסערה החדשים, סבורני שעלינו להחפז אם יש ברצוננו לאשרה ולקיימה בעוד מועד.

הציויליזאציה אשר כולנו נמנים עמה עשויה מעלות ומורדות עד להפליא. מבחינת התפתחות תה הכלכלית, המדינית והתרבותית, עד שסתי-רותיה העצומות נותנות כל שלום לדבר שבאיי-בטחון, כשם שהן שוללות מאתנו את השפעת שרשאים או ליחל לו, על ידי שיטת-הרכוש שבה חיות עדיין חמש ששיות של העולם. בפחות משי-לוש שעות טיסה מלונדון יכולים אנו עדיין לראות את האכר היוגוסלאוי חורש את אדמתו כאשר עשה אבי-אבותיו בימי דיוקלאטיאן, ממנה הוא מוציא מחיתו במידה זעומה הרבה יותר מזו שמישטר כלכלי חדש מאפשר כיום. ומתוך חוסר-הבטחון שבשלום כעת באה הידיעה, שחוץ למקום שיש בו שלטון יציב וכיבוד החוק, אין לך דימוקראטיה הבטוחה בקיומה. אומות המאור-גנות בצורת מדינות עדיין חיות, כבימי הופס, כלודרים זו עם זו. עדיין אנו מחולקים יותר בעטים של ההבדלים שבינינו משאנו מאוחדים בזכות זהויותינו. אם יש לנו מורשה משותפת, הנה לא למדנו עדיין לבנות אינטרס משותף.

הדבר טבוע באופיה של החברה הרכושנית שהיא חיה על שמירת זכויות-היתר שהן שלילת זכותנו לבנות אותו אינטרס משותף. תהא שה-שלילה היא מעין זו של האצולה הצרפתית לפני 1789, או של האריסטוקראטיה הרוסית במאה העשרים, שלילה אשר אינה משכנעת עוד אפילו את הטוענים לה לשם הגנת זכויות-היתר שלהם; ותהא שהשלילה היא מעין זו של המעמד השליט בגרמניה אחרי תבוסת 1918, חסרת-ריתות למדי בשביל לקוות שעל ידי גיוס עולם-התחתיות לעזרתה תוכל לחדש את כוחה לצוות על עמים מתעוררים בכל מקום. עדיין שלילה היא שנעמוד נכחה בחזית רחבה, מוגנה הגנה בעומק; ורק על ידי מדיניות של חיוב, בריאת-מיבנה בה-לכה וחזקה במעשה ובעובדה, נוכל לחדור מבעד לעמדות-המגן של זכויות-היתר ולכבוש את המצודה הפנימית.

איש מאתנו, משערני, אינו מעלה על דעתו שבציויליזאציה מגוונת כזו שלנו תוכל השיטה המתרגמת את מדיניות החיוב ללשון העובדות להיות אחת ויחידה בכל מקום. עריצות ביזאנ-טית-למחצה ונחשלת בכלכלתה כרוסיה הצארית אי אפשר היה לה להשתנות באותה שיטה כאותן הארצות שבהן מסורת החירות והקונסטיטוציו-ניות מושרשת עמוק, כגון בריטניה וסקאנדינא-ויה. אך איוולת היא לחשוב, וביחוד לאור תולדותיה של הריפובליקה הצרפתית השלישית,

עדיין אלה המוכנים, כבארגנטינה, פורטוגל וספ-רד, להקריב את הדימוקראטיה והחירות על מזבח זכויות-היתר שלהם. הסכנה עוד לא חלפה. רואים אנו את צלה בארצות-הברית. מרחפת היא על צייהיבשת של אמריקה הלטינית. אם לא גדולה היא מכף יד איש, בכל זאת חובה עלינו לעמוד על המשמר בבריטניה; ואם המפלגות הקתוליות והחדשות מדברות עתה באונינו דבר-י-נועם בנוסח חירות ודימוקראטיה, חובה עלינו לנהוג בספקנות ולבדוק אם מאחורי אותה מסכה חדשה של איבה משותפת לאותן המטרות אין מסתתר השילוש הישן והכעור של קלריקאליות, רכוש גדול ומעמד צבאי אריסטוקראטי אשר יופיע על הבימה, לכשיצליח לערער במידה מספ-קת את הבטחון הדימוקראטי מבפנים. עדיין אנו מחפשים את המשעול מן העולם הישן אל החדש. ואין בידינו עדיין להכריז שכבר רואות עינינו את ארץ ההבטחה.

עלינו לגמור בנפשנו ולהבין כי אירופה שוב אינה ציר-התרבות — הריה יבשת שניתנה למשיסה, המשמשת כעין גשר בין העצמה החמ-רית המפחידה כמעט של ארצות-הברית מכאן ובין אותו מזרח, שאין למנוע עוד ממנו את עצמאותה, והמתקין עצמו לתמורות חברתיות גדולות. דבר בעל חשיבות עצומה הוא לנו לזכור, בשעה שאנו מנסים לראות את דמות הדברים אשר יבואו, שכוחות האיגוד המקצועי בארצות-הברית מפולגים פילוג עמוק, ושארין שם מפלגה סוציאליסטית בעלת משקל. וכן חשוב הדבר חשיבות כבירה שאפילו תבוסתה הניצחת של יאפאן לא מנעה את הרס האגדה על זכות האדם הלבן למשול. את הנחיתות הגזעית אין לכוף עוד על העמים הצהובים או החומים של האוקינוס השקט; ואפשר בימי דור אחד או שניים נמצא שסין היא מעצמה לא להלכה בלבד. ומובטח לנו שהדברים המעוררים את עמי אסיה כיום ישפיעו על עמי יבשת אפריקה מחר. עולם חדש נבנה והולך, ובו מרכזי-כובד חדשים המבשרים תמורות גדולות, גדולות לא פחות מאלה שבאו אחרי תמוטת רומא. בעולם חדש זה אין מקום לדמוקראטיה קפיטליסטית. קרובים אנו לנקודה שמכאן ואילך או שהדמוקראטיה תשנה את צורת הקפיטליזם על ידי התקדמות בלי ריתות לקבלת הסוציאליזם, או שהקפיטליזם, במאמץ עליון להאריך ימים, ישבור את הדמר קראטיה או יאבד במלחמה אשר אופיה נרמז לנו רמז קלוש בגורל הירושימה ונאגאסאקי.

החיוניים של תפקידם. כל חרדתן היא שלא תיאלצנה בשעת מעשה, להכות את הנועותיהן ולעצבן מחדש על בסיס שהוא אך לעתים רחוקות הולם את תנאיהן; מכאן שקשה עליהן ברוב המקרים לקדם בכרכה את החיבוק המוצע להן מטעם המפלגות הקומוניסטיות המקומיות, שכן יודעות הן מנסיונן הארוך שסיבת החיבוק ציגית לחלוטין ושמטרתו היא תוצאת חיותן ונשמתן. אך חזקה עליהן שתברכנה על כל מאמץ שתוצאתו תהיה קץ הסכסוך אשר קרע את תנועות הפועלים בעולם במשך עשרים וחמש שנה. עליהן לזכור כי הסכסוך אשר הביא לידי הקרע ילך ויהפך לסכנה גוברת לשלום, שכן יעודד את הכוחות הקפיטליסטיים להתקיף את התנועות הסוציאליסטיות בכל מקום. חזקה עליהן שתברכנה על השיתוף עם רוסיה המבקשת לחזק מטרת חמירות, שמילין הוא תנאי יעיל לג' צחון סוציאליסטי בכל מקום שהוא. כן אי אפשר להן שלא לראות כי הזמן הוא גורם מכריע בבעיה זו; תוך חמש השנים הקרובות תתפוסנה ממשלות העולם את עמדותיהן הביניים לאומיות הסופיות, ואפשר שהשעה תהיה מאוחרת להגיע לאותה הבנה היגיונית.

הבעיה המרכזית איפוא שלנוכח סוציאליסטים בכל מקום היא לדעת בדיוק מה רוסיה רוצה ולדון בדברים אלה עם מנהיגיה. במשך ארבע שנים נתחייבה מפלגת העבודה הבריטית בוועידותיה על הדיון הזה... לדעתי הגיעה השעה לכך. כל הטעמים גותנים לשלוח את נציגי המפלגה הסוציאליסטית הבריטית והצרפתית — והאחרונה ביחוד משום שמצוי בידה שירותו של ליאון בלום, המגלם בדמותו את כל תנועת השחרור של אירופה — כדי לבדוק את הקרקע. עלינו לדעת מה הדבר העושה את ממשלת העבודה הבריטית ואת הממשלה הקומוניסטית הרוסית לא רק מבקרים חמורים זו לזו, אלא גם מתחרים על השפעה ושלטון באיזורים רבים של העולם. אנו שומעים יותר מדי הכרזות על חרדה לשלום משני הצדדים; ואנו רואים פחות מדי מעשים המכוונים לקיים את השלום הזה... הסוציאליזם יש לו סיכוי מעשי לנצחון בעולם שלאחר-המלחמה. רק הפירודים הנוכחיים, שאין להם כפרה, במחנה, עשויים לגזול את הסיכוי הזה מידינו.

שמסורת חירות ושמירת חוקה היא כשלעצמה ערובה שיבוא בהכרח מעבר שליו מדימוקראטיה רכושנית. בספירה המדינית, אל דימוקראטיה סוציאליסטית בכל ספירות החיים, אך איוולת גדולה מזו היא לחשוב שהאסטרטגיה שהצליחה בשעת כיבוש השלטון הרוסי בידי הבולשאוויקים שרירה וקיימת בהיקף אוניברסאלי עד שכולנו חייבים למתח ולהפוך את כוחות הסוציאליזם לגייסות מקצועיים המיוסדים על הצורך הבלתי-נמנע לצעוד דרך הדיקטטורה אל הדימוקראטיה והחירות אשר בהן חפצנו.

גם אנו, המפלגות הסוציאליסטיות של מערב אירופה, מורשתנו היא באותה הפילוסופיה המארכסיסטית אשר מולדותינו סייעו לצור צורתה. הרי זו מיתודה, ולא דוגמה; ועל הכל, אין היא לחש-נפש הנותן לממללים אותו את הזכות לתזות תזונות אפוקאליפטיים. הערצתנו הגאה נתונה לאומץ הלב אשר חולל את המהפכה הרוסית ואת הגבורה שבה הגן עמה על הישגיה הגדולים. אך מכתשים אנו שמוסקבה היא, כביכול, מעין מכה אשר שמה חייב כל סוציאליסט לעלות לרגל כדי להיטהר מחטא אמונתו ששיטת החירות, ולא שיטת האלימות, היא דרך אפשרית אל השלטון. אי אפשר שלא נראה כי אלה אשר הלכו למוסקבה ברוח זו חזרו למערב מתוך הכרה, שהצעד הראשון לסוציאליזם הוא פירוד כוחותיו וכי תוצאת הפירוד הזה היא שאויבי הסוציאליזם עומדים נוכח תנועה קרועה ושסועה בעטים של קשר ופרישה, ונוחה איפוא להריסה. ואכן העברת האסטרטגיה הקומוניסטית לזירות פעולה שאין לה שרשים היסטוריים בהן עושה יותר לאיים על הדימוקראטיה מלהזיק את הקפיטליזם. כי פירוש הדבר היה הסחתו הסיטונית של מרץ הדרוש לה לתנועת הפועלים לשם הענין המרכזי כדי לטפל באינטריגה הקומוניסטית המקומית בק"ץ טעמיה וגלגולי צור-תיה, למן האופוזיציה הגלויה ועד לגוף-התעמולה המוצנע, העובר בעד סבך שמות דגולים בדרכים עקלקלות אל מטרתו הקבועה מראש.

המפלגות הסוציאליסטיות יודעות היטב כי סיוען בכל כוח לשמירת המניעים הגדולים אשר המהפכה הצרפתית דירכנה הוא אחד החלקים

פרידה ממוסקבה

איגנאצ'י סילונו

„במקומה“ אין לה שום טעם, כיון ש„חירות איננה סחורה שאפשר להחליפה“, ובתי-הבראה ראיתי גם בארצות אחרות. אך היא צחקה „יש לך חשק להתר-
לוצץ עמי היום“, אמרה. גילוי-לבה הרהימני כלי-
כך, ששוב לא הצויתי לחלוק על דבריה.

משכנע מאד היה מחזה ההתלהבות שאחזה את הנוער הרוסי באותם הימים הראשונים של בריאת עולם חדש, עולם שכולנו קיווינו כי יהיה אנשי יותר מן הישן. אך מה מרה היתה האכזבה, כשתלפו השנים, והמשטר החדש נתגבש, ושיטתו הכלכלית לבשה את צורתה, וההתקפות המזוינות מתוך-לארץ פסקו, והנה גילינו, כי הדימוקרטיזציה המובטחת, שנועדה לבוא לאחר כל אלה, כוששה להופיע, ותחת זאת נתבלט עוד יותר אופיה המדכא של הדיקטטורה. אחד מטובי ידידי, ראש הנוער הקומוניסטי ברר סיה, לור שאצקי, התוודה באוזני ערב אחד, עד מה מעציבו הדבר, שנוער מאוחר מדי ולא לקח חלק במהפכות 1905 ובמהפכת 1917. „אבל עוד היה תהינה מהפכות“, אמרתי לו כדי לנחמה. „תמיד יהיה צורך במהפכות, אפילו ברוסיה“. אותה שעה נמצאנו בככר האדומה, לא הרחק מקבר לנין. „איוה מין מהפכות?“ שאלני, „וכמה זמן עלינו לחכות?“ הצבעתי על הקבר, שהיה עדיין עשוי עץ, ויום יום היינו רואים תהלוכות אינ-קץ של איכרים לבושי-סחבות עוברות לאטן על פניו.

„מניח אני, שאתה אוהב את לנין“, אמרתי לו. „גם אני ידעתי, ובזכרוני שמורה תמונה חיה מאד מדמותו. חייב אתה להודות, כי פולחן זה שבאמונה תפלה לגבי גווייתו התנוסה עלבון הוא לזכרו ותרפה לעיר מהפכנית כמוסקבה“. הצעתי לפני, בקיצור, שנמצא פח או שני פחים בגין ונעשה „מהפכה קטנה“ משלנו ע"י שנשרוף סוכת-טוטם זו. לא ציפיתי אמנם שיקבל את הצעתי בו במקום, אך סבור הייתי שהיא לפחות תבדח את דעתי; אבל תחת זאת החוויר ידידי המסכן כסיד וכל אבריו רעדו. היא ביקשני שלא אומר עוד כדברים האימים האלה, לא באוזניו וביוחד לא באוזני אחרים. (מקץ עשר שנים, כשביקשו לאסרו כשותף-לפשע של זינובייב, שלח יד בנפשו בקצו מן הקומה החמישית של בית-מגוריו). הייתי עד לתהי-
לוכות אדירות של פועלים ואנשי-צבא בככר האדום מה, אבל בלבי נשאר זכרון ריגשותו של ידידי הצעיר וזכרון קולו הנפחד ומלא-החזקה חזק יותר מכל תמונה אחרת.

בין 1921 ל-1927 נודמן לי פעמים אחדות לבוא למוסקבה ולהשתתף, כחבר למשלחות קומוניסטיות מאיטליה, בכמה קונגרסים ושיבות של האקסקוטיבה (של האינטרנציונל הקומוניסטי). הדבר שהתמיהני ביותר בקומוניסטים הרוסיים, אפילו באישים בלתי-רגילים כלנין וטרזקי, היה אייכלתם הגמורה לדון בצורה הוגנת בדעה הסותרת את דעתם. המתנגד, רק משום שהעיו לחלוק על דבריהם, נהפך מיד לבוגד, לאופורטוניסט, לשכיר. יריב בתו-לב אין הקומוניסט הרוסי מסוגל להעלות על דעתו. איוו סטיה חולנית של המצפון היא זו, שמאטריאליסטים וראציונאליסטים כביכול, עומדים וטוענים בויכוחיהם לעדיפותו המוחלטת של המוסר על השכל כדי למצוא את לריבוק זה. צריכים אנו לשוב על עקבותינו עד לאינקוויזיציה.

בצאתי ממוסקבה, בשנת 1922, אמרה לי אלכי סגדרה קולונטאי: „אם תקרא בעתונים, שלנין ציווה לאסרני בגלל גניבת כפות-הכסף שבקרמלין, הרי פירוש הדבר בפשטות, שאינני תמימת-דעים עמו באיוו בעיה פעוטה של המדיניות החקלאית או התע-שיינית“. את חוש ההומור רכשה לה קולונטאי במערב והיא לא היתה משתמשת בו אלא בשיחה עם אנשי-מערב, אבל גם אז, באותן שנות הבנין הקדחתני של המשטר החדש, בטרם השתלטו עיקרי-האמונה החדשים על כל חיי-התרבות, מה קשה היה להגיע לכלל הבנה עם קומוניסט רוסי בשאלות הפשוטות והברורות לנו ביותר; מה קשה, איני אומר להסכים איש לדעת רעהו, אלא לפחות להבין זה את זה. בדבר רנו על משמעותה של החירות לאיש-המערב, אפילו לפועל. יום אחד סרחתי שעות להסביר לאחת המנהלות של הוצאת-ספרים ממלכתית, מפני מה היא חייבת להתבייש לפחות באותה אידה של ריפוי-ידים והפחדה, בה חיים הסופרים הסובייטיים. היא לא היתה מסוגלת להבין את כוונת דברי.

„הירות“ — נתתי לה דוגמאות — „היא היכולת לפסק, האפשרות לטעות, היכולת לחפש ולנסות, היכולת לומר, לאי לכל רשות וסמכות — ספרותית, אמנותית, פילוסופית, דתית, סוציאלית ואפילו פולי-טית“. „אבל זאת“, מלמלה מתוך זועה עסקנית דגולה זו של התרבות הסובייטית, „הרי זאת היא קונטר-ריבולוציה“. וכדי לחזק מעט את עמדתה, הוסיף-פה: „אנו שמחים, שאין לנו כאן חירותכם זו, אבל במקומה יש לנו בתי-הבראה“. אמרתי לה, שהמלה

ב

לא קל הדבר לסקור את תולדותיו של האינטר-נציונל הקומוניסטי, ואין ספק, שעוד לא הגיעה השעה לכך. כיצד להבחין כעת בין טפל לעיקר באותם דיו-נים שאין להם סוף בקונגרסים ובאסיפות? אילו נאומים ראוי להניח לביקורת העכברים שבארכיונים, ואילו נאומים יש להמליץ עליהם לפני אנשים נבון-נים המעוניינים לדעת ולהבין? איני יודע. הדברים שנשמרו בזכרוני עלולים להיראות מורדים בעיני הבריות. יום אחד דנה ועדה מיוחדת של האכסקוטיבה באול-טימטום אשר נשלח על ידי הוועד המרכזי של האיגור-דים המקצועיים הברייטים, בו נצטוו סניפיו המקומיים להמנע מכל חמיכה בתנועת המיעוט שבראשה עמדו קומוניסטים, ומי שלא יציית יוצא. נציג המפלגה הקומוניסטית האנגלית הסביר את התסרונוות הרציניים שבשני הפתרונות. — כי האחד פירוש, חיסולה של תנועת המיעוט, והאחר פרישת המיעוט מן "הטרייד-יוניונים". אחריו קם הציר הרוסי פיאטניצקי והציע הצעה, שנראתה בעיניו מובנת-מאליה ופשוטה כבי-צת-קולומבוס: "הסניפים", הציע, "יכריזו כי הם נכנעים למשמעת הנדרשת, ואחרי-כן, למעשה, יעשו ממש את ההיפך". הקומוניסט האנגלי שיסעו: "אבל הרי זה יהיה שקר". צחקו רב ענה להערת תמימה זו. צחקו גלוי, לבבי, בלתי-פוסק, שכמותו לא נשמע אולי מעולם במשרדיו הקודרים של האינטרנציונל הקומוניסטי. הבדיחה עשתה לה כנפים והתפשטה חיש-מהרה על פני מוסקבה כולה, כי תשובתו המשער-שעת והמפתיעה של האנגלי נמסרה מיד בטלפון לסטאלין ולמשרדי הממשלה העיקריים, ובכל מקום עוררה גלי-צחוק חדשים. עליצות כללית זו שיוותה לטענתו ההססנית והכנה של הקומוניסט האנגלי את משמעותה האמיתית, ומשום כך שקול בזכרוני נחשול הצחוק שעורר הפסוק הקצר, הפשוט, הילדותי כמעט — "אבל הרי זה יהיה שקר" — כנגד כל הנאומים הארוכים, הכבדים והמשעממים ששמעתי בישיבות האינטרנציונל הקומוניסטי, והוא נהפך בעיני לענין סמל.

ביקורי במוסקבה היו, כאמור, מעטים והוגבלו בתפקידי כחבר המשלחות הקומוניסטיות מאיטליה. מעולם לא לקחתי חלק בעבודת הארגון של האינטר-נציונל הקומוניסטי, אך יכולתי לעקוב אחרי הסתא-בותו המהירה של ארגון זה מתוך הסתכלות בכמה ממכרי שנמנו עלי. דוגמה בולטת ביניהם היה הציר פתי ז'אק דוריה. פגשתי לראשונה במוסקבה ב-1921; הוא היה אז פועל צעיר, צנוע, בעל רצון טוב ונפש סנטימנטלית, ובזכות צייתנותו וטבעו הנוח, שהיה גלוי לעיני-כל, נבחר הוא לארגון הבינלאומי על-פני שאר

קומוניסטים צעירים מצרפת, שעלו עליו בשכלם ובהשכלתם, אבל לא היו דבקים במוסכמות כמותו. הוא מילא את התקוות שתלו בו. מדי שנה בשנה גדל משקלו בהירארכיה של הקומוניזם הבינלאומי, ומדי שנה בשנה, בהתקלי בו, הייתי מגלה, כי השתנה לרעה ונעשה יותר ספקן, יותר ציני וחסר-מעצורים, וכי גישתו הפוליטית אל בני-האדם ואל המדינה נעשתה יותר ויותר פאשיסטית.

יום אחד פגשתי את דוריו במוסקבה, סמוך לשובר משליחות פוליטית בסין. הוא מסר לכמה ידידים, ולי בתוכם, דין-וחשבון מראיג על טעויותיו של האינטר-נציונל הקומוניסטי במזרח הרחוק, ואולם, למחרת היום, בדברו לפני מליאת האכסקוטיבה אמר ממש את ההיפך. "זה היה מעשה של תבונה פוליטית", התוודה באזני אחרי הישיבה, כשבתי-צחק קלה של עליגות מרחפת על שפתיו. מקרה זה, כדאי לעמוד עליו, כיון שלא היה יחיד. השינויים הפנימיים בקומוניזם הצרפתי הניעו אחרי-כן את ז'אק דוריו לעזוב את האינטרנציונל הקומוניסטי, וניתנה לו ההזדמנות להתגלות בפומבי באותה דמות, שהיחה עוד זמן רב קודם לכן דמותו האמיתית; אבל רבים אחרים, שאינם נבדלים ביסודם מדוריה, נשארו עומדים בראש המפלגות הקומוניסטיות. פאלמירו טוליאטי, האיטלקי, עמד על תופעה זו של כפלי-פנים ודימוראליזציה בתוך הרכבו האנושי של האינטרנציונל הקומוניסטי בנאומו בקונגרס הששי וביקש רשות לחזור על דברי גתה בגסיסתו: "אור, יותר אור".

מבחינה מסוימת היה נאום זה שירת הברבור של טוליאטי; עוד שנה או שנתיים התאמץ ללכת אחרי קול מצפנו וליישב את היותו קומוניסט עם הבעת דעתו בגלוי. אך לבסוף, היה גם הוא אנוס להרכין ראשו ולהכנע.

מלבד הניגודים הפנימיים שנבעו מן ההרכב הרב-גוני, נשתקפו באינטרנציונל הקומוניסטי גם כל הקשיים שנתעוררו במדינה הסובייטית. לאחר מות לנין ברור היה, כי המדינה הסובייטית לא תוכל להטלט מגורלה של כל דיקטטורה: מן ההצטמצמות האטית אך הבלתי-נמנעת של הפירמידה הפוליטית שלה. על המפלגה הקומוניסטית הרוסית, אשר חיסלה את כל המפלגות היריבות ושמה קץ לכל אפשרות של ירכות פוליטי באסיפות הסובייטים, נגזר גס-כן אותו גורל, וההשקפות הפוליטיות של חבריה נדחקו לקרן-זווית על-ידי מדיניותו של המנגנון המפלגתי. מאותו רגע נגזר, שכל מתלוקת בגוף השליש תסתיים בהשמדתו הגופנית של המיעוט. המהפכה, שהשמדה את אויביה, החלה אוכלת את בחירי בניה, האלים הצמאים לא חדלו עוד ממלאכתם.

ג

במאי 1927 השתתפתי יחד עם טוליאטי כנציג הספלגה הקומוניסטית האיטלקית, במושב מיוחד של האכסוקטיבה המורחבת של האינטרנציונל הקומוניסטי. טוליאטי בא מפאריס, שם ניהל את המזכירות הפוליטית של המפלגה, ואני מאיטליה, בה הייתי אחראי לארגון המתחרה. נפגשנו בברלין והמשכנו יחד את דרכנו למוסקבה. המושב, שכונס למראית עין לשם דיון דחוף בהדרכת שיש לתתה למפלגות הקומוניסטיות במאבק "נגד המלחמה האימפריאליסטית המשמשת ובאה", נועד למעשה לפתוח בפרשת חיסולם של טרוצקי וזינובייב, שהיו עדיין חברי האכסוקטיבה של האינטרנציונל, כרגיל, כדי למנוע הפתעות. קדמה למושב המליאה ישיבה של מה שהיה קרוי "מועצה עליונה", שהייתה מורכבת מראשי המשלחות העיקריות ושהכנינה מראש כל פרט ופרט. טוליאטי עמד על כך, שאני אלווה אליו הפעם לישיבות מצומצמות אלו. לפי התקנות היה רק הוא רשאי להשתתף בהן מטעם המשלחת האיטלקית; אך הוא חזה בצדק מראש את התסכול העתידה להוצר ורצה להסתייע בנציג של הארגון החשאי, בישיבה הראשונה בה השתתפנו. נדמה היה לי, שבאנו באי חור, נמצאנו במשרד קטן בבנינו של מרכז האינטרנציונל הקומוניסטי. ישב ראש הגרמני טאלמאן, והוא התהיל כיד לקרוא לפנינו נוסח של החלטה נגד טרוצקי שיוגש למושב המליאה. החלטה זו גינתה בלשון חריפה מאד מסמך, שנשלח עלידי טרוצקי אל המשרד הפוליטי של המפלגה הקומוניסטית הרורית. היתה המשלחת הרוסית באותה ישיבה של "המועצה העליונה" היתה יוצאת מגדר הרגיל: סטאלין, ריקוב, בוכארין ומנאילסקי, כתום הקריאה שאל אותנו טאלמאן, אם מסכימים אנו להתלטה המוצעת. הפני אוממר קואוסין אמר, כי לדעתו אינה חריפה למדי. "יש לומר בגלוי", טען, "כי המסמך אשר נשלח עלידי טרוצקי אל המשרד הפוליטי של המפלגה הקומוניסטית הרוסית הוא קונטר-רציונליזציוני לחלוטין והוא עדות חותכת, כי האיש שכתב אותה אין לו עוד דבר עם מעמד הפועלים". כיון שאיש לא ביקש את רשות הדיבור, התייעצתי עם טוליאטי והתנצלתי שבאנו במי איחר ולא הספקנו לראות את המיסמך שיש לגנותו. "האמת היא" אמר טאלמאן בגלוי-לב, "שגם אנו לא ראינו את המיסמך".

כיון שלא רציתי להאמין למשמע אומי, חזרתי על טענותי במלים אחרות: "יתכן בהחלט, שיש לגנות את המיסמך של טרוצקי, אך ברור, שלא אוכל לגנותו לפני שקראתיו".

גם אנו לא קראנוהו, חזר ואמר טאלמאן, ואף

לא רוב הצירים היושבים כאן, חוץ מן הרוסים". טאלמאן דיבר גרמנית. ודבריו תורגמו לרוסית בשביל סטאלין ולצרפתית בשביל שנים או שלושה מאתנו. החשובה שניתנה לי לא נתקבלה על דעתי עד כדי כך, שגערתי במתרגם, "לא יתכן", אמרתי, "שטאלמאן מאן אמר כדבר הזה, עלי לבקש ממך שתחזור על תשובתו מלה במלה".

כאן התערב סטאלין. הוא עמד בקצה החדר, ודומה, שהיה היחידי בין הנוכחים שהיה שקט ומיושב בדעתו. "המשרד הפוליטי של המפלגה", אמר סטאלין, "סבור היה, שלא יהא בכך מן התועלת לתרגם את מסמכו של טרוצקי ולהפיצו בין צירי האכסוקטיבה של האינטרנציונל, כיון שיש בו כמה רמזים על מדיניותה של המדינה הסובייטית". (המיסמך המסתורי פורסם אחר-כך בידי טרוצקי עצמו בצורת קונטרס בשם "בעיות המהפכה הסיונית", וגם כיום יכול כל אדם להיווכח לדעת שאין בו זכר למדיניותה של המדינה הסובייטית, אלא התקפה מנומקת כהלכה על המדיניות שנקטו בסין סטאלין והאינטרנציונל הקומוניסטי. ב־15 באפריל 1927, בנאום לפני הסובייט המוסקבאי, שר סטאלין שירי תהילה לצ'אנג קיי-שק והביע את אמונו האישי בקיאוימיטאן; היה זה כשבוע לפני המפנה האנטיקומוניסטי המפורסם של המנהיג הסיוני הלאומני ושל מפלגתו; הקומוניסטים גורשו ב־לילה מן הקואימיטאן, רבבות פועלים נטבחו בשאנחאי וכעבור חודש בוואהן. כדרך הטבע ביקש סטאלין למנוע ויכוח על ענינים אלה וביקש להסתתר מאחורי הפרגוד של "טובת המדינה").

ארנסט טאלמאן שאלני, אם הסברת סטאלין מניחה את דעתי. "איני חולק על זכות המשרד הפוליטי של המפלגה הקומוניסטית הרוסית לשמור בסוד כל מיסמך", אמרתי, "אבל איני מבין, כיצד אפשר לדרוש מאחרים שיגנו מיסמך שאינו ידוע להם". ההתמרמרות שפרצה לשמע דברי ודברי טוליאטי נטבחו בשאנחאי וכעבור חודש בוואהן. (כך דהטבע היתה התמרמרותם של הפיני, שכבר הזכרתיו, של הבולגרי ושל הונגרי אחד או שנים).

"לא נשמע כדבר הזה", צעק קואוסין, כשפניו סמוקים מועם, "שעדיין יש לנו בורגנים זעירים כאלה בתוך מיבצר המהפכה העולמית". הוא ביטא את המלים "בורגנים זעירים" בהבעה קומית ביותר של בוז וסלידה. האדם היחידי, שנשאר שקט ולא נרגש, היה סטאלין. הוא אמר: "אם יש ציר אחד המתנגד להחלטה המוצעת, אין להגישה". אחר-כך הוסיף: "אולי אין חברינו האיטלקים בקיאים במידה מספקת במצבנו הפנימי. אני מציע לדחות את הישיבה למחר ולהטיל על אחד הנוכחים שיבלה את הערב

אנשים. "ההסברת את המצב לחברינו האיטלקים?" שאל סטאלין את קולארוב. "בשלימות", הבטיחו הבולגרי. "אם ציר אחד, חזר ואמר סטאלין. "יתנגד להחלטה המוצעת, אי-אפשר להגישה למליאה. החלטה נגד טררצקי יכולה להתקבל רק מה אחד. האם חברינו האיטלקים", הוסיף, בפנותו אלינו, "מקבלים את ההחלטה המוצעת?"

לאחר שהתיעצתי עם סוליאסי, הדעתי: "לפני שנוכל לתת דעתנו על ההחלטה, עלינו לראות תחילה אותו מיסמך". הצרפתי אלבאר טראן והשווייצרי ויל אומבאדרו מסרו אף הם הודעה כזאת (לימים פרשו גם הם מן האינטרנציונל הקומוניסטי).

"ההחלטה המוצעת בטלה ומבוטלת", אמר סטאלין. ואז התחולל לפנינו אותו המחזה ההיסטורי כביום הקודם, על כל דברי המחאה, הועם וההתמרמרות מפי קואסינאן, ראקושי, פאפאר ואחרים. סטאלמן הסיק מעמדתו ה"סקנדליתית", כי כל שיטת פעולתנו האנטי-פאשיסטית באיטליה היא ודאי מוטעית מעיקרה. ואם הפאשיזם עודנו מבוזר כליכך באיטליה, הרי זה מן-הסתם באשמתנו. הוא דרש משום כך, שמדיניותה של המפלגה הקומוניסטית האיטלקית תיבחן בחינה מדוקדקת. הדבר נעשה; וכמעשה-תגמול על התנגדותנו ה"חצופה" גילו הצנזורים הקנאים הללו, כי קווי-היסוד שהדריכו את כל פעולתנו ואשר נקבעו במשך השנה הקודמת עלידי אנטוניו גראמוזי, היו אכזרים במידה רבה רוח בורגנית-זעירה. סוליאסי החליט, שיהא זה מן התבונה, אם שנינו נפנה במכתב אל המשרד הפוליטי של המפלגה הקומוניסטית הררית ונסביר את הטעמים לעמדה שנקטנו באותה ישיבה של האכסקוסיבה. אין קומוניסט, נאמר באותו מכתב, שיטול רשות לעצמו לערער על בכורתם ההיסטורית של חברינו הרוסים בתוך ההגהת האינטר-נציונל; אך עובדה זו מטילה על חברינו הרוסיים חובות מיוחדות; אין הם יכולים להשתמש בזכויות, הניתנות להם בזאת, באורח מיכני ואבטוריטארי. המכתב הגיע לידי בוכארין, והוא שלח מיד לקרוא לנו ויעצנו לקחתו חזרה. כדי לא לשבש עוד יותר את מצבנו הפוליטי האיום בלארז-הכי.

ה

ימים של רפיון-ידיים וקדרות הגיעו לי. אמרתי בלבי: האם עד כדי כך שקענו? המתים והמקיים בכלא — האם זהו הדבר שלמענו הקריבו חייהם? חיי הנדודים, הבדידות, סכנת-הנפשות אשר נטלנו על עצמנו, היותנו נכרים על אדמת מולדתנו — הוזהר הדבר שלמענו עשינו כל אלה? דכאון-רוחי הגיע במהרה לאותו שלב אחרון, כשבא שיתוק על

עם חברינו האיטלקים ויסביר להם את מצבנו הפנימי. תפקיד לא-נעים זה הוטל על הבולגרי ואסיל קולארוב.*

ד

הוא מילא אותו בטקט ובהומור. הוא הזמינינו לשותות באותו ערב כוסיטה בחדרו במלון "לוכס". הוא ניגש אל הבעיה הכאובה ללא הקדמות יתירות. "נהיה נא גלוי-לב", אמר לנו בכת-צחוק. "הסבורים אתם, שאני קראתי את המיסמך? לא, לא קראתי. והאמת המלאה היא, שהמיסמך אף אינו מעניין אותי. הארחיק לכת עוד יותר? אפילו היה טררצקי שולח אלי הנה העתק, בחשאי, הייתי מסרב לקרוא. ידידי האיטלקים, אין זו שאלה של מיסמכים. יודע אני שאיטליה היא הארץ הקלאסית של אקדמיות. אבל כאן אין אנו נמצאים באקדמיה. כאן אנו עומדים בעיצומו של מאבק על השלטון בין שתי קבוצות יריבות בדירקטוריון המרכזי הרוסי. לאיזו משתי הקבוצות רוצים אתם לתת את תמיכתנו? זוהי הנקודה. אין כאן מקום למיסמכים. אין זו שאלה של גילוי האמת ההיסטורית על המהפכה הסינית שנכשלה. זוהי שאלת המאבק על השלטון בין שתי קבוצות אירכות, שאין ביניהן פשרה. עלינו לבחור. אני כשלעצמי כבר בחרתי. אני בעד קבוצת הרוב. יאמר המיעוט מה שיאמר, יעשה מה שיעשה. ינסה נגד הרוב כל מיסמך שינסה, הריני חוזר ואומר לכם, כי אני בעד הרוב. מיסמכים אינם מענינים אותי. אין אנו כאן באקדמיה". שוב מזג לנו תה ובחן אותנו במבטו של מורה. הנאלץ לטפל בשני נערים סוררים. "התיו דברי ברורים?" שאל, בפנותו במיוחד אלי. "ברור", עניתי. "ברורים בהחלט". "השכנעתי אותך?" חזר ושאל. "לא", אמרתי. "ומדוע לא?" ביקש לדעת. "תחת להשיב לך", אמרתי, "הייתי צריך להסביר לך. משום-מה אני מתנגד לפאשיזם". קולארוב רוב העמיד פנים של התמרמרות. ואילו סוליאסי הביע דעתו במלים מתונות יותר. אך חותכות לא פחות משלי. "אין אדם יכול כפשוטו להצטרף מראש אל הרוב או אל המיעוט", אמר. "אין אדם יכול להתעלם מן היסוד הפוליטי של השאלה".

קולארוב הקשיב לדברינו בבת-צחוק של רחמנות אבהית. "עודכם צעירים מדי", אמר, בלוותו אותנו אל הדלת. "עדיין לא תפסתם פוליטיקה מהי".

למחרת בבוקר, במועצה העליונה, נשנה המחזה מן היום הקודם. אורדת של עצבנות בלתי-רגילה מילאה את חלל החדר הקטן שבו הצטופפו כתריסר

* קומוניסט בולגרי ותיק, בא במקומו של דימיטר רוב כראש ממשלת בולגריה. הידיעה על מותו באה לפני חדשים מספר.

שפרשו מן המפלגה? תן דעתך, אמר, על מצבה העגום של הסוציאליזם הקרטי.

השגותי על טענות אלו לא היו סדורות ומיושבות ביותר, בעיקר משום שטענותיו של טוליאטי היו פור ליטיות גרידא, בעוד שהסערה אשר עוררו בלבי החיות האחרונות חרגה הרחק מתחומי הפוליטיקה. אותן „צורות היסטוריות אכזריות“ שלפניהן אנו חייבים להרכין ראש — כלום אין הן גוססות חדש של המציאות הבלתי־אנושית, שנגדה התקוממו בהכריונו על עצמנו כסוציאליסטים? הייתי באותם הימים כאדם שמהלומה כבדה ירדה על ראשו, שעודו עומד על רגליו, מהלך, מדבר ומניע ידיו, אך אינו יודע ידיעה ברורה מה היה לו.

ה

מעט מעט, בקושי, החל המצב מתברר לי במשך השנים הבאות. ועד היום מוסיף אני להרהר בדבר ומנסה להבינו הבנתי. אם היכרתי ספרים, הרי כיונתי היתה לנסות ולהבין ולהקנות את ההבנה לזולתי. איני בטוח כלל, שהגעתי לקץ מאמצי. זאת היא האמת: היום, שבו עזבתי את המפלגה הקומוניסטית, היה לי יום עצוב מאד, כיום אבל כבד, אבל על נעורי שאבדו, מוצאי ממחוז, בו מאריכים הבריות באבילות יותר מבכל מקום אחר, לא בנקל משתחרר רים מחויה עזה כארגון־המתחרת של המפלגה הקומוניסטית. נשאר כך קורטוב ממנה, ורישומי ניכר כאפיין עד יומך האחרון, אכן, אפשר בכל מקום להכיר קומוניסטים־לשעבר... הם מהווים סוג בפני עצמו כממרים־לשעבר וקצינים־לשעבר, מספר הקומרים־לשעבר הוא כיום עצום ורב, „הקרב האחרון“, אמרתי לא־מכבר לטוליאטי בהלצה, „יהיה בין הקומוניסטים ובין הקומוניסטים־לשעבר“.

לאחר שעזבתי את המפלגה הקומוניסטית, נזהרתי זהירות יתירה שלא להתקע באחת הסיעות או באחד כפלגיה־הפלגים של הקומוניסטים־לשעבר; ומעולם לא הצטערתי על כך, כיון שידעתי היטב, כל הקבוצות והפלגים הללו גורלם נחרץ להיות כחות קטנטנות שבהן מצויות כל מגרעותיו של הקומוניזם הרשמי — קנאות, ריכוז, הפשטה — בלי הסגולות והיתרונות, שהלה מפיך ממחנה הפועלים הגדול והולך אחריה. ההגיון שבאופוזיציה־בלתי־מחירי הרחיק רבים מן הקומוניסטים־לשעבר מרחק רב מנקודות־מוצאם, ולפעמים עד לפישיום הגיעו.

כשנחתי דעתי על מה שעבר עלי, העמקתי חקור במניעים לפרישתו, ומצאתי, כי הם חורגים מתחום הנסיבות הארציות אשר גרמו לה, אבל אמונתי בסוציאליזם (ודומי שרשאי אני לומר, כי כל חיי

כוח־הרצון ואף ההתנגדות הגופנית פוסקת לפתע. לפני עזבי את מוסקבה בא לבקרני פועל איטלקי. הוא ישב כפליט ברוסיה זה כמה שנים, כדי להמלט מן המאסר הממושך שפסק לו בית־דין פאשיסטי (דומני שהוא קומוניסט עד היום הזה). הוא בא לקבול על התנאים המשפילים שבהם נתונים הפועלים בבית־החרושת המוסקבאי בו הוא עובד. נכון היה להשלים עם המחסור החמרי, שכן ברור היה לו כי תיקונו של זה חורג מיכלתו של אדם יחיד, אך אי אפשר לו להבין, מדוע נתונים הפועלים לשבט ולחסד בידו הנהלת בית־החרושת, ומדוע אין להם ארגון של ממש להגן על עניניהם; מדוע חייבים הם, גם מבחינה זו, להמצא במצב גרוע הרבה יותר מאשר בארצות הקפיטליסטיות. רוב זכויותיהם של הפועלים, שזכו לפרסומת רבה, לא היו אלא דבר שבתיאוריה.

בברלין, בדרכי חזרה, קראתי בעתון, כי האכסקור טיבה של האינטרנציונל הקומוניסטי נוסה בטרזצקי נויסה הריפה על מיסמך שכתב על המאורעות האחרונים בסין, הלכתי למשרדי המפלגה הקומוניסטית הגרמנית ודרשתי הסברות מטא־מאן. „זה שקר“, אמרתי לו בחריפות.

אבל הוא הסביר, שתקנות האינטרנציונל מקנות סמכות לנשיאות לקבל במקרה דחוף החלטה בשם האכסקוטיבה, בימים המעטים שנאלצתי לשבת בברלין, עד אשר הוכנו תעודותי המזויפות, קראתי בעתונים כי המפלגות הקומוניסטיות באמריקה, בהונגריה וצ'כוסלובקיה הביעו את צערן העמוק על מכתבו של טרוצקי. „סירוש הדבר, שהמיסמך המיסתורי נתפרסם סוף־סוף?“ „לא“, השיבני, „אך מקווה אני, כי המופת של הקומוניסטים האמריקניים, ההונגריים והצ'כוסלובקיים ילמדכם משמעת קומוניסטית מהי“. דברים אלה נאמרו ללא שמץ אירוניה, אלא במלוא הרצינות העגומה שהלמה את הוויתור־הסיוס אשר אליה התיחסו.

מטעמי בריאות מוכרח הייתי לנסוע מיד לבית־הבראה בשווייץ, וכל החלטותי הפוליטיות נדחו לפי שעה. יום אחד נפגשתי עם טוליאטי באחד הכפרים לא הרחק ממקום הבראתי. הוא הסביר לי באריכות, בהירות ובגילוי־לב את הטעמים שהניעוהו לבחור בקו אשר בחר. מצבו של האינטרנציונל כיום, אמר, בודאי אינו מניח את הדעת ואינו נעים ביותר, אבל, עם כל רצוננו הטוב, אין בכווננו לשנותו; הדבר כרוך בנסיבות היסטוריות אוביקטיביות, שיש להביאן בחשבון. הצורות שלובשת המהפכה הפרולטאית אינן מקריות, אם הן אינן עולות בקנה אחד עם טעמנו הפרטי. הרי פשוט, אין לנו מול, חוץ מזה, מה הברירה? מה היה בסופם של קומוניסטים אחרים.

דעתי על היחס בין התנועה הסוציאליסטית ובין התיאוריות של הסוציאליזם; בשום פנים אין לראות יחס זה כקפוא וכבלתי־משתנה. עם התפתחות המדע והמחקר עשויות תיאוריות אלו לצאת מגדר אסנת או להדחק לקרן־זווית. אבל התנועה תמשך. ואולם, מבחינת ההכרל בין הדוקטרינרים ובין האמפיריסטים בתנועת הפועלים, לא יהא זה מדויק לשייכני לאחרונים דוקא. סבור אני, כי המדיניות הסוציאליסטית אינה קשורה לאיזו תיאוריה מיוחדת, אלא לאמונה שבלב. יותר שתיאוריות סוציאליסטיות טוענות, כי „מדעיות“ הן, יותר הן בנות־חלום; אבל הערכים הסוציאליסטיים הם בני־קיימא. ההבחנה בין תיאוריות לערכים לא הובנה כראוי, אך היא הבחנה יסודית. על צורך של תיאוריות אפשר לייסד אסכולה; אבל על צורך של ערכים אפשר לייסד תרבות, ציוויליזציה, אורח חיים של חיים־בצוותא בין בני־אדם.

מעידים עליה) היה בלבי יותר מתמיד. בעצם, חזרה אמונתי זו אל אשר היתה בעת שהתקוממתי לראשונה על המשטר הסוציאלי הישן: הסירוב המצומצם של היחיד והמשהה עד לכל זירת פעולתו של האדם; הצורך באחוזה של ממש; הדגשת עליונותו של האדם באשר הוא אדם על כל המנגנונים הכלכליים והסוציאליים המדכאים אותו. במרוצת השנים נתלחתי לכן תחושת כבוד־האדם ויראת־כבוד לאותו דבר באדם, המבקש תמיד להפליג מעבר לעצמו, והטברע ביסוד אי־השקט הנצחי שבלבו. אבל אינני סבור, כי סוג זה של סוציאליזם מיוחד לי לבדי מאיזו בחינה שהיא. ה„אמיתות המטורפות“, שנמנו לעיל, קדמו למרכסים; במחציתה השניה של המאה הקודמת הן מצאו מפלט בתנועת הפועלים, שנולדה מתוך הקפייטליזם התעשייתי, והן מוסיפות להוות בה אחד המקורות הנאמנים להשראתה. פעמים רבות הכעתי את

בעולם כולו הנוג, הפועלים, צבא ניגף, ולא רק בארצות אשר הפאשיזם השתרר עליהן. המלחמה בסאשיזם עשויה להרים את קרנו של הפועל. במה דברים אמורים? אם הפועל מוסיף — כולו, בכל מקום — כחלוץ המלחמה הזאת, ככוח עולמי דינאמי ומדרכן, אולם המלחמה התחילה בתנאים אחרים, עגומים ביותר, והם שמוסיפים עדיין לפלג את לבותיהם של הפועלים בעולם כולו, והם שמוסיפים להחזיק את תנועת הפועלים בעולם במצב של צבא ניגף, מה בצע אם נתעלם מכך? והנה, אמת נכון הדבר, האגף הארץ־ישראלי של המחנה הניגף לא אבה להיות ניגף, הוא גילה כוח עמידה יוצא מן הכלל וכוח יצירה יוצא מן הכלל.

ואת סוד הנצחיות של ההסתדרות (עם כל היותנו רחוקים עדיין מנצחון ממש), את סוד ההישגים הגדולים והבלתי־שיכחים שלה, יש לבקש באותו הצירוף המופלא של ר ת י מ ת ה י ו ם י ו ם ב ש י ר ו ת ה ת ז ו ן . ההסתדרות שלנו היא יחידה במינה בין הסתדרויות פועלים כה סתדי רות הגשמה...

ועוד זכינו למשהו אשר שום תנועת פועלים לא זכתה לו, בעשרים השנים, שבין מלחמה למלחמה, נטשה תנועת הפועלים בעולם את מגמת האיחוד, פילוגים ופילוגי־פילוגים. איש אכל בשר רעהו, פלגות החריבו זו את זו, וכל מי שיבוא ללמוד את סיבות חורבנו של הפועל בעולם כדור זה, ולא יסתפק בתירוץ מן המוכן, לא יוכל להתעלם מן המחלוקת שבתוך המעמד, אשר פוררה את כוחו ועשתה שמות בנפשו והגבירה את חוצפת הצד הצורר, ואף סיעה לו בעקיפין וכמשרין... באותו פרק זמן הלכנו אנחנו מאיחוד אל איחוד. אין אני צריך לומר עד כמה רחוק אני מלהיות מרוצה מן הקצב של ההליכה הזאת, ועד כמה היקפם של האיחודים אינו מניח את דעתי. אך גם לאחר כל העיכובים וההשהיות וחוסר־השלימות והפלגנות ששרדה בנו — אין להתעלם ממציאותו של קו זה העולה מעלה מעלה, עד שהתחיל להתעקם.

ב. כצנלסון, ניסן תש"א

ג'ורג' וסביבתו

שאל אדלר

כמה שנים התהלכתי ברעיון שעלי לכתוב את תולדות ידידי ג'ורג' השימפנזי. מחמת טרדות שונות בתקופה שלפני מלחמת העולם השנייה ודאגות שאכלנו בשנות השואה ואחר-כך בימי המאורעות והמלחמות בארצנו, נשכח הענין מלבי. כי במה נחשב קוף אחד שבילה את טפח ימיו המעטים בפניה נידחת באפריקה המערבית הרחוקה לעומת ההרס והאבדון בימי הגזירות והרדיפות בארץ ובחוץ-לארץ ולעומת המצוקה בימי המלחמה לעצם קיומנו?

בתחילת הקרבות בירושלים נאלצתי לעבור מדירה לדירה. כשארוזתי את חפצי נתקלתי במסמכים וחוברות מלפני עשרים ושבע שנים, וביניהם מצאתי את תמונת ג'ורג', התמונה עוררה בי זכרונות מימים שעברו במרחקים. כששנינו היינו קשורים זה בזה קשרי ידידות ואהבה. כמו חי עמד ג'ורג' לפני ושוב נזכרתי בהליכותיו המשובות, שהיו בעיני כצירוף של זריות ורשלנות ובזיקתו לבני-אדם, שבעצם לא היו ראויים לאהבה שהוא רחש להם. הפעם היה ברור לי שחובה עלי לכתוב את תולדות ג'ורג' בהודמנות ראשונה, כל עוד פרטיה שמורים בזכרוני.

אמנם גם קופים אחרים בני מינו זכו לביוגרפיה מקיפה, והחוקר האמריקני יארקאס הקדיש שנים לחקר הפסיכולוגיה של קופים אנתרופואידים במוסד מיוחד שהקים למטרה זו בפלורידה. הוא שיכן שיכון מתאים את הקופים שהביאו אליו מאפריקה המערבית ומיאווה, והיה מסתכל בהם, בוחן את תגובותיהם ועורך כמה נסיונות מסובכים פחות או יותר, לשם בדיקת כשרונם להסתגל לתנאים חדשים. למצוא את הקשר בין מאורעות נפרדים בעולמם המלאכותי החדש ולפתור בעיות פשוטות אך חיוניות כהשגת אוכל בעזרת מקל שהניח ברשותם, — כללו של דבר, מבקש היה לבחון את שכלם וכושר-הפעולה שלהם. פעם דפדפתי בכרך הגדול שפירסם על נושא זה (היה מצוי בספריה הלאומית לפני פרוץ המלחמה בארץ), ומה מאד שמחתי למצוא חלק מתצפיותי על ג'ורג' בביבליוגרפיה השלימה של המלומד האמריקני יארקאס ריכו שפע פרטים על כמה קופים יחידים, אבל אף אחד מהם לא זכה לביוגרפיה שלימה מלידה ועד המות. גישתו של יארקאס היא מדעית גרידא, ואפשר לומר: מדעית קפדנית. אין אני מתכוון לכתוב מחקר מדעי על ג'ורג', לא הייתי יכול לעשות זאת גם אילו הייתי בריסמכא במקצוע זה (ואין הדבר כן), שהרי ניתוח מדעי הוא מן הנמנע לגבי ידיד וחבר כמו ג'ורג'. אוביקטיביות גמורה לא היתה באה בחשבון.

רוצה אני להדגיש שהסתייגות זו אינה פוגעת באמינות העובדות שאני מספר. דברים כהויות אני מוסר עד כמה שנחרתו בזכרוני, ונדמה לי שדוקא המרחק בזמן ובמקום מבלים את הפרטים בדיקנות חמורה ומעמידם באור נכון, מקרים שבזמנם נחשבו לקלי-ערך, דברים של מה בכך, זוכים להערכה חדשה ונכונה.

ואלה הן הסיבות שהניעוני לכתוב את תולדות ג'ורג'. ראשית, הוא עצמו, יד הגורל פגעה בו ולרגל מקרים מוזרים נתנסה ונכשל בנסיונות קשים, אשר לא עברו, עד כמה שידוע לי, על שום אחד מבני מינו מלבדו. ושנית, התפקיד שמילא בחיי בפגישה ראשונה נתיידדנו. אמנם זהו נימוק אישי, וכשלעצמו אינו מספיק. אבל היחסים ביני ובין ג'ורג' הורגים מרשות היחיד, כי בזכותו נתקלתי בכמה תופעות חשובות וכן באנשים שנים ומעניינים כגון בסוחרים, אנשי החוף הקשישים, בפרנק בוק, מאלף-החיות המפורסם, אשר נודע לנוער ברחבי העולם

התרבות, היינו בכל תחום שלטונה של הוליווד, על ידי הסרט „הביאם חיים“; בסוכני חברות השולטות על סחר אפריקה המערבית; בפקידי משרד המושבות הבריטי מכל הדרגות; בכופים ילידים בכפרים נדחים היושבים בתוך יערות-עד, בחומה וברטיבותה של אפריקה הטרופית.

ב

אלה תולדות ג'ורג' השימפנזי. הוא נולד בסוף 1919 ביער עבות, סמוך לעיירה פנדמבו בסביבת הגבול בין ליבאריה וסיארה ליאונא. הוא מת בפריטון, בירת סיארה ליאונא, בעשרים ושלשה בפברואר 1922. בשחרימיו, ולאסונו הגדול, בא ג'ורג' במגע עם בני-אדם מחוגים שונים, וכמהם נסחף בזרמים המרובים והמנוגדים של אפריקה המערבית בתקופת-המעבר אחרי מלחמת העולם הראשונה. ויש מקום לומר, כי ג'ורג' נכנס להיסטוריה בה במידה שיצורים אחרים, שאינם שולטים על גורלם הם (ובכללם גם האדם), נכנסים להיסטוריה, בהיותם נפעלים מכוחות סומים, בלתי מכוונים כביכול, ובכל זאת מכריעים.

מולדתו של ג'ורג' היא גן-עדן לכל מיני קופים. יער עבות וסבך, שקשה לחדור בו בלי עזרת גרוינים וכשילים, והנכנס לתוכו עלול לתעות ולאבד את עקבותיו. שבילים צרים ומעטים מבתרים את היער ומקשרים כפרים נדחים. הצמחיה המשתוללת והדחוסה חוסמת דרך לתוך היער, ולולא השגחתם התדירה של הילידים (שמפקדי המחוז מדרבנים אותה), היתה זו מכסה ומטשטשת כליל את השבילים המעטים והיקרים. הילידים מתפרנסים מתמרי-השמן הגדלים פרא. מוכרים הם את חרצניהם לסוחרים האירופיים או הסורים הקרובים. נוסף על זאת עוסקים הם בחקלאות פרימיטיבית. נוהגים הם להכשיר חלקת אדמה על ידי שריפת הצומח ולנטוע אורז, ירקות ובננות. חיות בית, מחוץ לתרנגולות, אינן מצויות כמעט, בעטיו של זבוב הטסה-הססה המשמיד בהמות-עבודה, ולכן אין לעבור מרחקים אלא ברגל (ישנה מסילת-ברזל קטנה המספקת חבל צר בתוך המושבה). רק נכבדי הכופים ופקידים אירופיים נוסעים בערסלה קשורה למוטות, שארבעה ילידים נושאים אותה.

בתוך שפעת הצומח הפרוע, העושה רושם מתעה של גן-עדן, חיים הילידים חיי עוני, מקדמת חיים, וטרם באו במגע עם שליטים אירופיים, היו שרויים במצוקה. הרבה סיפורים-עם במערב אפריקה פותחים: „היה רעב בארץ“. כי מלחמה נטושה בין היער הטרופי ובין הילידים ואלה ידם על התחתונה. היערות סוגרים עליהם וכפריהם רק איים קטנים ועלובים הם בתוך ים רחבי-ידים של צומח משולח-רסן. הילידים הם בעלי אדישות עליונה מטבעם, ועוד לא עלה על דעתם הרעיון המשוונה שיש להם סיבה לדאוג. היליד חי בהווה ואינו עוסק בתכניות שלעתיד לבוא אלא במידה מצומצמת המבטיחה את קיומו העלוב. הוא משתנה רק במידה שהתנאים החדשים בעקבות השלטון הזר כופים עליו את השינוי, ולא כל שינוי הוא לטובה.

הרי, למשל, אותו משקה משכר, הגין. עוד טרם הופיע הסוחר האירופי למדו הילידים לנקב את גזע תמרי-השמן. לאסוף את השרף היוצא מהעץ הפצוע ולהניח לו שיתסוס עד שנעשה חריף ומשכר. וכך הם נוהגים גם היום. אמנם אחרי גיקוב חוזר ונמשך, נובל העץ המפרנס. אבל קשה לעמוד בפני היצר: הגין עדיף ממיץ העץ. המהדרין נוהגים לכתוש טבק חריף בתוך הגין ולהוסיף פלפל. שוכב לו ברנש בפינת חדרו בבית-חמר ולוגם את התערובת הנפלאה וגונח להנאתו. לזכותה של הממשלה הבריטית יש להודות, שהיא נלחמה בתוקף עם השיפחות בקרב הילידים ואסרה על מכירת גין להם, למורת-רוחם של כמה סוחרים נרגזים שהטיחו דברים קשים נגד לונדון המתערבת בענינים לא-לה וגודעת ענפי פרנסה מצוינים.

הילידים עצמם מקיימים את חוקי הממשלה רק במידה שאינם מצליחים להערים עליהם. אמנם שומרים הם אמונים להוקיהם הם, חוקי השבט, ולא רק מפחד ראשי העדה והמלקות הצפויות מהם, אלא בעיקר מפחד הרוחות הרעות השולטות בכל היקום ונפרעות, במקדם או במאוחר, מכל הממרה מסורת הדורות. הפחד מקיים את המסורת ומלווה את היליד משחר-חיו ועד יומו האחרון. מי שחונך בתוך מסורת זו לא ישתחרר ממנה בלי לבטים נפשיים קשים. והרי דוגמה מאלפת. צעיר אחד מן הילידים חונך בכפר ואחר-כך קיבל השכלה הדישה מידי אנשי דת אנגליקנים. אחרי גמר בית הספר ההיכון נכנס לסמינר מסוגף לאוניברסיטה אנגלית מפורסמת והתקין עצמו להיות כוהן-דת. בשעה שעמד לפני בחינות הגמר לקבלת תואר אקדמי, תקפה אותו בהלה, ומתוך התרגשות מהולה בהיסוסים, שלח מתנות לקסמי כפר-מולדתו וביקש מהם לכוון את הרוחות לטובתו. שיעמדו לו ולא יפריעו לו בבחינות (רומית, יונית וכו'). רק בעלי אופי חזק יכולים לפרוק מעליהם עול הרוחות העלולות לחבל בכל המורד בהן. כך דרכו של כל עם קמאי. זכורות לנו אזהרות הנביאים מפני האזכות והידעונים בישראל הקדום. והרי הילידים רואים גם את מכשירי התרבות האירופית בלי התפעלות יתירה. יש כישוף כושי ויש כישוף אירופי כגון הגרמופון והאלחוט. גם זה וגם זה כישוף ואין אחד פוסל את חברו. הכישוף האירופי ביטוי בדברים הנראים לעין, ויש להם תכונות מוזרות, כמו הגרמופון המוציא קול אדם, הכישוף הכושי ביטוי בגורמים בלתי-נראים, שאין לעמוד נגדם, שבכוחם להזיק (מחלות ומות) ועל כן כדאי לציית להם ולפייסם. יודע-לחש יכולים להסית גורמים אלה ולשלחם בבני-אדם מיסכנים, ובמקרים כאלה אין ברירה אלא להשפיע על המסית בכל האמצעים (טובים וגם רעים, ואפילו רצח) שיחדל מפעולתו העוינת. אירופים החיים זמן רב בקרב הילידים עלולים להידבק באמונותיהם התפלות, ביחוד בפעולת השדים השונים. אחד המפורסמים שבשדים הוא שד הפורא* הממונה על אחת מאגודות-הסתרים (וכמותן רבות בקרב הילידים). פעם נסעתי אל כפר נידח בחבל-החסות של סיארה ליאונא (גם נסיעה זו היתה כרוכה בג'ורג'). שני דברים נחרתו בזכרוני מאותו סיור. אנשים לבנים לא ביקרו בכפר זה במשך שלוש שנים, ולכן לא ידעו הילדים הפעוטים צורת איש לכן. כראיתם אותי צועד לתוך הכפר אצורצו הקטנים הנבהלים אל הנשים שישבו חשופות-חזה ליד בתיהן ומרוב פחד דבקו בדדי אמותיהם והתחילו לינוק (הילידות גומלות את ילדיהן אחרי השנה השניה או השלישית). למחרת היום יצאתי לטייל בסביבת הכפר ונתקרבותי לחורשה שעוררה את תשומת לבי במספר עצים גדועים בקרבתה. פתאום חש אלי עוזרי הכושי, שצעד מאחורי בלי שהרגשתי בו, והתחיל מתחנן בכל לשון של תחינה, שלא אכנס לתוך החורשה מפני שהיא קדושה לשד הפורא. קולו רעד בדבריו, עד שגם אני הרגשתי באימת המקום, נעניתי ברצון להפצרתו וחזרתי על עקבותי. לימים ישבתי בפריטון הבירה בחברת ידיד שעשה עשרים וחמש שנה בקרב הילידים וסחתי לו על מקרה זה. בבשתי הודיתי שהיתה לי הזדמנות להכנס לתוך חורשת שד הפורא והתמצתי אותה מפני שנבהלתי מפחדו ותחנוניו של מירה-דרך כושי. ידידי סיפר לי בקורת רוח שהוא אמנם נכנס פעם אחת לחורשת שד הפורא ואחרי סיור ממושך מצא רק גולגולת-אדם ושני בקבוקי ג'ין ריקים. אמונת הילידים בקוסמים ורופאי-אליל, יש שמסתייעים בה למטרות מעשיות, ובעיקר לחיפוש אחר גנבים. אחרי כל מעשה-הגניבה גדול מזמינים את הקוסם המומחה ומעמידים את החשודים בשורה. המומחה הלבוש מדי מקצועו — עורות קופים וגם מסוה עץ שחור — עושה בלהטיו לפני העדה המשוכנעת בכשרונו מלכתחילה. העבריינים שבתוכה מתחילים לרעד,

* שד הפורא ממונה על אגודות-סתרים של גברים, והוא נוטל בחשיבותו משד הבונדו, שהיא אגודת סתר לנשים. בשעת פעולתו של שד הבונדו אין שד הפורא מעז להראות עצמו.

ויש שהגנב נופל לארץ משותק מאימת הכישוף. בעל־רכוש אירופים וילידים פונים לקוסם המומחה בשעת הצורך. עוד טיפוס של קוסם היה, שאומנותו גילוי מקרי בגידה בין נשי ה„מלכים“ הילידים, הנוהגים להרבות בנישואים. אבל מומחים אלה הגדישו את הסאה על ידי עסקי סחיטה ואיומים, והממשלה גזרה עליהם והפסיקה את פעולתם.

כשאני לעצמי אין לי אלא זכרונות געמיים על ילדים שפגשתי בפנים הארץ. הוצרכתי לתת ולשאת אתם בעסקי שימפנזים. המשא־ומתן התנהל בעזרת מתורגמן אשר ידע אנגלית מסורסת זו הנקראת בשם „אנגלית־של־יונים“. הרווחת בערי החוף של אפריקה המערבית וכל אירופי לומד ממילא. מעטים הם האירופים הלומדים את לשונות הילידים בסיארה ליאונא. והרי לימוד לשון אחת לא היה מועיל ביותר נוכח שלושים ושבע הלשונות המתהלכות במדינה. רוב הילידים בפנים הארץ לא ידעו אנגלית־של־יונים והיה הכרח להיוקק למתורגמן.

הילידים טוב־לב הם ומכניסי־אורחים. זה, וגם אירופי, יכול לעבור את הארץ לארחה ולרחבה בלי דאגה למונותיו. כשהוא בא לכפר, מפנים בית בשבילו ומגשים לו עוף ואורז לארוחתו — כנגד הלחם והמלח המסורתיים בעולם המתקרא תרבותי. אמנם, נתקל הוא בקשיים מרגיזים. כגניבת חפצים פעוטי־ערך, ואולם אלה כאין וכאפס הם לעומת העזרה שהוא נעזר. אירופי שמגיע לכפר נידח, הרחק מהמרכז, ממילא הוא בא במגע עם הנכבדים ואפילו עם ה„מלך“, המולך על כפרים אחדים, וביחוד אם הוא זקוק לעזרתם לרגל עבודתו. הפגישה הרשמית הראשונה התנהלה בימים ששהיתי שם לפי טקס קבוע הכולל חליפת מתנות. במקרה אחד קיבלתי את העוף והאורז המסורתיים וגם הבטחת עזרה בהשגת שימפנזים, ואני, בעצת ילדיים מנוסים, הגשתי שנים־עשר בקבוקי שיכר.

אחרי שעזבתי את סיארה ליאונא נצטערתי שלא העמקתי יותר באורח חיי הילידים. כמה פעמים התגעגעתי על הכפרים הנידחים, הפזורים בין יערות סיארה ליאונא. על המולתם ביום והדממה השלימה הכובשת אותם אחרי דמדומים קצרים הקודמים לאפלת הלילות, התגעגעתי עליהם ועל אנשיהם. בעיני היו אנשים טובים, אף על פי שהיתה להם הנטיה המרגיזה, ששהיית שואל אותם שאלה, להשיב תשובה שלדעתם רצויה היא לשואל, בלי להתחשב הרבה במציאות. נימוס מופרז ומתעה זה גורם קשיים ואכזבות לזרים, הפוסקים מתוך כעס וחפזון שהיליד הוא שקרן ואין לסמוך עליו. לאמתו של דבר, אין לילידים סיבה להתבייש בפני נציגי התרבות האירופית הקטלנית. יפה עשה אלברט שווייצר שהוא ממשיך את עבודתו הרפואית בקאמארוניס, אך פסק מהטפת נצרות לילידים.

ג

כבר הזכרתי שאין לאדם שלטון על היער במערב אפריקה. יתכן שבעתיד יכריע בן אירופה את היער כשם שניצח את הים והאוויר. היו ימים והיער כולו קודש לחיות השוכנות בתוכו, וביחוד לקופים המרובים המשתעשעים בין העפאים, קופצים ורוקדים, נאחזים בזנבם בענף אחד, נעים כמטוטלת ועוברים לענף אחר, יושבים על עכוזיהם, מתגרדים להנאתם וממלאים את האויר פטפוט צרחני. אבל לא לעולם חוסן. בשנת 1922 יצא הצו מפי נגירי האופנה לגבירות בפאריס, כי האשה המתהדרת בלבושה חייבת ללבוש פרווה מעור־קופים, והנה הקופים המתאימים נמצאו דוקא באפריקה המערבית. לאלה ניתנה הזכות המיוחדת ליהרג, להקריב את עורם למען יפהפיות פאריס המעטירה ושאר ערים ולשמש כסות לכתפיהן הענוגות. ומעלה כפולה ומכופלת היתה לאלה הקופים המשחקים בסמוך לצמרות העצים הגבוהים, עשרים מטר ומעלה מעל פני האדמה. בעיני ראיתי שני ציידים יורים בלהקת קופים. כדורים פלחו את האויר ואחריהם

צריחת קופים נבהלים. לא כל הגויות נאספו. קצתן נאחזו בענפים ולא הגיעו לאדמה. אבל מה שנאסף היה בו, כנראה, כדי לפרנס את הציידים. ובלי ספק גם את פרנסי האופנה. אכן, הזמנים משתנים. אבירי ימי הבינים היו נוהגים להרוג איש את רעהו בעבור חסדי נשים ענוגות, ואילו אבירי 1922 ערכו טבח קופים למען אותה המטרה. מעשה זה אירע ליד בלאמה, שהיא תחנת רכבת ומרכז מסחרי, — כלומר, שחצי תריסר אירופים סחרו חבל זה. לעתים רחוקות יופיע „הצדק הפיוטי“ — והפעם הופיע בבלאמה. סופר לי כי שני הציידים הנזכרים נתקלו בעדר בפונים נרגזים שהתנפלו עליהם. הציידים היו בסכנה רבה ואך בקושי הצליחו להמלט על נפשם. בשנת 1923 הגו חכמי האופנה רעיונות חדשים. האשה ההדורה לא הוצרכה עוד ללבוש עור־קופים, והטבח בקופים נפסק.

אמנם תהפוכות האופנה של העולם הנאור לא פגעו במישרים בג'ורג' ובני גזעו. שכן עורם לא זכה, וכפי הנראה לא יזכה עולמית, לקשט נשים הדורות. ובכל זאת מזכיר אני פרשה עגומה זו מפני שהעציבה אותי בשעתה. ומפני שבכל זאת יש לה סמיכות לג'ורג'. עולמו הקטן היה מורכב משלושה יסודות נבדלים. אך שלובים זה בזה: יער, ילידים, וקומץ אירופים, — וכל זעזוע של ממש באחד מהם היה מכה גלים בשני האחרים. וכשם שאי אפשר להבין את חיי נפוליאון בלי סקירה, ואפילו קצרה ביותר, על סביבתו (שמבלעדי זאת אין בדינו אלא סך של עובדות מענינות פחות או יותר, אך ללא קשר הגיוני), כן אי אפשר לגשת לטרגדיה של ג'ורג' בלי תיאור הרקע שעליו פועל ונפעל. לפיכך עלינו להזכיר בקצרה את היסוד השלישי בעולמו של ג'ורג', כלומר החברה האירופית שהשפיעה עליו והושפעה ממנו במישרים ובעקיפים. כמו מאליה עולה לפנינו השאלה, מדוע בכלל באים בימינו אנשים מאנגליה לסיארה ליאונג או לארצות טרופיות אחרות. עד תום מלחמת־העולם הראשונה היתה סיארה ליאונג ידועה בשם „קבר האיש הלבן“. אקלימה קשה ומשרה ליאות גופנית ורוחנית על בני אירופה. אחרי שהייתה של חדשים אחדים דרושה התאמצות נפשית כדי להמשיך בעבודת יום־יום. רדיפת בצע ותאות־שלטון אינן פותרות את הבעיה. כי מבחינה זו אין הבדל בין אנשי מערב אפריקה ובין יושבי אירופה. סבורים, כי השאיפה לארצות טרופיות נובעת משעמום, מפחד־ההתחרות במלחמת החיים, ומתוך רצון לברוח מן השיגרה ומן הנדושות. אך יהיה מה שיהיה מקור המשיכה, הרי רובם של אלה אשר עברו באפריקה המערבית יעידו על געגועיהם לשוב אליה אחרי גמר השירות. פקיד־ממשלה היו נוסעים לאנגליה לפגרה של כמה חדשים כתום תקופה של שנה וחצי. סוכני־מסחר כעבור שנתיים, ואחרי חדש או חדשים באנגליה היו מונים בקוצר־רוח את הימים עד שובם לאפריקה המערבית. גם אחרי צאתם לפנסיה מתגעגעים הם על הארץ הקסומה.

לפי הסברה, היו הצורים ראשונים לבוא במגע של מסחר עם הילידים. הם עברו את מיצר גיברלטאר באניות־מפרש, הקיפו את חוף אפריקה המערבית ויש אומרים שהגיעו עד קצה אפריקה הדרומית. הם סחרו עם הילידים בחופי הארץ. אך פנימה לא חדרו. נוהגים היו להחליף פניני זכוכית ודברים של מה־בכך בזהב ושנהב. כמה מן האמת יש בסיפורים אלו על הצורים באפריקה המערבית — דבר זה קשה לקבוע כיום. אבל יש בהם מכל מקום, ציור נכון של המסחר בין זרים וילידי המקום במשך מאות שנים. תמיד היה כאן חילוף דברים של מה־בכך בעפרות זהב.

במאה השמונה־עשרה נתפתח מסחר חדש ומכניס הרבה יותר מסחר הזהב והשנהב. הוא המסחר בעבדים. שנמשך עד מחצית המאה התשע־עשרה. לכל מדינה אירופית (ובכללן המדינות הבלטיות) היה תלק במסחר זה, שרווחיו היו אגדיים. עד היום עינינו רואות את המבצרים

ששימשו מכלאות לעבדים השכויים בטרם הוטענו על האניות המפליגות לאמריקה. בעקבות המסחר בזהב, בשנהב ובעבדים, שרצו כאן שודדי־ים, שאָרבו לספינות טעונות הון עצום. תולדות אפריקה המערבית קרוצות מאכזריות, רדיפת־בצע, הרפתקאות ורומאנטיקה. אך לא תחסר גם הנימה של מצפון האדם, זה אשר התקומם על מסחר העבדים עד שהעבירו וביטלו מן העולם. ומן הראוי לציין שזכר ציד העבדים אינו מעורר שנאה ותאות־נקמה בקרב הילידים. אין דרכו של הכושי לנקום ולנטור. ואף זו: אין לשכוח שהמסחר בעבדים אי אפשר היה לו להתקיים בלי השתתפותם הפעילה של נכבדים מבין הילידים והנגררים אחריהם. במאה השמונה־עשרה שלחו כמה כנסיות גוצריות מיסיונרים להטיף לילידים. המיסיונרים (וביחוד האנגליקנים שבהם) קשרו מלחמה על המסחר בעבדים ובזאת עוררו את חמת הסוחרים שיצאו בנשק נגדם והעלו את בתיהם באש. הלוחמים האמיצים נגד מסחר מתועב זה נתקלו בהתנגדות תקיפה גם באנגליה, ואפילו מצד חוגים דתיים. שטענו כי מטעמים כלכליים אי אפשר לוותר על מסחר זה על אף ליקוייו המוסריים. (והבנקל יישכח שנאומו הראשון של גלאדסטון בבית־הנבחרים היה סניגוריה על סחר־העבדים). אחרי תעמולה ממושכה התעורר המצפון האנושי ומסחר זה, שהיה רווי זועות שלא היו דוגמתן בתולדות האנושות עד עליית היטלר, נאסר ובוטל בכל מושבות אנגליה. אבל עוד נתקיים זמן רב בארצות אחרות. ספקנים ראו להטעים שהמסחר הזה בוטל בשעה שפסק ממחן רוחים הגונים, ועל כן השלימה הכלכלה עם המוסר.

ד

שנאתם של חוגי המסחר באפריקה המערבית לאנשי הדת, הנעוצה בתקופת סחר העבדים, נתקיימה זמן רב, ושרידיה עוד מצאתי גם אני. לאחר שבטל מסחר זה, קם טיפוס סוחר חדש, שנחקיים עד סוף מלחמת־העולם הראשונה. אני עוד זכיתי להכיר אחדים מהם, שהיו בבחינת אחרוני המוהיקנים. הם היו ידועים בכינוי הכולל „אנשי החוף הקשישים“. הם באו לסחור את הארץ. כל אחד ברשות עצמו, דוגלים בחירות אישית ובחופש־פעולה, והיו מתגאים באי־תלותם בחברות המסחר הגדולות. יש שאחדים מהם היו מתחברים יחד, אבל בדרך כלל היו נמנעים מהצטרף לחברות־מניות גדולות, מפחד פן יהפכו לפקידים קטנים. נוהגים היו לחדור פנימה לתוך הארץ בלי להתרחק יותר מדי מערי החוף ולפתוח חנות (שהיו קוראים לה בית חרושת דרך יוהרה). בכפר מרכזי היו מוכרים אורז, אריגים וזלים ומשקאות חריפים, והיו קונים יבול תמרי־השמן מן הילידים, ולעת מצוא גם עפר־זהב. מספרם היה מועט תמיד, ולא היתה התחרות ביניהם, שכן פזורים היו במרחבי הארץ. הסוחר היה לעתים קרובות האירופי היחידי בכל הסביבה. ממילא קשר יחסים טובים — טובים לפי השקפותיו — עם הילידים, בלי לוותר על מעמדו המכובד. בחצר ביתו נתייררו משרתיו, היינו, טבח ועוזר־בית, לעתים קרובות פילגש כושית. אלה היו מספקים לו ידיעות מועילות על הנעשה בסביבה ובעבודת־השדה בה, על מהלך הקטיפה של תמרי־השמן, על המריבות בין בני־המקום, לרוב עסקי משפחה, שהילידים קוראים להם „טירדת נשים“. אף הילידים ידעו את ארחו ורבעו של האירופי היחידי בסביבה. פרנסתו היתה בטוחה. לאריגים היה שוק יציב. ביום־כלולותיו היה החמן חייב לתת לכלה מידת אריג מספקת להקיף את גופה. וכך היו הנשים מכנות את בעליהן: „האיש אשר נתן את האריג עלי“. גם על המשקאות החריפים קפצו הקונים עד שעמדה הממשלה ואסרה על ממכר יי־ש לילידים. אבל מרבית רוחיו של האירופי באה מקנית יבול תמרי־השמן, ועד סוף המאה התשע־עשרה, באזורים מסוימים — מקנית עפר־זהב.

הסוחרים האלה אצו להעשיר, מבקשים היו לאגור במשך שנים אחדות סכום כסף שיספיק

לפרנסם כל ימי חייהם באנגליה. לעתים קרובות היו מצליחים להשיג את ההון הדרוש, אבל מעטים מאד זכו להגשים את תכניתם. הרפתקנים מטבעם, היו מאבדים את כספם בעסקים רעים, במרוץ סוסים ובחיי הוללות — סוסים מפגרים ובחורות מהירות, בלשונם. הם היו חוזרים לאפריקה המערבית לגסות את מולם מחדש, והפעם בהחלטה נחושה לשמור על הונם. יש מהם שהתעשרו שלוש או ארבע פעמים, וכל אימת שנתעשרו איבדו את הונם ומתו בחוסר־כל. אחד מהם, יהודי מגליציה במקרה, ששמו הלך לפניו בקרב הילידים וגם בקרב חבריו למקצוע, פעל במשך ארבעים שנה בנפות שונות של אפריקה המערבית, ובמשך התקופה הזאת חזר כמה וכמה פעמים לאנגליה ואיבד את הונו בעסקי תיאטראות זולים. לבסוף, כשנתקרב לשבעים, התעשר שוב, חזר לאנגליה, נשא אשה והעמיד בנים. הוא היה מתפאר — ואולי הגזים — שהתחיל לסחור בשנות השמונים של המאה התשע־עשרה באַשאַנט, ולפעמים היה מסיים פעולה מסחרית מוצלחת כשצילינדר מלא עפר־זהב בידו. כשחזר בפעם האחרונה לאנגליה, שלח טלגרמה לחבריו בסיארה ליאונא, ומשרתו סיפר בגאווה: „אבא מ, זה הוא פקח. הוא שלח מכתב מאנגליה שנאחו בחוטים בפריטון, ונמסר לנו כאן“. הסוחרים הללו היתה להם השפעה גדולה על הילידים בסביבתם, ולעתים היו מוזמנים לברר ולפשר בין בני־פלוגתא. הילידים, מכל מקום, לא ראו בהם און.

מנותקים ימים רבים מחברה אירופית, היו הסוחרים הללו לטרף לשעמום ולשיכרות. מחלות טרופיות ומשקאות עשו בהם שמות, ורק מעטים זכו לפעול במשך עשר שנים (ובכלל זה ביקורים באנגליה). הכרתי אחד הקשישים שבהם, אשר סחר במשך עשרים וחמש שנה במושבות שונות של אפריקה המערבית. בתקופה זו הספיק להתעשר ולהתרושש שש פעמים. הוא העמיד וולדות מולאטים בכל רחבי אפריקה המערבית, למעלה משלושים לפי אומדנו, גורל צאצאיו לא היה ידוע לו, וגם לא עניין אותו מלבד במקרה אחד. במרוצת השנים נותקו הקשרים המשפחתיים והחברותיים שהיו לו בימי עלומיו באנגליה. רוב מכיריו וידידיו הותיקים מבין האירופים שב„חוף“ מתו והוא הרגיש עצמו גלמוד ומבודד. את מיטב אהבתו ותקותיו שם באחת מבנותיו, ילדה מולאטית חניגית, בת עשר שנים. הוא לקח אותה מאמה הכושית, הכניסה למוסד חינוכי שניהלו נזירות בפריטון ונדר שאם יצליח לחזור ולהתעשר יקדיש את כל הונו לבתו האהובה, ישלח אותה לבית־ספר טוב באנגליה, ישמרנה מכל רע ויבטיח את עתידה. ואמנם הצליח להתעשר בפעם הששית, ביקר באנגליה, נאבק עם יצרו ונוצח. גם הפעם הפסיד את הונו במרוץ סוסים ובתוללות. לא היה לו עוד העוז להתחיל מחדש במסחר פרטי ונאלץ לקבל משרת פקיד באחד מבתי־המסחר הגדולים בפריטון. הוא סח לי שאינו מתחרט על שום דבר בנוגע לעצמו, אבל לבו דואב בגלל בתו האהובה, שאין בידו להבטיח את עתידה.

ה

כדי להפיג את השעמום והבדידות היו נהגים האירופים שב„חוף“ לקנות שמפנוי צעיר, משתעשעים עמו ומאלפים אותו תרגילים מבדחים. לא יצאו ימים מרובים והאדם והקוף היו נעשים לידידים. ככה הופיע גם ג'ורג' על במת ההיסטוריה. טרם מלאו לו חדשיים, נותק ג'ורג' מזרעות אמו ונמכר במחיר לירה וחמשה שילינג, ונכנס למעגל חיים חדשים וחברה מגוונת של ילדים ואירופים, וביניהם סוכנים, סוחרים, אנשי־כחונה ואנשי־מדע.

מאד חפצתי לדעת כיצד הילידים צדים את השימפנוזים, אף נכנסתי במשא־ומתן עם נכבדים שלהם מסביבת בלמה בענין זה. הם הבטיחו להרשותני להיללות לחבורת ציירי שימפנוזים. בעשר בלילה, בגשם טרופי שוטף, יצאנו. לאחר הליכה של שעתים הודיעוני

שמוקדם עדיין להתחיל ונצטרך לחכות עוד ארבע שעות. הם יעצוני לשוב, הבטיחו לקרוא לי במועד הנכון. חשדתי, בצדק, שמבקשים הם להפטר ממני. חזרתי הביתה, וחיכיתי, וכמוכן לא באו לקרוא לי. אבל בבוקר הביאו שימפנזי צעיר. הם לא סיפרו לי דבר ושיערתי שבמקרה זה רצחו את האם ולקחו את בנה בשבי. שוחחתי עם כמה אנשים שידעו את מנהגי הילידים יפה ונתברר לי שציד כזה לא תמיד הוא מלווה רצח. לדבריהם תרים הצעירים אחרי הקופים הגדולים ומגלים את מקום לינתם בין ענפי עצים מתאימים. הם חוורים באשמורת הלילה, פורשים רשת גדולה וחוקה תחת העץ, וכשהקוף יורד, הריהו נאחז ומתקפל ממילא בתוך הרשת והצעירים נושאים אותו לכפר. בדרך כלל ניצודים שימפנזים גדולים רק לממכר למאלפיות מקצועיים. למסודות־מדע ולגניחיות כי אין תועלת בחיות מבוגרות לילידים ולסתם בני־אדם שאינם מומחים. בשביל האירופים העובדים בסביבה צדים שימפנזים בגיל רך, שנוחים הם מאד לחינוך, וחוששני שבמקרים אלה רוצחים את האם המגינה על פרייבטנה בחיור־נפש.

אגדה מענינת על מוצא השימפנזים רווחת בקרב הילידים והיא כעין היפוכה של ההשקפה המודרנית על המקור המשותף לבני־האדם והקופים האנטרופואידים. לפני ימים רבים מאד, כך מספרת האגדה, ברח זוג מן הכפר אל היער, מפני שלא יכלו לדור בכפיפה אחת עם אנשי הכפר. הזוג הסתגל לחיים בין העצים, שכח את מנהגי האדם וירד למדרגת שימפנזים בעלי ארבע רגלים, וכל רגל משמשת כיד. הזוג הזה הוליד שימפנזים בדמותם וצלמם. זאת ראשית השימפנזים. תחילה היה ג'ורג' אומלל מאד בבית הסוחר שהתיחס אליו בחיבה יתרה. אבל בזמן קצר הורגל בחיים החדשים. לחמו ניתן ומימיו נאמנים. הוא שכח לגמרי את העוול שעשו לו בני־האדם והשיב לאדוניו משנה־אהבה תחת אהבתו. מעיקרו היה ג'ורג' יצור רגיש, ואם תמצא לומר, אפילו סנטימנטאלי. נפש אוהבת היתה בו והיה נוהג ללטף ולנשק את יד אדוניו, ואף יד מבקרים אירופים זרים שהטו לו חסד. חיש־מהר עמד על ההבדל החברותי והמעמדי בין אירופים לילידים בסיארה ליאונג. ידע שהמשרת הכושי חייב להכין לו אוכל, לרחוץ אותו ולטפל בו. וכן ידע שהמשרת חייב להגיש אוכל לאדוניו, לגקות את החדרים ובדרך כלל למלא סקודות. ואף זאת נוכח לדעת, שהאירופים המעטים, המבקרים בבית, אינם נמנים עם הסוג המקבל סקודות. בדרך כלל היה לג'ורג' יחס לבבי יותר לאירופים מאשר לכושים, והיו כמה נימוקים מכריעים להפליה זו. יחסו למשרת ולטבח קבע את יחסו לכושים בכלל. על המשרת הוטל לרחוץ את ג'ורג' לעתים קרובות, והאמת ניתנה להאמר: לא היה גיבורנו חסיד נלהב של מים וסבון. כל אימת שראה את ההכנות לרחיצתו, היה צורח מר, רוקע ברגל אחת ומנסה להשתמש, אך ללא הועיל. לאחר שהיה משחק זמן מה בחצר, מחטט באדמה, רודף אחרי תרנגולות, מתגלגל בעפר, היה ג'ורג' מלא־אפשר, אבל גם מלוכלך ומעלה צחנה, ואין ספק שהיה זקוק לאמבטיה ממש או לפחות לעמידה בעל כרחו תחת קילוח המים מהברז שליד הבית. חזקה על המשרת הפקודה, שחייב ג'ורג' להיות נקי ככל האפשר, וביחוד בימים שהמתינו לאורחים. במקרים אלה היה על גיבורנו להופיע בחברה ולהראות את חכמותיו. הוא היה בדרך כלל, איש־רעים להתרועע, ומאד אהב להופיע בחברה אירופית. כשביקש בעל־הבית לשוחח עם אורחו באין מפריע והניח את ג'ורג' בחצר, היה הלה צורח בלי הפסק ומעורר שערוריה, עד שאי אפשר היה לעמוד בסני צעקותיו. פתחו לו את הדלת, מיד היה מתפרץ פנימה, הומה וגונח מרוב סיפוק.

בעיני ג'ורג' היה כל הגזע הכושי מעורב בעסק ביש ולא־נעים זה של מים. סבון ונקיון, דברים שלגבי דידו היו מיותרים לגמרי. השקפתו על הגזע הכושי אמנם לא היתה עוינת, שכן להס־חוקו בא לו אף הוא מיד כושי, אך לא היתה זו, מכל מקום, השקפה אוהדת. והרי עוד ענין שגרם לקלקול היחסים בינו לבינם. ג'ורג' היה גנב. יצרו השיאו ופעם בפעם היה מתגנב לסטבח

וקונה בננות במשיכה. לא היתה בו הסבלנות לברוח למקום־סתר, ליהנות מהגניבה באי־רואים ולהרחיק את עדותה, אלא היה מקלף את הבננות בורבמקום, בולע בחפזן, גונח מרוב אושר, זורק את הקליפות על הרצפה ובורח. כשהיה הטבח תופס את ג'ורג' בקלקלתו וטרפו בתוך לועו, היו צריחותיו של הגנב פולחות את האויר. היטב ידע שהוא צפוי לעונש והיה מנסה לקדם את פני הרעה ולהעביר בצעקה (עוד טרם נגעו בו) את רוע הגזירה. סופו שהיה מקבל את עונשו מידי הטבח ובורח כשהוא הומה מתוך עלבון וצער על העוול הגדול שנעשה לו. הרבה דברים למד ג'ורג' מן הנסיון, אבל להתגבר על יצר הגניבה לא למד. עד סוף ימיו נכשל בבננות, ולא בבננות בלבד. סוף שהיתה חולשתו בעוכריו, כמו שנראה להלן.

האדון דאג להשכלת ג'ורג'. לימודיו היו פשוטים למדי ושכרם בצדס: שכר כל חכמה חדשה דברים ערבים לחכו. בין שאר הדברים למד לשבת בכסא אצל השולחן כשמפית לבנה קשורה לצוארו, לשנות מתוך ספל, לאכול מתוך קערה, להגיש את קערתו לשם תוספת. הוא הסבין מהר למאכלי האדם והבחין יפה בין תבשילים שונים. הוא סירב בהחלט לשנות מים, כשכל המסובים שותים תה, וכשהיו נותנים לו תה בלי סוכר, היה רוקע ברגליו, מנדנד בידיו ומביע אכזבתו בהמיה, ואפילו בצריחה. ג'ורג' לא הביע כעס, רק אכזבה. נדמה היה לי שבסילים הרגשותיו לא היה שלב של כעס. עד כמה שלמדתי להבין את תגיו, היה צורת מתוך אכזבה או פחד, וכשהתרגשותו גדלה היה רוקע ברגליו. אנשים שאינם מכירים שימפנזים סוברים בטעות שצריחות ותנועות אלה מביעות כעס, אבל ג'ורג' לא היה כועס, כאמור, לעולם, ולעולם לא היה נוקם. אמנם הוא חיבל בחפצים, כגון, בגדים או ספרים או קופסאות של סיגריות, אבל רק מתוך סקרנות ומתוך נטיה להפוך ולהשתעשע בכל דבר שראה בפעם הראשונה. בימי שהותי במערב אפריקה התודעתי לכתריסר שימפנזים, ונדמה היה לי שאף אחד מהם אינו יודע לכעוס, וכולם מביעים אכזבה בנוסח אחד — צריחה ורקיעת רגלים — וקופים מבוגרים, גם במכות על חזיהם. הם אינם חוקפנים. את הסוד הזה הבין פרנק בוק יפה ונסתייע למטרותיו. מצאתי הוכחה חותכת להשקפה זו בהתנהגותה של נורה, שימפנזה בת ארבע שנים שהיתה מפורסמת בפריטון בשעתה. היא חונכה מגיל רך על ידי רופא אנגלי. היתה משחקת עם חילדים בסביבה ולא פגעה באחד מהם לרעה. בגיל ארבע היתה לה כוח־איתנים, זרועותיה היו ארוכות ושריריה ברזל. על גולה יכלה לשבור מפרקת אדם, ובכל זאת לא הניקה לשום ברית. (יוצאת מן הכלל תרנגולת אחת שהטרידה אותה בלי הרף, וניקרה וחזרה וניקרה גרגרי אורז מבושל מתוך קערתה של נורה). נורה אהבה לשחק בביבות. פעם תפסה כלבלב במקום בובה וגררה אותו למעלה לבין ענפי עץ עבות, ואחרי שהשתעשעה בו להנאתה החזירה אותו ארצה בלי לפגוע בו לרעה.

מנסינו ידעתי רק שני מקרים של פגיעה באדם מצד שימפנזים. המקרה האחד היה בלא כוונה, והמקרה האחר היה מוצדק בהחלט. המקרה הראשון קרה דוקא לג'ורג' בתקופתו האחרונה בפריטון. ג'ורג' היה יוצא לפעמים ממגרש של ביתנו והיה מבקש לשחק עם חילדים שליד בית־הספר הקרוב ולקנות את לבם. הוא אהב חברת ילדים והיה מכרכר לפניהם להנאתו ולהנאתם הם. פעם תפס רגל של ילד, וכשהלה התחמק, נשך אותו נשיכה קלה. כי זה מנהגו של ג'ורג', לחבק רגלו של אדם חביב עליו, להתרפק עליה. ולהרים את ראשו מתוך ציפיה ללטיפה, והמעשה האחר היה בשימפנזי בן למעלה משנתיים, שנלכד והובא למעבדה. כשדקרו את אוזנו כדי לקחת טיפת דם לבדיקה מיקרוסקופית, נשך — מפחד — את ידו של אחד המטפלים בו.

גיתן לו מאכל חביב, היה ג'ורג' גונח לאטו מתוך הנאה מרובה. אכן, תמיד הביע סיפוקו על ידי גניחות. כשהיה נפגש עם אדם שהיה חביב עליו, וביחוד באדוניו, היה הומה יריעד

מתוך התרגשות. ושלוש אלה, צריחה, גניחה והמיה, היו הבעות רגש היחידות שמצאתי בג'ורג'. אדוני היה מתפאר בו, לא כל שכן כשהצליח ללמדו תרגיל חדש. אוהב היה להציג את ג'ורג' לפני קומץ האירופים שהיו מבקרים אותו, ואף ג'ורג' אוהב היה להיות מוצג לראות. היה בו ניצוץ של אמץ-הבימה. הלהוט אחר הופעה בציבור, בכלל אתב את חברת האדם והעריף אותה על חברת שימפנזים שפגש פעם בפעם במסיבות שונות. הללו, כמו ג'ורג', היו שייכים לאירופים שמצאו בהם ענין ותרופה נגד הבודדות והשעמום. לחברים אלה התיחס ג'ורג' בסבלנות, אך לא בחיבה יתירה. הוא לא שש לקראתם כמו לאירופים שהיו מקובלים עליו, אכן הוא עלה על כל חבריו בשכלו ובכשרונותיו.

הודמנויות מרובות לאין שיעור היו בידו לברוח משביו ולהתחבר לבני מינו בטבע. בית אדוני היה סמוך ליער-מולדתו, שהיה מאוכלס קופים מכל המינים וביניהם שימפנזים. בלי ספק הריח את קרוביו בסביבה, שכן לפעמים היו הללו מתגנבים למטעים שליד הכפר וחוזרים ליער. הוא היה הפשי לנפשן שעות על שעות במשך היום, היה משחק בחצר, מטפס על העצים בזריזות שלא נפלה מזו של אחיו שאינם בני-תרבות. וככל זאת לא עלה על לבו לברוח. הוא היה התינוק שנשבה והתבולל כליל בתוך החברה האנושית המזרח, וכלל לא עלה על דעתו שהשתייך פעם לחברה אחרת.

1

הנהגה הגיע יום כבד-גורל בחיי גיבורנו. אדוניו הזמין אורחים אחרים לארוחת-ערב ואחרי הארוחה ישבו ובילו בנעימים. ג'ורג' הוצג, כמובן, לפניהם, אף בידר אותם בהליכותיו וביחוד בנימוסי-שולחן שלו. הוא שתה קפה מתוך ספל, שהחזיק בידיו כיאה לבן-תרבות. אחרי הקפה התחילו המסובים לוגמים יי"ש ודשים בענינים המעסיקים בעלי פרקמטיה, כגון התחרות לא-הוגנת מצד הסוחרים הסורים המורידים את רמת-המחיה, הזכירו לגנאי את פקיד הממשלה, טרזנים מפונקים אלו שאפילו הצעירים שבהם נמנעים מהתחבר לסוחרים וסוכנים מנוסים ששבילי הארץ נהירים להם. סוף-סוף הסוחרים ולא הפקידים הם אשר הגיחו את יסודות האימפריה הבריטית באפריקה המערבית, ועזה רברבנים אלו אינם מקבלים סוחרים וסוכנים למועדונים, שהם קודש לפקידים, קצינים ולבלריי-בנקים. (הבנקים באפריקה המערבית נוהגים למנות רק צעירים שלמדו בבתי-ספר מיוחדים, המקנים לחניכיהם זכויות חברותיות שוות לאלה של קציני צבא ופקידים גבוהים).

פתאום צץ רעיון מקורי במוחו של אחד המסובים ומעשה-קונדס הגיש כוס יי"ש לג'ורג'. זה לקח את הכוס, אחז אותה בכפות ידיו, הסתכל בה, ומתוך חיקוי לאיליו הנערצים התחיל לוגם, הלגימות הראשונות עוררו את סקרנותו. מימיו לא טעם דבר מעורר ומוזר כל-כך. רגיל היה בתה וקפה ממותקים בסוכר, אבל היי"ש היה חדש בעיניו ומענין ביותר, הוא כילה לשתות והגיש את הכוס כמבקש הוספת. החבורה פרצה בצחוק, לא בכל יום רואים שימפנזי השותה יי"ש. מזגו לו עוד כוס ששתה עד תומה. עתה התרוצץ בין המסובים, כולו נרגש, וכאילו עובר על גדותיו. מזגו לו כוס שלישית ואחרי ששתה את זו לא היה המחזה מבדה. הוא פלבל בעיניו, התנועע מצד אל צד, נימוסיו נעלמו. ג'ורג' המחוץ להפליא, בייש את מחנכו, כיון שנתלכלך בחדר, הבהילו את המשרת הכושי שהעביר את ג'ורג' לצריף שבחצר, שהיה משמש מקום-לינה קבוע לקוף. הוא כיסה אותו בשקים וסגר את הדלת. החבורה התביישה במקצת, אך התגברה על מבוכתה והוסיפה לבלות בנעימים עד אחרי חצות.

בבוקר השכם יצא האדון לחצר להסתכל בג'ורג'. לבו היה נוקפו על המעשה האילי של

אמש וביקש לפייס את הקוף. כוקר־בוקר היה ג'ורג' נוהג להתרוצץ בחצר ולטפס על העצים עד שאדוניו יואיל להופיע. כשהופיע, מיד היה הקוף רץ לקראתו הומה מרוב התרגשות. הפעם לא נראה ג'ורג' בחצר. מצאותו בצריף, יושב על הרצפה, תומך את ראשו בכפות ידיו, וכולו אדיש לנעשה סביבו. רק כשקרב אליו אדוניו ולטף את גבו, התנער קצת. נאנח ונשק את יד האדם. בצהרים יצא מצריפו, התהלך בעצלתים בחצר, עצוב ולא. קיבל את קערת האורז המבושל מידי המשרת, לעס ברשלנות וחזר לערשו. במשך כל היום היה שקט, לא הרגינו את התרגולות, ואף אל המטבח לא ניסה להתגנב. למחרת היום התאושש לגמרי וחזר למסלולו. אחרי כמה ימים נשכח הענין, כאילו לא היה.

עולם כמנהגו נוהג במרכז מסחרי פעוט זה שבמערב אפריקה, ומזמן לזמן סועדים האירופים המעטים בבית אחד מן החבריא, והנה מסובים סוחרים ותיקים יחד וגזכרים באותו הערב המר והנמהר. אין איש רוצה לשכר את ג'ורג' שנית, — ובכל זאת מבדח היה לראות את ג'ורג' בקלקלתו. והרי מגישים לו כוס אחת — כוס אחת ותו לא. כוס אחת הן לא תזיק לו. הכל יודעים שיש ברכה ותועלת לאדם במשקאות. האל הטוב והמיטיב לא נתכוון שהאדם יכניס מים סתם לתוך גופו. המים נבראו לרחצה. גם על שימפנזי צריכים לרחם. ג'ורג' שותה כוס אחת, ואינו מקבל תוספת. הוא כועס, אך משלים עם גורלו. הופעתו בציבור בני־אדם ותשומת לב אליו מנחמות אותו.

במשך כמה חדשים טעם איפוא ג'ורג' מכל מיני המשקאות, משיכר ועד יי"ש. עבר זמן־מה ואירע דבר שלא ציפה לו איש. ג'ורג' נעשה להוט אחרי משקאות אלכוהוליים. אותה תאורת השתיה, שאינה ניתנת לריסון, המשתלטת על האדם רק אחרי כמה שנים של שתיה השתלטה על ג'ורג' בפחות ממחצית שנה. אדוניו מנע ממנו יי"ש וגם הזהיר את אורחיו ומשרתיו מפני מתן משקאות חריפים לקוף. אך ג'ורג' היה גונב בירה ויי"ש בכל שעת־כושר. אפילו למד לחלוץ פקקים של עץ מתוך בקבוקים. בבית נסגר ארון־המשקאות על מפתח, לדאבון לבו של גיבורנו. יצאו לו מוגיטין של גונב משקאות, ודבר זה הוסיף על פירסומו.

בשלהי שנת 1921 נסע אדוניו לחופשה באנגליה ולפני נסיעתו מסר את ג'ורג' לחברו בפריטון אגב הוראה מפורטת על הטיפול בו ואזהרה מפורשת על חולשתו לבקבוקי יי"ש. ג'ורג' התגעגע על מורו ורבו, אך הספין לחיים בפריטון. הוא לא החמיץ שום שעת־כושר להבליט את אישיותו ולעשות רושם. אך מקרה אחד הפך אותו לאישיות ציבורית ממדרגה ראשונה. בפריטון היה בית־מלון שווייצרי הידוע בשם מלון „שומאכאָר ושטרומאן“ (השווייצרים היו המוצלחים שבפונדקאים בנמלי אפריקה המערבית הבריטית בשנות העשרים למאה). בקומת הקרקע היתה מסעדה ובצדה חדר־מרוח שהיה חביב על החברה האירופית. לפנות ערב היו פקידים, סוכנים ואורחים מן האניות העוגנות בנמל מתכנסים כאן לבלות שעה קלה וללגום כוסית או שתים לפני סעודת הערב. ג'ורג' שלא הצליח עדיין להשיג אף טיפה מרה בביתו החדש, פרץ פעם ערב אחד לתוך המסבאה של שומאכאָר ושטרומאן, קפץ על השולחן, חטף כוסות יי"ש אחדות, הריק אותן לתוך לועו וברח לקול תרועות־צחוק של הנאספים. הוא רץ הביתה, שמח בחלקו, כי הצליח להשיג את מבוקשו בלי להענש.

מיצבעו בבית המרוח היה לשיחת־היום ופירסומו של ג'ורג' גדל ועד המועדון לפקידים וקצינים הגיע. מעשה כביר כגניבת יי"ש בפרהסיה בידי שימפנזי עוד לא נשמע כמוהו. אפשר לומר, בלי גוזמה, שדעת הקהל היתה על צדו של ג'ורג'.

אכן אפוטרופסו לא היתה דעתו נוחה ביותר מן המעשה, אף על פי שגם הוא לא יכול להסתיר את גאותו בשעה שדיבר בו. מתוך החלטה נחושה להרחיק את ג'ורג' מן המשקאות.

הגביר את השמירה עליו. כשיצא לעבודתו הרכיב רצועה על צוואר הקוף וקשר אותו בשרשרת ארוכה לעמוד שבחצר הבית. בשובו לפנות ערב היה מתיר את ג'ורג' ומכניסו הביתה, אך לאחר ארוחת הבוקר היה חוזר וקושרו לעמוד. ג'ורג' סבל מהגבלת החופש, והרצועה והשרשרת דיכאו את רוחו. שימפנזי שהורגל בחיבה ותפנוקים, כך עלתה לו העלבון צרב את לבו. לימים שחררהו, אך שמרו עליו בשבע עינים, בבית ובחוק, והוא נעשה נזיר מיון בעל-כרחו.

ז

אין שלימות בעולם. גם השמירה המעולה ביותר עלולה להכשל בפני גנב מנוסה. וג'ורג' בעל נסיון היה. משחר ילדותו למד להתמודד עם טבחים ומשרתים כושיים. צעדיו היו שקטים כל כך, עד שאזון אדם לא יכלה להבחין בהם כלל. כמה וכמה פעמים ישבתי בחדרי ולא הרגשתי כלל בג'ורג' עד שעלה על כסאי וישב לידי.

ויהי ערב אחד והאפסטרופוס חזר הביתה בשעה מאוחרת ומצא את ג'ורג' מוטל על הרצפה, נטול הכרה ונושם בכבדות. אי אפשר היה להעירו לא על ידי קריאות ולא על ידי לטיפות וצביטות. לידו היה מונח בקבוק ריק של כרם די מנתה. גסתבר ששכחו לסגור את ארון המשקאות על מפתח. ג'ורג' התגנב בעלטה לחדר, פתח את הארון, גנב את הבקבוק ושתה אותו עד תומו.

הרימו את ג'ורג' והשכיבוהו על גבי מצע רך של שקים. בבוקר מצאוהו שוכב על צדו. עורו היה יבש. הברק הרגיל בעלם משערותיו השחורות, עיניו היו פקוחות למחצה. כלשוננו לקק את שפתיו היבשות. יד אחת, חסרת אונים, צמודה היתה למצחו המשופע. הוא היה אדיש לכל אשר סביבו. לא הגיב על קריאות של חיבה, לא נע ולא זע. ברי היה שהוא חולה קשה. אפסטרופוסו חשב שקצו קרוב וכדי למנוע ממנו חבלי גסיסה קשים החליט לסיים את מחזה-התוגה סיום מהיר. מילא את האמבטיה מים ואמר להכניס את ג'ורג' לתוכה. אך הוא לא יכול לבצע את תכניתו. ברגע האחרון, כך סיפר לי אחר-כך, הרגיש כאילו הוא אומר לרצוח אדם והחליט להניח לו. נזכר שהמעבדה שעבדתי בה מעונינת בשימפנזים. הוא עטף את ג'ורג' בסחבות, הביאו למעבדה ומסרו לידי בהערה שבודאי נהיה מעונינים לבדוק גוֹזו של הקוף אחרי מותו.

ח

מכאן ואילך מתחילה פרשה חדשה בחיי ג'ורג'. בדקנו את ג'ורג' מכף רגל ועד ראש. נתברר שדמו מלא טפילי מלריה, והקדחת יחד עם האלכוהול עשו בו שמות. אחרי ימים מספר התחיל ג'ורג' מהלים, גופו כחוש, וכל מראהו עלוב, אך סכנת המית חלפה. משנה דאגה דאגנו עתה לג'ורג'. ראשית, היה בעל-חיים חביב, מקסים ממש בהליכותיו, ושנית, מצאנו בדמו טפילי מלריה שהיו דומים בכל פרטי-פרטיהם לפי בדיקה מיקרוסקופית, לטפילי המלריה של האדם. מנהל המעבדה ואני התרשמנו מאד מעובדה זו. בימים ההם תיאר החוקר הגרמני רייכנאו טפילי מלריה בשימפנזים וגורילות שהם דומים לטפילי האדם, והופעת ג'ורג' היתה שעת-כושר שאין כמותה לבדוק את כל הענין. עמדנו על אופיו של ג'ורג'. צריכים היינו ליטול דם מוריד שבורעו, גילחנו את העור, ניקינו את השטח בתמיסת-לד וחכנסנו את מחט המזרק לתוך הוריד. ג'ורג' הסתכל בשלוחה בכל הנעשה. עיניו היו רתוקות למחט והוא לא זע בשעת הדקירה. בסקרנות עקב אחרי עמוד הדם העולה בתוך המזרק. אחרי שהוצאנו את המחט מהוריד, רחצנו את העור באלכוהול. בקור-רוח קירב ג'ורג' את הזרוע הנקובה, לקק את האלכוהול ובשקט גמור ירד מעל השולחן.

במשך זמן רב ריכוז ג'ורג' את תשומת לבנו. הוא הסתגל מהר לסביבתו החדשה במעבדה. והאמת ניתנה להאמר: קשה יותר היתה עלינו ההסתגלות אליו, מרוב חיבתו לחברת בני־האדם. הוא שגא את הבדירות, ערכנו את יצועו בביקתת־אבנים קטנה, שבה איכסנו בעלי־חיים בשביל המעבדה. לפנות ערב הכנסנו את ג'ורג' לצריף — על אפו ועל חמתו. אחרי שנוכח שבצריחותיו לא יועיל כלום, השלים עם גורלו, התכסה בשקים ונרדם. בבוקר היה מתרוצץ במגוש ליד המעבדה, בולש ובודק, וכשהיה נתקל בבקבוק, היה מרים אותו עד ראשו, הופך אותו כדי לראות אם בשארו טיפות אחדות של שיכר או יי"ש בקרקעיתו. אופטימיסטן היה בעיניו אלוהול, יש שהיה מתגנב למעבדה, בלי שירגישו בו, גונב סיגריה, גולל אותה בין אצבעותיו, מכניסה לתוך פיו, מוציא אותה, בודק, קורע וזורק. ענין העישון היה מדרש־פליאה בעיניו, כביכול, הדבר היחידי המבדיל אותו מבני־אדם. אילו למד את סוד הגפרורים היה נתפס בלי ספק למנהג העישון. גם על מטבח דירתנו לא פסח ושוב חזרו השערוריות עם המשרתים שהיו תופסים אותו בגניבת בננות. בכל מקרה ביש מעין זה היה צורח בטרם פגעו בו, מעמיד פני מקופח ובורח. הזמה, כבוכה על מר־גורלו, לאמתו של דבר, לא היה לו צורך לגנוב, כי לא היה חסר כלום מלבד משקאות. אבל נראה שגם הוא נהג לפי הכלל „מים גנובים ימתקו“.

בשבתות היינו מקבלים אורחים לכוס תה של אחרי־הצהריים, כנהוג בקרב האירופים במושבות־הכתר. בשעות כאלו היה ג'ורג' עורך הפגנות סוערות בחוץ, מצריח בכל כוחו ומתחנן שיכניסוהו לתוך הבית, כשפקעה סבלנותו. היינו יורדים ומכניסים אותו לתוך צריפה. לפעמים היינו מרשים לו להכנס לבית, לאחר הפצרת אורח שרחמיו נכמרו עליו, ואז לא היה קץ לאשרו. היה יושב ושוחח תה עם האורחים, פונה לזה ולזה, ומתנהג, בדרך כלל, כיצור המכיר בערכו הרב. אבל יי"ש לא בא עוד אל פיו עד סוף ימיו המעטים, כי לא היו משקאות בדירתנו, שאם לא כן, חזקה על ג'ורג' שהיה מגלה פירצה בחומה.

שימפנוי אינו דבר נדיר בבית אירופי באפריקה המערבית, אך קשה היה למצוא דוגמת ג'ורג' לענין וקסם־הליכות. בין מכיריו ומעריציו של ג'ורג' היו פקידים ורופאים מיושבי המקום — פעם בא לבקרנו מושל המושבה עם פמליה של שלישי ומלוים — וגם אורחים מחוץ־לארץ.

שניים מבין האורחים שהכרתי אז עשו עלי רושם ושניהם נחרתו בזכרוני. האחד היה פרנק בוק אשר הזכרתי, הוא היה מאלף־חיות אמריקני מפורסם, שבא למערב אפריקה מטעם מוסדות מדע אמריקנים לקנות שימפנזים ולהביאם למכון למחקר קופים אנטרופואידים בארצו. שכר בית מיוחד בפריטון לעצמו ולקופיו, ביקרתי אותו לעתים קרובות והיינו לידידים. גילו היה למעלה מחמשים, גבה קומה, רזה, פניו קמוטים ושזופי שמש ושערות שיבה. הוא התהלך כאחד ה„יחפים“, לבוש כתונת ומכנסים בלים, גם כשהיה בא בחברה טובה. לעתים קרובות היה מכניס חתיכות טבק לתוך פיו ללעיסה. חדרי ביתו וחצרו מלאו חיות מכל המינים ובתוך התרבוכה של קופים פטפטנים צרחנים הרגיש את עצמו בכי טוב. באחד החדרים הלך־סבב בפון רוכב על אופנים, ידיו קשורות בתחבושת לידיות־המכונה — זה רק ימים אחדים שהתחיל בלימודיו ונדרשו לו שבועים כדי ללמוד את מלאכת הרכיבה.

פרנק בוק בילה את נעוריו כבן־לויה למאלפייחיות בקרקסים שונים שנעו ונדו במדינות שונות של ארצות־הברית. בזמן הבהלה לזהב בצפון, נספח גם הוא על האצים להתעשר, אבל באמת לא נתכוון להיות חופר־זהב מעולם. היה לו מקור־פרנסה פחות רומאנטי, אבל בטוח יותר. היה מגדל, מתנך ומוכר כלבי־משא בשביל מזחלות השלג שהיו כלי־התחבורה היחיד בצפון בימים ההם. לרגל עבודתו בא במגע עם הרבה טיפוסי אדם שהיו זקוקים לאומנותו, ובתוכם

ג'אק לונדון, שעתידי היה לקנות לו שם בספרות, שאָרַח גם הוא למחפשי הזהב. פרנק בוק רחוק היה מעולם הספר, ופירסומו הרב של ג'אק לונדון ברכות הימים לא עשה עליו רושם כלל. הוא הכיר את האדם והחיה מתוך נסיון החיים — ולא העריץ את האדם. את השקפתו השלילית על האדם יסד על נסיונו בימי הבהלה לזהב בצפון. אז נוכח לדעת שגם בני־תרבות, בתנאים שאין מנגנון מדינה וחוקיה משיגים אותם, עלולים לפרוק עול מוסר, נימוס ורחמים. הוא ראה מקרים שבני אדם עזבו נשים עם תינוקות בשלג, וכשהמזל שיחק להם ונתעשרו, חזרו לדרום ונתקבלו בסבר פנים יפות בחברה. חכמת־החיים של בוק פשוטה היתה בתכלית. מותר לדרוש מבן־אדם שיהיה הוגן, ותו לא. אבל מעטים הם שיגיעו למועט זה בתנאים של הפקר כגון אלה שהיו שוררים בימי הבהלה לזהב בצפון.

פעם אחת הציע לי בוק להחליף את מקצועי לחצי שנה לפחות. מוסד אמריקני ביקש ממנו להשיג ארבע גורילות מהקמרונים והסכימו לשלם לו אלף ל"ש מחיר כל אחת. נדרש לו שותף לעבודה זו והוא כיבדני בהצעה לשותפות בתנאי של חמש מאות ל"ש לכל אחד מאתנו בעד כל גורילה. סירובי ציער אותו מאד מפני שלא יכול למצוא שותף מתאים אחר במערב אפריקה. לפלא היתה בעיני הצלחתו של בוק עם בעלי־חיים. היה קושר ידידות עםם תיכף לפגישה ראשונה. ביחוד ידע לקנות לבם של שימפנזים, שהיו מתרגשים משמחה בפניו. באחד החדרים היו שני כלובי ברזל ובכל אחד מהם שימפנזי גדול בן ארבע. שניהם נצדו שכועים קודם לכן. לפי הזמנתו. הוא נגש לאחד הכלובים, לחץ את פניו אל הסוגר והקוף הגדול נשק אותו בפועל ממש. אחרי כן הכניס ידו בקור־רוח גמור לתוך הכלוב, ונתן בננה לשכוי הנרגש. הייתי בטוח שיכול אני לעשות כמותו. אבל טעיתי. השימפנזי לקח את הבננה מידי, אך שלא מרצוני רעדה ידי מעט מן המעט. הקוף הרגיש בדבר, והקים רעש עצום. אייבטחוני העיר בו חשש ואכזבה. בשום פנים לא הצלחתי עוד לקנות את לבו של השימפנזי הזה. שום שוחד של בננות ושאר דרכי חנופה לא הועילו. כל אימת שנכנסתי לחדר התחיל צורח. בוק הסביר לי את הדבר. יש להבין לנפש בעלי־החיים ולפנות אליו בבטחון גמור. במקרה השימפנזי אין שום סיבה לאי־בטחון. שימפנזי שעוד לא התרגל לשבי הוא ממילא רגיש כלפי אייבטחון של המטפל בו.*

אדם מטיפוס אחר לגמרי היה הבישוף וולמסלי, ראש הכנסיה האנגליקנית בסיארה ליאונא ביימים ההם. גבה קומה היה, רזה ואתלטי. אמרו עליו שהוא הבישוף הצעיר שבכנסיה כולה. הוא היה עובר את המושבה לאַרְכָה ולרחבה וברגליו הארוכות היה מגמא מרחקים שבין הכפרים הנידחים. לא הסכים שישאווהו בערסלה סבלים שאומנותם בכך, כדרך הפקידים הגבוהים. ראה במנהג זה עלפון לאדם. אף פעם אחת לא שמעתי אותו מדבר גדולות ונשגבות. הוא התיחס וגם דיבר לעפום פראי בכפר נידח ולמושל־מושבה באותה הפשטות ובאותו הכבוד. בשניהם ראה את צלם האלוהים. בכל אפריקה המערבית היה הוא האירופי רם־המעלה היחיד שהכרתי אשר לא הבדיל כלל בין אירופי לכושי. רק חן נימוסיו ופשטות דיבורו העידו על תפארתו.

הוא מת בקדחת שחור־השתן בשנת 1923. בשנת 1924, לפני עלייתו לארץ, שהיתי באַנג־ליה ובחנות־ספרים אחת, במדור המיועד לתיאולוגיה ולספרי־ראים, מצאתי ביוגרפיה של הבישוף וולמסלי. תולדותיו היו פשוטות. בן סוחר בינוני בעיירה אנגלית, ביקר בבית־ספר קלאסי, מילא כרסו רומית ויונית, עלה לאחת האוניברסיטאות העתיקות (אֹקספורד, אם איני טועה) והיה לכתנ"דת. הוא לא הניח אחריו חיבורים או מחקרים בעלי־משקל, ומסופקני אם תפס מקום חשוב * זמן קצר אחרי שכתבתי את השורות האלה, הביאה העתונות את הידיעה המעציבה על מותו של פרנק בוק בניירורק.

בתולדות הכהונה והמחשבה האנגליקנית. אני, מכל מקום, הערצתי על מעשיו הטובים, וביחוד על יחסו האנושי לילידים מכל העדות.

ט

בינתיים גדל משק החיות שלנו. נוספו עליו עוד בעלי־חיים, וביניהם קופים אחדים מהסוג סרקופיטקוס וגם שימפנזי צעיר בן ששה חדשים שקראנו לו בשם ווילי. ג'ורג' לבש משנה חשיבות. הוא ידע את מקומו והתהלך במשק כאילו הוא ממונה על הכל. היה מטייל במגרש ליד בית החיות, עומד, נשען על ידי הקמוצות, מסתכל פה ושם וממשיך בסקירותיו. אותם גינוני החשיבות, החביבים על רמי היחש, על תופסי משרה גבוהה ועל עסקנים, המשמשים לכל אלה אשלית תריס כנגד המציאות היו חביבים גם על גיבורנו.

מענין מאד היה יחסו אל ווילי. הוא נהג בו מנהג אֶח צעיר. פינק אותו ונענה לתביעותיו השרירותיות. ווילי הפכפך היה ושינה את טעמו מרגע לרגע. היה עולה על גבו של ג'ורג', יורד וחוזר ועולה. ומשתובב ומתפנק. ג'ורג' לא נתן לאנשים זרים לגשת לוויילי, ולא כל שכן ללטפו. אבל גם אהבת אֶח גדול עשויה לעבור את הגבול. פעם ראיתי מחזה כזה: ג'ורג' תפס את וילי בידו, הוליכו לפינה שמאחורי הבית, להסתתר מעין רואים, כנראה, והרביץ לו מכות נאמנות על גבו. נבהלתי לקול צריחות הקטן, וכשהגעתי למקום כבר היה לאחר־מעשה. ג'ורג' עמד ליד ווילי ופניו הפיקו תום גמור.

בין עלילותיו בימים ההם נזכר אני כאחת שהיתה אופינית לגיבורנו. פעם הגיע למעבדה משלוח קופים, ובהם סרקופיטקוס זריו אחד. ג'ורג' הסתכל ארוכות באורח, כשוקל בדעתו אם מותר, ואם כדאי, ולבסוף החליט בחיוב. הוא נגש בצעדים שקטים אל הסרקופיטקוס שלא הרגיש בו. קפץ את אגרופו ותקע לו חבטה בגבו. הסרקופיטקוס הפך פניו ובמהירות הבזק העיף לג'ורג' סטירת לחי מצלצלת. ג'ורג' פלט צריחה ומיד רץ אלי, כשהוא מראה בידו על הפושע התוקף. ימים טובים הגיעו לג'ורג', אבל לא אָרכו ביותר. נראה היה כאילו גבר על המלריה ועל תוצאות השיכרות, אך נשאר כחוש. נוסף על זה חלה מחלה ממושכת במעיו. מחלה שלא ניתנה לריפוי בימים ההם. קיוונו, בכל זאת, שיבריא, אך תוחלתנו נכזבה. המלריה שחזרה ומחלת המעים הדבירו אותו. בעשרים ושלושה בפברואר בבוקר היה ער ושמת. אכל תפוז ושתי בננות ושתה תה. בשעה אחת אחרי הצהריים באותו יום שבק חיים לכל חי. עמדתי לפניו, וכנהוג במקרי סטירת נפש אהובה שאלתי את עצמי אם אפשר היה לעשות למענו יותר ממה שעשינו כדי להאריך את חייו. הבדיקה אחרי המות הוכיחה שאי אפשר היה להצילו.

תמו חיי ג'ורג'. ימים רבים התאבלתי עליו. השנים חולפות והמת אינו נשכח מלב. החיים ותביעות השעה הדוחקות מכריחים אותנו להסיח את דעתנו ממנו, אבל לא לצמיתות. והנה שבתי ונזכרתי בו.

פרקי שופמן

יעקב פיכמן

אינן צוררות בה אשה את אחותה (כנובילה של פרץ, של פרישמן). מנדלי שהוא רבו, רבם של כולנו, הוא אפיקן בראש וראשונה, בראש וראש שונה הוא צמא לדברים עצמם, עם כל מה שהי סאטירה היא שלהבת מחשבת, לא בה עצור האמן, סיפוק האמן, ילדותו של הרשלי, קיפוח ילדותו — גילוי מראותיה, על אף העוני: זהו משוש עטו, שופמן, כנובליסטן, מבקש לגלות את חן האדם, גם את כיצור האדם — את המכוסה והמופלא שבשניהם.

מה שהבדיל את שופמן מאחרים ועשהו באיזו מידה יחיד בדורו, — גם לאחר שהתקופה הער מידה בצדו אמני סיפור גדולים היה כוחו להתבצר בעצם המציאות, בעצם הדברים, ובו בזמן להעקר מן המציאות המדומה, לחפור בשפעת המראות את הקו היחידי המבטיח כעורק זהב בתוך החמרים הנערמים על המציאות, לא זה שתפס את הגוף, את היופי כדגי זהב, שבמצור לה — למשורר עושה אותו חרט הפלאים, המנקר כחרטומו של נשר, בברזל העולם ומתניו גיצוצות מן החוזה, למשורר עשתהו עין זו, שיש בה מצלילות ההבחנה העליונה בין ממש נמוך לממש עליון, בין מהות הדבר לתחליפה, סגולה זו היא שחלצה אותו מן השעבוד למציאות.

לא היה זה הריאליזם של המחטטים במציאות, המגבב דברים לצורך ושלא לצורך — כי אם יד קפדנית, עקשנית, החוצבת מתוך ריכוז כל החושים — יד קולפת קליפה אחר קליפה, כדי להגיע עד לב המציאות באמצעות לבושה — דוקא באמצעות הנגלה, המסתתר מן העין הגור לשת, המדלגת על העיקר, כל יצירתו היא מלחמה לריאליזם, ששירה עמו — למציאות, שחרות הגילוי עמה.

הנובילה היא בלי ספק יצירה אפית — אולי צורתה העליונה של האפיקה; אבל כתמצית שירית נעלה יותר היא נלחמת עמה, נלחמת עם שטף הדברים, עם רבוי המראות, שאינם מניחים לנו לראות את שורש ההווה, מנדלי היה להוט כאפיקן אחרי שפעת החומר, היה רעב למציאות, ככל אשר מצאה ידו היה נרעץ בה את צפרניו, ואף שידע, כאמן, לחתור אל ה"תוך",

מהותו של שופמן, — הגדרתו, כזו של כל יוצר בעל עצמיות חריפה, אינה קלה, אולי בזה כוחו המיוחד, שהוא "בריה בפני עצמה", שאין להקיש עליו מאחרים, לדמות אותו לאחרים, כי אם להבחין לקסמיו שהם שונים מכני מינו, בכל צלילותו אינו משותף לרבים, אינו עניין לרבים, מי שאמר שאינו אלא אמן לאמנים, סופר לסופרים, יפה אמר, ואולם בני קליטה טובים קוראים וחוזרים וקוראים את דבריו וטועמים בהם כל פעם טעם אחר, אי אתה עומד על כל סגולותיו אלא לאחר קריאה שניה ושלישית, והרי אלה הן סגולותיה של שירה, הוא אחד המעטים באנשי הפרוזה שלנו, שאתה יכול בלי היסוס לקרוא לו בשם משורר — שם שהוא מחייב כל כך.

הוא כותב, מלבד סיפורים, גם פסוקי חכמה, קטעי מאורעות, רישומי יום ורישומי רגע שתכנם אינו לכאורה סיפורי, ואולם נעימה זו של תפיסה נוקבת, של עניין שנדלה, עולה גם מפירוורים קטנים אלה, כלום אין בהגות, בהסתכלות סתם, לאו דוקא סיפורית, משום שירה? בכוחו של שופמן להביא כל חזיה לידי מיצוי תוכנה ללא שיוור, מצד זה הוא דומה לאחד הקדמונים — לבעל-אגדה מובהק, אפשר, שהוא מבליע לשם בהירות גדולה, כוחו דוקא בכך, ש"תני ושייר", מאלה, שהם משאירים לקורא מקום להתגדר בו, להשלים את המרומז בכוח עצמו, והרי גם זאת סגולת השירה הלירית.

על אף זה הוא בעצם מהותו איש הנובילה. אמרתי פעם, שנובילה בפרוזה הוא כליריקה בשירה — היא מעלה את הדברים מאמצעם — "הרישא והסיפא" אינם בעצם מעניינה: זהו מעניינו של הסיפור, של הרומן, הנובילה אינה אלא מאורע, משהו שאינו נראה כמחויב המציאות — מה שאינו תדיר, אבל משום כך אינו בניגוד ל"תדיר", אינו מנוגד לטיפוס, אולי הטיפוסי הוא דוקא מה שאינו תדיר, ההתרחשויות הממשיות ביותר הן המקריות ביותר, כזו היא תפיסת הנובליסטן, ואף הנובליסטן האמתי הוא חזיון "שאינו תדיר".

שופמן הוא יוצר הנובילה ששירה ופרוזה

בכל הויחם. דומה, שלאחר צלליהם הקלושים של אנשי סביבתו „הרוחניים“ דבק בחומר עכור זה, שתיאר אותו בסידרה גדולה של סיפורים מתוך סילוד וחיבה גם יחד, כאילו ראה בהם מהותו של עולם.

הנושא לסיפורו הראשון לאחר מחברתו הראשונה („בין החומות“) שלכאורה מפעם אותו בעיקר פחד החיילים להקרא אל החזית, „אל המזרח הרחוק“ (למלחמה עם היפאנים), עצמים מתבטל כמעט מפני תיאורי החיילים, שרובם גויים ומיעוטם מבני ברית, עוברת לפנינו שורה של דמויות עולם-קסרקטין מסוגר זה, בקטעי תיאור, בקטעי דיבור, ואנו נושמים את מלוא ההווה ה„חיילית“ הזאת עם רוח ליל החורף, ביציאה אל המשמר ובחזרה, עדים לכל ההרי המיוחד הזה, שסימניו הם קביעות ומשמעת ואכזריות, ואותו הטמטום הנצחי שביחוד כאן אין מפלט ממנו. הנה אותו ה„גוש“ הוויאטקאי, החייל החזק שבפלוגה „צוות מתוך דמע בתופפו באגרופו על חזהו הרחב הבולט“:

„דם רוסי, דם רוסי. התדע מהו דם רוסי? אלו ציות לי, אחא, הפלדפיבל: דקור את אביר, או את אמך, דהיינו את אמך יולדתך. חי אני — דקרת! באלהים נשבעתי דקרת!“

בפליטת פה קצרה זו כל המהות, כל קצב הדיבור שהיטיב האמן כה לתפוס, ולמסור, כמו תמיד, בפסוקים מעטים את תמציתם.

ביכולת זו למצית את העיקר, את הבולט ולהבליע את „שלל הצבעים“ — מתגלה הנובליסט טן שמידתו מידת הפייטן, השש להבדיל, להוציא מן המערבולת, את עולמו שלו, ואולם ב„בין החומות“ ניכר גם האפיקן בהיקף התמונה ופרטים שהם כאן דברים שבקבע — בתודות הראייה ובצמאון הראייה, כאן דמות רודפת דמות, ציור רודף ציור, וכל כמה שהדיבור ניתן בתכלית הצמצום, מעטים מאד אצל שופמן הסיפורים, שבחם הגיעה, כמו כאן, לידי בליטה אמנות הדיאלוג. כאילו בתיאור הרחב של חי הקסרר קטין, בהוי המשותף של החיילים, השונים כל אחד זה מזה בשיחם והגיגם, גם נתלכדו כולם על ידי ההרגשה המשותפת — הרגשת המיעודים להרג שם, וגם נקדעו איש מרעהו, גם הקרובים נעשו רחוקים. „כל אחד רחש עתה בלבו אל חבריו איזה זלזול פנימי, זרות; לעינים אבד הלבוב והברק שלהן ונדמו אלו לאלו כמאור בקות באבק קמח“... תיאור זה כולו ציורי, לא לשוני, גם לא „פסיכולוגי“, בעוד שהוא מוסר

הרנין את עין האפיקן גם מה שגילתה בדרך אליו, ולא הבאנו את הדוגמא של מנדלי אלא כדי לסבר את האוזן. גם הריאליזם של מנדלי אינו התבצרות בצורות חיצוניות. אף הוא קורץ מחומר זה ששמו שירה, ברם, שופמן „קיצר את הדרך“ אל התוך יותר מרבו הגדול, ואף שהוא אחד מיוצאי חלציו המובהקים, הוא פותח פרשה חדשה בפרווה הסיפורית שלנו, דוקא משום שהוא „מתחפר“ עמוק בקרקע ההווה, כדי שיוכל, כבר בעסיסיה, להשען עליה גם בפרקו את עולה מעל צוארו.

כנובליסטים הגדולים — כמופאסאן וכצ'יחוב, הוא שש להתור תחת היופי, שאין בו אלא הקליפה, שש לגלות את מקומות התורפה, להוקיע אונאת עצמנו, להראות את סכלות העולם, שהיא היא גם רשעות העולם; ורק כמשורר יהודי הוא כל פעם כואב, כל פעם מתפלץ לפגם הנצחי, ל„מעונת שלא יוכל לתקון“, משהו מן הנעימה העגומה של „קוהלת“ עולה מכל יצירתו. הוא אינו חושש לאכזבה, ובלבד שיוכל ליהנות באין מכלים מיפיו של העולם, הגבורה לראות תנ-חמנו מעצבוננו. „שארית הגבורה“ היא, ואולי גם שארית היופי, לראות את „עירום ההווה“ עד סופו.

•

כנובליסטן מובהק, הוא גם משורר, גם צייר, עיגו צמאה לדמויות, לעצמים, לצבעים, לכל מה שמתבקש למכחול. עוד בספרו הראשון גילה כוח זה לתיאור הגוף, ללפיתת הדברים בכל ממדיהם. בעצם ניבו יש משהו פלסטי, משהו מנוגד ל„רוח“, לתפיסה מופשטת זו, שאין בה מן החושני, ממה שניתן למישוש, מבחינה זו הוא אולי הקרוב ביותר לטשרניחובסקי, לצד זה היתה מכוונת עינו הרואה, ידו המחטבת, ואולם בחרי-פות קליטתו, באופן הסתכלותו — באהבתו ל„צורות הבולטות“ — הוא גם תלמיד מובהק, (וגם מתחרה) למנדלי, שהוא רבם של כולנו בפרווה, גם כשאנו חותרים להיות אחרים.

משיצא מחוג בחרותו, נכנס כאיש-צבא לעולם נכרי, וכל כמה שנפשו תתעב את המביהם שבחיילים הוויאטקאים והטולאים, עם הטמטום שבעיניהם המימיות והקטנות, עם הגסות שבחט-מיהם הקהים וערפיהם השמנים, אלה ש„תמימותם אינה אלא ערמת-חיה, ערמת בלי חיוך, עד שנד-מה, כי אילו נודמן זה עם חיות ביער, לא היו נוגעות בו לרעה“ — הוא נמשך בצמאון-אמן אחריהם, קולט את התחתית שבתפיסתם, בדיבורם,

בשנים. אולי משום כך מחלחלים בה געגועים על הווה של ממש, על חיים פשוטים, בית יים, שצל קורה נטוי עליהם — וכה עמקה הודיתו בהגיעו לאחר נדודי גוף ונדודי נפש, אל סף בית, אל חוף מולדת.

יגון המהגר, שחיו הרופפים גוררים בהכרח אחריהם כל תקלה, כל ירידה, כיבוי המאורות שנתנו טעם לנעורים, ושמרו מן הכיעור — עולה מתוך יצירות התקופה הארוכה, שאלהים התעוהו מבית-המולדת, מאדמת המולדת, מעוטרים באור לא מכאן נצנצה לו מרחוק פינת המכורה, דמות סבא הנאצלה, נפש אה, שנתן את חייו על גאולה האדם. מה מכוערים היו לעומתם הגולים שנתקל בהם, אלה הדברנים, הרעשנים, שהתקהלו בבתי-קפה מזוהמים, והתלהבו בנפש ריקה על המהפכה, שהם, רק הם, שומרים לה אמונים.

הוא לא היה עשוי להשלות את עצמו. עיניו, הצמאות ליופי, צמאות לאדם, הבחינו מיד בצללי רפאים אלה, כברנר, שגלה עמו, נרעש מן הכיר עור של הגיטו, שאין מפלט ממנו, ועוד יותר ממנו — משארית החן, המתחמקת כאן, במקום שנשא אליו את חייו הצעירים שניצלו בנס לקראת אושר, לקראת חמדת האדמה החדשה, "תיכף אחרי הפסיעות הראשונות" מעבר לגבול, כשהעינים, שהיו כבר מלאות ביעותי מות, נתן קלו בגדרות גנים, בגרנות, באכרים חבושי מגר בעות, והאופק הרחוק הבטיח חיים ארוכים, חיים שאננים בלי עול ובלי פחד — אז קשה היה לריר אה להכיל את שפע האויר האביבי, שזלף, כנדמה, מטוהר השמים החדשים, ריח, חדוה, נוער וחירות; אך עבר זמנמה, ומצב-הרוחות נשתנה קצת" ("מאידך גיסא").

הוא, שעזב את רוסיה בימים של גיאות, כשחלל המדינה היה מלא חדות הסער, והאדם נתן עלה כאשר יקרה תמיד בימים שהחיים מסביב מתרחבים והולכים ושורפים את הקטנות, — נכוח ביותר מן הסביבה המסואבת, משלכת-אדם זו, שבתוכה נובלים ומתחילים מרקיבים גם שתי-ליאדם רעננים כוילקין, בנות ישראל יפות, כברוניה. זו הילדה הרכה, שנפלה לתומה לתוך כנופיה חדלת-תקוה זו, כדי לשקץ את חייה הרעננים ולהבלע בתוהו אפלה.

במגע אמיץ אחד לוכד האמן את כל החבורה. בשנים שלושה דפים (של "מאידך גיסא") הוא מעלה מתוך העשן של בית המרוח פרצופי אדם מכוערים ונאים — ברובם אנשים מדולדלים, חסרי-תקוה, שפיהם לועס דיבור מהפכני קלוקל,

על ידי קו חיצוני רהוט דוקא את הפנימי ביותר. או תיאור הרחוב בדרך אל הבדיקה; גם כאן נתפס לכאורה הפשוט ביותר והגלוי ביותר: "השוק רעש, ונערות רכות הלכו לבית ספרן וילקטיהן על שכמן... מתוך החצרות נשמעה נסירת עצים, מלמול ברבורים". אבל כל זה ביחד כמו טולטל, נעקר ממקומו כצמח, ונגלה הצד הפנימי, האמתי, השורי, רגע אחד הורגש כי אין כל דבר נורא בעולם, אך מיד נהפך לנורא רגע זה עצמו. "ליון הלך והתאמץ לחוש את האדמה תחת רגליו, דרך בצעדי און" — ואולם בכל המאמצים האלה להתגבר על מורד הלב, הובלט מורד הלב ביתר עוז.

את ליון שהלך מדוכדך ביותר עד שאפילו נפש מנדל קראפיקו, ירידו היחידי לקסרקטין, סלדה מחולשתו והעלם שהיה חביב עליו כל כך, נעשה זר לו. אבל גם נפש עצמו סלדה מרפיונו, את החולשה הוקיע שופמן תמיד כחטא, ופעמים יש ההרגשה, שבסתר לבו הוא הוגה אהדה יותר לאלה האמיצים שאינם מכני ברית, כל כמה שהוא מיטיב להכיר את טמטומם.

ניכר, שעולם חדש זה של הקסרקטין משך אותו בכל קדרותו — אלה הייפרייטורים, ה"דניוואלנים", הפלדפבלים — עצם כינוייהם, ואולי גם צמצום עולמם וצמצום השגתם מבדחים אותו; והוא תופס אותם כאמן, תפיסה של הומור הממעט גם את האיבה שהוא רוחש אל חיות אלה בצורת אדם.

פעם בפעם הוא חוזר אל הוי הקסרקטין וניכר שדמיון אלה (גם של יהודים, שנשתעבדו לנוגשיהם) מגרות בשלימות החיה שבהן את יצר האמן בו. הוא זוכר עוד לאחר זמן, בהיותו רחוק כל כך משם, את פרצופיהם, את סגנון דיבורם, את ניבול פיהם — כל כך הם נראים לו "ממשיים": חלק מן ההוי הנצחי כביכול ("באשמורת התיכונה", "אחרי הרעש", "על המשמר", "למלחמה").

כמה ניכר האמן ומשיכתו למציאות, בעלת גוף" גם כשהוא מתגלה בכל עכירותו; ועם זה אין כאן מן הריאליזם הקטן, הנאחו בכל ספק "ממשות" — רק משום שנתפסה לעין, ממשות אינה אלא מה שמבהיק לאמן בהתגלות.

יצירה קרקעית זו, שכל אוריריות, כל "ריר חניות" מדולדלת היו כנגד כל מהותה המוצקה — צמחה מתוך תעיה בנכר! מתוך חיים ללא משען, ללא בטחון; מתוך חיי מהגר שנמשכו עשרות

ממונטוב". המשיכה ל"כוח" אינה כאן מפוייטת, כי אם רצון להשען על משהו איתן, ולו גם רחוק, ובלבד להסב את העין מן הנמשות הרוחושות על סביבך. "כעין יתמות ופחד הרגישו הכל בבת אחת, בזכרם כי מעתה יותרו כאן לבדם, קטנים וחלשים. ומתוך כך נצמדו רבים מהם אל האת"לטים, התרפקו עליהם והשתדלו לבלות בחברתם את השעות האחרונות בכתיבשתי שונים: גרין תעה אילך ואילך, עד שלבסוף נגרר כטהורי אחרי הכנופיה שלותה את ממונטוב". במשיכה זו אל עזי-הגוף, לא היה אף כלשהו מן "הרצון לכוח" שבספר, שבהזיה הניטשיאנית, כי אם מן הרצון לטבע, לאדם הבריאי, שאינו מדבר על "הענקים, אדוני ההויה", כי אם על מה שהוכשר לחיים, לחדות חיים פשוטה, שאין בה אלא משום תחליף, משום הפגנה, הלל סנפיר (ב"קטנות") בורח מחברו החולני המתפלסף, המגבב דברים על היופי המופלא, אולי משום שלא ניתן לו הכוח ליהנות מיפי העולם הרגיל, כאותם הצעיר רים קלי הדם, לו גם "קלי הדעת, החומים, המ- לבבים, בעלי השיער השחור, הרך והריחני והידיים החמות, השופות, השחרחרות".

בסיפור זה, שנושאו נראה קלוש ביותר לפי תכנו, הביא שופמן לידי גילוי מלא את מה שדוחה אותו מ"התלהבותם המשוונה" של אנשי הדיבור, שדמם קל ו"תוכם נחר". כאן שוב האיבה למלים השאולות מן הספרים, שהלל, הבחור היפה, הבריאי, שצר לו על שהיופי, יפי האשה שהוא יפי העולם, מתחמק ממנו, בעוד שנקרים לו בדרך אלה שאין בכוחם לקחת מן העולם כמלוא נימה, והם רק מגרים את צחוקו, ואפילו "בהביט אליו כלב הבטה ממושכת קצת, הוא מוכרח לצחוק", ודומה שהכלב המוסיף להביט אליו בעינים קמות, כאילו ינוד לו: "אך זה קטן-מוח"!

אגב הזיקה השופמנית, ניתן כאן ציון רחב-השגה יותר מאלה, ש"הויתם בחירה, צרה, חלקה, כזו של הלל סנפיר, והיא יכולה להתפס על צחוקה וצורה גם יחד בתפיסת-כף אחת". כאן גם שאיפה לפשטות, להיות "בהירה", אך קטנה, קטנה, והרי הויה זו, בכל "בריאותה", אף היא אינה מספיקה, אינה משביעה, אין זה האדם, שאליו תשוקתו, וזאת התעיה התמידית, כליון-הנפש התמידי לאדם, ל"ידיד נפש" — האם לא זהו מקור העצב הפרוש על עולמו של שופמן. לא, הכריות הצוחקות, בדומה להלל סנפיר, אף הן גגועות על פי דרכן, ואף הלל סנפיר

שגור, נטול טעם, — ואין איש מלבד הגוי צרי העינים שנצטרף לכנופיה נותן דעתו על ברוניה, לשמור פרחי-אשה רך זה שהיה למרמס; אף לא אחיה, שבא בשליחות לכאן, — צעיר מגולח צואר, "אחד מאותם הצוארים השחרחרים והגלריים, שכאילו צל העניבה מרפרף עליהם"...

ליל האמים בבית הסרסורת וחלום הזועה של ברוניה ("אמי אמי! היכן אמי?") בטרם תיחנק מאדי הפחמים — כל זה נחרת באותיות אש, בצוירים מטילי חרדה, על הגולים הוטל אור גזוע, כמו על עדת רפאים, חיים מעורטלים מכל יופי, רעיון, שנושאו לא ידעו לקדשו — ששקעו ולא ידעו עד מה הם שוקעים. זה הקרבן שהובא, חיי ברוניה, שאיש מהם לא ידע לשמור על נומה, על אפי לבלובה — הראו, כמה נתרקן עולם זה מנפש חיה; הראו, כי האנשים האלה, כטובים ורעים, אבדו יחד.

"מאידך גיסא" היא יצירה שופמנית מוב-הקת, כל פסוק כאן בוטה כפגיון מלוטש, ועם זה מרהפת רוח תוגה עמוקה על כל אלה שנדרונו לכליון גוף ולכליון נפש, — שכאן בנכר יתמו לגווה ולא יחסו עוד בצל בית, בית-המולדת, שהטהורים שבהם, כווילקין, התרפקו עליו בסתר, אף אם ידעו שסגר עליהם הנכר לעולם.

*

הסיפור "מאידך גיסא", לא סיכם את כל בלחות הגולה, אך הראה בצויר מרוכז אחד את התרוקנות עולמה, את כל נשמותיה המעורטלות. סיפור זה נזכר ביותר מאותה תקופה, בו גילה שופמן לא רק את כוח האמן המבוגר בלבד, כי אם גם את השגת הדור, והזדעזע למראה ההרס, חלומה זה של ברוניה, חלום המות, מות אחיה ומות עצמה — זאת, "העצבות התהומית, שבה קיץ אין טועמים כמותה אפילו בשעת אסון הגדול ביותר" — הראה את יכלתו של שופמן להטיל אור זועה על עדה אומללה-מרוטשה זו, שחיתה על אסימונים של רעיונות גדולים, שלא נשאר מהם אלא גל של אפר.

בשרטושים פחות עזים, אבל שופמניים לפי התפיסה הקולעת (כמו "במלון", "בגולה" ועוד) הוקעו קטנות הסביבה המקומית, הדילדול האנושי, העוני — הויה נטולת חן כלשהו, נדיבות כל-שהי, מחנק, מחנק בכל אשר תפנה, והיתה טבר עית, כמפלט ממנה, המשיכה לאנשי כוח, לאתר ליטים מתגוששים שבאו "משם", ולוא גם חותם הפראות, האיבה הנסתרת טבוע בהם ("סרגיי

אחיו, טהורי-הנפש, "זה העלם הנפלא, הנוגה והשתקף-הסבלן". ואפילו אל נאטאשה שנשיקתי הפרידה שלה, היתה, בשעה שהכיר באבדנו, כל חסד הנעורים שהאיר מאחוריו ושעמה נפסק התום, תמה פריחת נעוריו לעולם.

ביד אמן, שעצמה מאד, צוירו כאן מחזה השחרור של קוראן, תום הפרידה מן החברים שסיכרנו את עצמם כדי להציל, וזאת הגשיקה הנפלאה של נאטאשה, "בשפתים סדוקות ומסורות, שבה נצטמצם לרגע הכל, הכל"; ואחר כך — העברת הגבול, "אותם קטעי הגוף ההרריים, התורשה, האופק — המדרון הירוק, בצעי המים, השלגים התחוחים — כל המראות האלה, שנרמזו כפרור דור לחופש, למרחב העולם, "שנראו כאגדיים כמכושפים". ולא רק הם: "הכל נראה חדש ועוטה פלאים, גם המחזות המצויים ביותר: "כיצד מנסרים כאן עצים! הניסור כאן אחר, הע"גנים השחורים הם אחרים, וכן אחר אפילו על "הרפש בחוצות"... עין כעיניו של שופמן אינה נאחזת דוקא בארמונות, בגני פלאים, המשורר רואה גם את רפש החוצות מואר באור נפשו. אבל עם נטל הפחד שצנת מעליו, עם נטל החיים הגדולים שעוזב מאחוריו — צנת גם זה שהחזיק את דניאל עד עתה באויר-רמים. עתה יצאו בבת אחת מחוריהם היצרים שדוכאו על ידי קרבת הטוהר של אחיו המעונה, של נאטאשה, שבדמותה נסתמלה נקודת האושר, נקודת הקדור שה, עתה, "חפשי הוא לנפשו להרהר בכל, בכל — לפרוץ גדר... בחומר האנושי הזה שמסביב הוא רואה אך את היסוד המהנה"... ועוד לא נמחה הבל פיה החם של שפתי נאטאשה, "שהור שטו אליו מלמטה למעלה" — וההתבהמות כבר החלה. רפיון הנפש ורפיון הדם, שהתגבר עליהם כל עוד סוככה עליו קרבת הסביבה, קרבת האת, קרבת נאטאשה, נתנו את אותותיהן למן הרגע שנעזב לנפשו.

והגלישה למטה היתה בלתי נמנעת. בבינת אמן גדולה מראה לנו המספר את חורבן הלב של הפליט. והוא לא שכה. יודע הוא את ענות אחיו, את "הכל הוא יודע", אבל בלי כאב, בלי רחמים. כל מה שהביא משם, "פג מלבוי", זה כבר נסחף, "בחיים הבהמיים". לא ישבע את יין התענוגות העכור, את קובעת הכרך, אשר גם שפר לא תשכרהו, כי אם תצדידו יותר ויותר לתהום שאין מנוס ממנה. אגב תיאורי הבלהות של חיי ההוללות בטרקליני הלילה מבהיקים שרטוטים קטנים אלה, שדוקא בהם יודע שופמן להבליט

עצמו, השמח להחליץ מקרבת חברו הנלהב, התמורה מכיר שבריתה זו לא חלצה אותו מן המאבק. והוא מהלך בשוק ולועס את הפירות הרקובים, חוטף טפת-אהבה דלוחה וממלמל לעצמו: "קטנות קטנות, קטנות!" ובמלמול זה מתאהב להיות עצמו העלובה.

כל קטעי ההויה, רישומי הגועל והריקות, שנרמזו ברשימות רבות, ביחוד בפרקי-הזועה של "מאידך-גיסא" — הגיעו, כביצירת שופמן בכלל, בסופה של אותה תקופה, לידי מיצוי נעלה אחר, רון ב"הפליט" — אחד הדברים החזקים ביותר של שופמן, בו כלולה כל הפרשה העגומה הזאת, פרשת גלות, התנוונות, תיאור פחדים, חיים שנסתאבו, נשמת אדם שנעקרה ממקום חיותה, מאדמת פריחתה והלכה ונתגלגלה במורד לאין תקנה.

לא כ"באידך גיסא", ששם כמו ב"בין החורמות", עין האמן נעוצה בהבורה, שעם כל שממונה, היא נאחזת עדיין בשיירי העבר ונמ"שכת אליו בעינים דועכות — כאן הנושא אחד נפרד, תלוש, אבר מדולדל, שנשר כענף נוכל מגזעו ונישא בקור-רוח לקראת רקבוננו.

דניאל קוראן לא היה אמנם גם ב"מקום חיותו", מן הלוחמים האמתיים, שהשליכו את נפשם מנגד וקיבלו את יסורי העונשים באהבה יתרה". היה אחד מרבים, שנצטרפו למניין משום שהנאטאשות, בנות ישראל באותו הדור המופלא, לא נתנו את לבן לאלה, שחיו את חייהן הקטנים לעצמם ולא נתנו את ידם למהפכה. דניאל קוראן האמין, שבשבתו בכלא, כאחד המהפכנים, הוא קולט את הד החיים, "עמוק וחרף טעם, כמו שקלטוהו כל אותם הלוחמים-המשוררים מדור דור, שהאוויר האפל הזה חישל הרבה את ברזל-רוחם ושעל גבי ספריהם האסורים, אותם הספריים הרוחניים, חדי-האותיות, שתאמת עצמה, כביכול, מציצה מבין שיטיהם, בילו, הוא ואחיו הצעיר ממנו, אשר, כמה לילות ארוכים בבית-מולדתם שבקצה העיר".

ככה האמין ולא ידע, כי בנפשו הכמהה לאור שר עצמה, לתענוגות עצמה, אין זה אלא אור חוזר מנפש אחיו הצעיר, שרצונה לקרבן, לגאור לת האדם היה מהותה האחת, ואמנם דניאל נתבטל בעיני עצמו בפני אחיו, "הלוחם האמתי", — לא שיער, כי בהיותו עוזב לנפשו שם, מעבר לתחום הבלהות, יעקור בעצם ידיו את שרשי הקדושה, את כל מה שקשר אותו אל חבריו, אל

הדברים כפלטטיקן, בכל ממדיו, ברם, החוש למציאות והחוש לנגינה, להד המציאות, מעויינים להפליא ביצירתו. בזה היה דוגמה, שהשירה אינה בהינתן „תבלין“ בפרוזה שלו, כי אם משור לבת בראייה גדולה — שהצליל והצבע אין להבדיל ביניהם, שנים שהם אחד.

כשנתגלה לנו — היה הופעה חדשה בתרבונו, בו נתגלם כוח הקליטה של דור, שאינו בהול לפלוט, לפטור את הדברים בהתפעלות בלבד, שתמיד רפרוף עמה. מבחינה זו הוא יורשו של מנדלי, שאף הוא סלד מפני ה„דילוג“ היהודי, מפני קוצר הרוח להסתכל, לשאת — להרים את הדברים, ורק שאמנותו של שופמן היא בעלת „כלים“ דקים יותר, סיגנונו אישי יותר — כל תפיסתו מורכבת מאסוציאציות בנות צירופים שונים, ומסעפים יותר, אנו אנוסים שוב לציין את תכונתו בכך, שהוא „מורדרני“ יותר, שפירושו לדידי קודם כל היסוד העצמי, הכוח שלא להגרר אחר כלי תדפוס המוכנים. ניביו הקצרים, הנפסקים, פעמים פורעלים עלינו כקריאות עוף בודד, שעינו נעוצה בדברים שהוא מתפלץ להם ומתפעל מהם כאחד. קטעי מראות כ„תלוי“, כ„בליל תשעה באב“, „באמצע“, „לא“ ורבים אחרים, מעלים הד, כסמלי שיר, גדלקים כעורקי שלהבת בתוך ההויה האטומה ומרעישים מרגינים אותה כנשיבת מרחקים, עם נעיצה קליטה זו פנים אחרות לדברים, באשר נחה עליהם העין, שלא תשבץ מראות.

„מה נעימה היא זעקת השבר, זה הילל האנושי, המתבטל ברחבי האויר. יפרפרו נא לבותיכם, יפרפרו מעט“ („תלוי“). כמה לא צפויה קריאת מחאה זו נגד שיון הנפש, נגד שלות הקפאון של הפגרים החיים שנתגלמו בשרב הצהוב, בהלויות המת, ללא זעזוע נוכח הכליון — באותה סקרנות מכוערת של המתקדלים סביב התלוי, בלי התפלצות לחיי העולם שצללו במצולה הריקה!

פואימה קטנה זו בפרוזה, שבהתפרסמה ראשונה ב„המעורר“, הרעשה בחרפות מראותיה, פעלה כאזעקה, כאזהרה מפני הויה מקוללת. ביעותי העולם בטמטום זה, בממשל מות זה, שופמן מסתכל ומוקיע כאחד. זהו מה שראה בו ברנר, הלב הזועק הפצוע, הבחין כאן את הכוח לזעזע בלי יללה, כמוהו, הבחין את הרמז, האות, החרות בכתב-אלהים על לוחות האמן. ברנר ראה בשופמן את ההגשמה — אולי את מה

את התמוטטותו הנפשית האחרונה של האדם שחסד אלהים סר מעליו והתהוה הולך ובוולע אותו צעד-צעד, עד בוא הרגע האיום, שגם הידיעה על אחיו שהוצא להורג, אינה מזעזעת את קפאון המות, והוא ממשיך בעגבנותו התפלה בעוד שמכתב הבשורה האיום מונח בכיסו וגם לא נקרא עד סופו: „כדור המות חלף בזמזום אגב רקתו — והחטיא“.

מי עוד הראה את האמיגרנט בימי השפל של המהפכה בקיום יותר עזים ויותר אלמנטריים מאלה?

כסיוט לילה עוברים לבסוף הרגעים בבית הכלא. הבריונים האסורים, שאת קלסתר פרוצופיהם תופס שופמן תמיד באמנות בלתי רגילה, באיזה שכרון של בלהה, מכים כפולסי אש על הפליט והוא נחבא רגע אל מתק הזכרונות על הנערה, ש„הבל פיה הצחור“ ליפספהו ברגעי הפרידה, נאטאשה, נאטאשה! היכן את עכשיו? אותה שעה הבין ש„לא רמז לאשרי-העתיד רעד אז על שפתיו, כשהתנענע ברכבת, שיכור מנשיר קה. לא! זה היה — הכול“.

ובאשר העתיד היה עתה לוט אפלה ומאום לא נשאר, שכדאי בשבילו לחיות, לסבול — „ניצנץ לעיניה, מואר באור העששית הכהה, החבל הדק — ניצנץ כבת-צחוק של גאולה...“ ב„הפליט“ ניתן ביטוי מדהים לאדם שהכיר ברגע האחרון את טומאת חייו, לאדם שהמית את מי שנפשו היתה מתה בקרבו זה כבר. „הפליט“ נשאר גם לאחר כל ההשגים האחרים אחד מצינוניה הגדולים של יצירת שופמן.

•

מתוך קורת-רוח מיוחדת אנו מציינים בשופמן את המשורר. משנת-הספרות מסייגת סייגים ליוצר: פלוני גובליסטן, ופלוני מבקר או פובליציסטן — שמע מינה, שאין לו חלק בפיוט, הואיל והוא סוג לעצמו, ואינו כן: המספרים הגדולים, שהעמידה התקופה, הם גם פייטנים — פעמים, יותר מאלה, שזהו ה„מקצוע“ שלהם. ודאי, שאנו מבקשים בגובליסטן לא זה שאנו מבקשים בליריקן. אבל פרוזה שהיא גדולה באמת, מורכבת מכל המחצבים, מצד אחר: גם איש-הליריקה אינו ליריקן בלבד. מי שאין לו חלק מחוץ לתחומו, חלקו קטן על הרוב גם בתוך מקצועו.

שופמן אינו בשום פנים „מספר לירי“. קולו מתכתי, בליטתו מעשה חוטב. הוא תופס את

„בעד החופש“ — מספר הוא באחת הרשימות (והיא לא היחידה אשר בה יתנה את גורל המשורר הגולה) — „שלמתי ביוקר. הפסדתי את בית-המולדת. הנך מסתובב אובד בארץ נכריה... וברשימה אחרת: „נסעתי מבית הנתיבות, מבלי דעת לאן. ערירות איומה נשבה עלי משחור הנהר הזר עם בבואות-האורות, בעברנו על אחד הגשרים. אנשים יוצאים ואנשים נכנסים. רעננות וחדוה ודיבור קולני בשפה הבלתי-מובנת לי. קנאתי בכל אחד ואחד על שהוא בביתו, בארצו, על שהוא יודע לדבר. ככה ישבתי אובד בתוך העולם החדש והזר — עולם של מאושרים, מאושרים, מאושרים, מאושרים“ — — —

בשמת נכר זו יש ונצנצו לו דמויות קרובות, רקומות בנפשו ושמורות שם בזיכרון הראשון ליום רעה. שופמן אינו אוהב את הקליפה הרומנטית, שמתחתיה יתעלם הריק המליצי, יופי אמתי לעולם יופי. הוא אינו טוען מחלצות ומאום לא ייגרע ממנו, גם כשמראים אותו בכל עוניו המלבב. סיפור זה על „סבא ונכדו“ הוא אחד הדברים החביבים עלי אולי דוק בשל העצב וההומור שבו הכרוכים יחד, בשל צבעיו הפנימיים בלי הבלטה יתירה, באותה בדיחות-דעת שופמנית שאינה מורגשת לעולם, שאינה מחזיקת על ידי סממנים וולגריים. זאת היא התפעלות של הנכד הקטן מן הסבא הגבוה, ישר-הגוף וישר-הנפש, שנבדל משאר בני העיירה, מאלה שהיו מתבטלים בפניו, שאפילו „מקלו המנומר“ היה מלא חן של אצילות. הנכד היה מתגאה ביותר באביו וקנו ותמה, תיאך חייהם של בני גילו חיים הם, „בהיות להם סבים מגושמים והדיוֹר טות“ — התפעלות זו, כל כמה שהיא אמיתית, אינה נראית, בצירוף קוי ההומור המחוכם, סנטימנטלית כל עיקר. זהו חיוך של אהבה, כל הציורים הקטנים של המקל, של קופסת הטבק, קופסת העצם, שהיתה יפה יותר מכל אותן הקופסות הפשוטות, „העשויות קליפת-עץ של שאר בעלי-הבתים“ — אינס אלא מדגימים הדגמה מוחשית את החיבה היתרה שהנכד הוגה לסבא שלו. ככל שהדוגמאות הן פשוטות יותר, הן מבליטות יותר את הדמות, שהנכד מבחין את הנאצל שבה באמצעות סימנים מבודחים, אבל רציניים מאד בעיניו המאוהבות של הנער הקטן. בטבא הראה שופמן לא רק את האמן, זה שאינו טובל כלים פגומים, וכשהוא בא לבית האלמנה העשירה, האומרת לשפוך את מרי שיחה

שאליו חתר בסתר לבו, ושעליו ויתר, בהרגישו, בחכמתו, שהוא אחרי שיצירתו היא המתכת המפעפעת, שכוחה רב אולי דוקא בזה שלא קיבלה צורה. ואף על פי כן נתבטל מפני זאת השלימות, מפני זה הניב המתוטב, המרעיש והמרנין כאחד. בדברי על „תלוי“ אי-אפשר לי שלא להזכיר במיוחד את אחת מאבני-החן של שירת שופמן, „בליל תשעה באב“, שנתפרסמה אף היא ב„המעורר“, והיא שיצרה את הגוון המופלא של אותו כתב-יד מופלא, שבו קשורים נעורינו, הלך-הנפש של אותם הימים, שאין דומה ליגונם, אין דומה גם לאורם.

שירת הבדידות, שירת הלב הבוכה בנכר מדי זכרו את אשר לא ישוב עוד, עלתה מתוך שורות הפלאים: „העינים הדומעות הביטו על החלונות הגדולים, שהיו מלאים תכלת הירח, והזכירו את הנהרות הקרים, הכרסניים, שקיבלו לתוך מימיהם, שם מאחורי התפיסות, הקסרקטין והמצודות, את הגויות המומתות מידי מרצחיהן. קיבלו בקורת רוח, בחשאי, לפנות בוקר, גויות רעים יקרים כל כך, נערים שחרחורים, תמים, אפורי עינים, גויות של אהובות, שהיו משכרות בהבל פיהן, גויות אחים, אחיות...“

מי עוד הביע בדקות יותר, בפשטות יותר, את יתמות הנכר של האיש העומד יחידי בכרך הלילי, הזר, ומעלה על לבו המורתח את בית המולדת עם גגו, שעלה אזוב, ועם חלונותיה, שחזות עולם מיוחדת להם; את האש, ש„נקודת פחד קטנה מרפרפת בעיניה, מתרוצצת כאבן קטנה בקרב כל האברים“; אותו „פחד מיוחד, הפחד העתיק, הישראלי, הממלא את האויר, משתטח על הערבות המשופעות ומשחיר כלילה מבעד לחלונות“ — ואין מפלט! ויחד עם זה ההשגה האיומה שכל היופי הלילי מסביב יונק „מאגדרלומוסיות הדמים של כל הדורות“. שירה זו ליותה את נעורינו, את יצירתנו כל הימים, כשיר לירי שאין דומה לו — בסימפניה מרוקמת ומנגנת מתוך דמנו.

•

נעימת-עצב זו על בית-המולדת הקטן, על דמויות הילדות החביבות, על הנהר האביבי שגאה, כאילו עם שוא גליו יגאו גם החיים ההולכים ובאים — על זה העולם שנערף בעברו את הגבול ושאותו לא ישוב עוד לראות — כל זה מחלחל בשירת שופמן, וכל אשר ירעים פנים העולם הננסי, המעורטל, כן יכבד לבבו וימאן להתנחם על אשר אבד לנצח.

של אהבה ואיבה, שהם מצויים בכל אחד, אבל ברגע האיום הם נבדלים, מתגלים כשני אלמנטים, שאינם משלימים זה עם זה, כמו "בימים כתיקונם". אפשר שזוהי מהותו של הנובליסט. שהוא תופס בצבת ראייתו את הצד ההפוך — את "היוצא דופן", בראותו בו, ולא במצוי למראית עין, את המהות, את מלחמת היצרים. אבל בכל נובליסט גדול, כבכל אפיקן מובהק בכלל, יש תמיד גם משהו מ"בעל האגדה". מן הלהיטות אחר המרנין והמבדה, אחר התמה הונו, הגואל את ההויה משממונה. בדל מן ה"חכמים" הררי עשים, יש מי שחי עם נפשו, חי עם הטבע, עם טירוף מופלא זה, שהמשרר רואה בו אף מלידה... ב"סבא ונכדו" יש משהו מן האפואטיאזה של חן יהודי, של בינה יהודית. ר' יוסף המלמד הוא, בכל עניונו, בכל יסורי מחלתו, היחיד בעיר, שעושר רב שמור בנפשו, והנכד הקטן הכרוך אחריו כליכך מרגיש, שכנגד סבא שלו כל יהודי המקום דומים לקליפת השום. יודע הוא יותר מכולם מה נפלא סבא שלו, שהוא גם תלמיד חכם גם "אומן יד", שדבר לא ייבצר ממנו. מה מבדח הוא כשהוא קוטף בגנו של שכנם אנטון נצר רך ובהרכיבו את משקפיו על גבי חוטמו, כשהוא נוטל את האולר החד וחותך את הזלזל באמנות יתירה עד שיוצאת משרוקית. את השריקה הראשונה שורק סבא בעצמו, ואחר כך הוא מוסר בלי מלים את המשרוקית לידי נכדו...

כאן רואים שסבא ונכדו מחומר אחד קורצו, ואף שהזקן אינו מרבה שיחה עם נכדו, הרי הם מכינים היטב זה את זה — בשעה שסבא מברך עמו על "הרעם הראשון, או, כשוך הסערה, על הקשת בענן", ואפילו כשהוא "מטעים לו בתנועת יד את מתיקותו של הניגון הנפלא מתוך הפיוט: "מגלומי גוש, מגרי גיא, מדלולי פועל, מדלי מעש"... ההומור, כמו תמיד אצל שופמן, עולה מאליה. ברם, הילד באמת מתפעל מכל מה שהסבא מתפעל, אפילו מאותו פיוט שאינו מבין בו אף מלה.

ר' יוסף המלמד הוא תלמיד חכם וגם אמן, וילדות זו שבאמן שמתגלה בו, באה גם מתוך קירבה לנער הקטן, שנפשו קשורה בו, אבל מרדכי בטלן זה מ"ליד הדרך", שהוא כנתניה מ"בחום היום", תם ואטום מבחוק, "מלא קולות נגינה פנימיים, הפורצים מקרבו בלי דעת — כצפור זו, השוכנת לה בדד ואין דבר לה עם החיים". לא יצלה הוא מטבע ברייתו, וכל המזווות שהוא כותב נפסלות. משום שנפשו

לפני הזקן הפיקה, הוא קודם כל עולה על הכסא, ומתחיל בודק את האורלוגין הקודר הבלתי-נע, וכשהשעון מתחיל להשמיע, "אגב רתיחה-נסירה את השעות וממלא את חללו של הטרקלין, הנותן הד, צלילים מוזרים ועגמומיים, פני האלמנה נוהרים קצת, כאילו יחד עם גלגלי האורלוגין זע גם דבר-מה בתוך צרותיה — ויש תקווה..." גם ציור קטן זה, שניתן בכל צימצום הביטוי ובכל מלוא המשמעות, מגלה את חכמת שופמן האמן, היודע להראות תכונות אדם אגב ציורים אלמנטריים ביותר. בעיני הנכד נראה הסבא כקוסם מפליא לעשות, נושא הקלה בחכמתו, במאור פניו, בעוד שסבא בעצמו בחשאי מעניות נצחית והדחקות הציצה מסדקי הכתלים, מקני החיפושיות, מפינות הטחב, ומחלתו כירסמה את ריאתו כל הימים. ראייתו של הילד מורגשת בכל שרטוט קל. כשהרופא גבה-הקומה בודק את החולה מעומד, הרי אשר הקטן "הסתכל ושיער בתוך כך: מי גבוה ממני..." אין פלא, אם סבא זה היה בעיני נכדו המושלם שבכל הבריות. ולא רק הוא — אפילו ביתו הקטן "עם גג השחי" פים שלו שעלה אוזב ולא רובת-העשן האדומה, הגבוהה והפקחית, היודעת ספר, כביכול, מעורר התפעלות אין קץ בלב הנער.

יום אחד, כשסבא מת, הילד רץ אובד לב, ממלמל ובוכה: סבא... סבא... בעוד ש"מהבהבים לפניו פרצופים שאננים, קרירות..." וכשהבית נתרקן, נאחו הנער בכל מה שנשתיר מן היופי שאיננו עוד — לא רק ספריו, כליו, אפילו כתב-ידו הנאה והצנוע על "האשה ציפה שמגיע לה בעד ליטרא לחם" כך וכך, ממלא את לבו המיותם, המתרפק על צל סבא החביב, רחמים וגעגועים.

הדפים הנפלאים האלה בלבד מראים את שופמן היודע להעלות חן עולם יהודי בלי המתקה יתירה, שהיא תמיד מטשטשת ומכללת את הדברים, כי אם דרך אספקלריה מאירה של ילד, הרואה בעינים אוהבות ונבונות-תמימות כאחת, כשם שהוכשר לראות רק ילד, שמפעמת בו כבר הדוות הראייה של המשרר.

•

שופמן כנובליסטן אוהב לגלות את הניגודים, להדהים באופל התהומי, שהאדם גם אינו מכיר בעצמו ובאחרים. זאת הרשעות וזה הטימטום, שאין מגוס ממנו, ושהיא מפתיע, בה במידה שהוא גם מתמיד: זה העירבוב של אמת ושקר,

בניגונים אלה „על המדינות“, „זכרתי לך חסד ועוורך“ ו„אדם יסודו מעפר“, פיוט זה שמרדכי עצמו „יישב“ בניגונה של אכסיניה...

„ליד הדרך“ מראה את שופמן, המעלה שירה מירכתי החיים — מן המקום שפחות מכל אפשר היה לשער בו את מציאותו. אולי זה הדבר שליבב את ביאליק בקראו לפני את הגהת „ליד הדרך“ מתוך התפעלות אין קץ. היתה זו התפעלות מפרשה חדשה זו בפרוזה העברית, שבה הפך העולם שירה — עולם זה שקשה לצייר משהו פחות פיוטי ממנו — ממגע־אֶיךָ זה, שהוא כל כך שונה ממגעו של הליריקן, ועם זה העלה את ההד הלירי שאין גִּקִּי ממנו, את קוֹי הגוף שאין בולט ממנו:

„ומעבר לכתלים, בחוץ, התבקעו מקור גזע־אילנות, וצלעות־גִּרְנוֹת, יבב הרוח ודרדר את השלג היבש, מצמצו כוכבים עליונים וקרים מתוך אפלת הרקיע, נבחו כלבים, קרובים ורחוקים, וזאבים התהלכו על פני גני הירק השוממים, המכוסים שלג עמוק, ועברו אותם באלכסון...“
אין זאת כי אם יש שירה גם במקום שלכאורה הכל אינו מכוון אלא להראות את הדברים עצמם — בלי כל הטעמה שבפיוט בלי כל צחצוח שבניב, הכוח להתגבר על „צחצוח ניב“ זה, ודוקא בו לבצר את השירה, לא נתגלם אולי כולו בשירתנו כשם שנתגלם בשופמן.

.

בהומור דק, שופמני — הומור שהוא מסותר בפשוטי דברים ומצנץ פתאום כשלהבת מהבהבת עליו, יסופר ב„לפנים בישראל“, אחד מדב־ריו הנפלאים בזה, שידובר כאן על דברים רגילים כל כך, ואף על פי כן הכל מלבב, שקוי מציאות גדולה, אמיתות — מציאות נתפסת בהום ילד ובחכמת ילד יהודי, גם פרקי ילדות רעננים אלה קראנו ושבנו וקראנו, ולא שבענו איתם.

עולם מלא, יהודי בכל שרטוטיו הקטנים, עוני וחן משולבים, הוי ושירה, שרפת צריפו של השכן ניקסור, ולהבדיל — שרפת בית־המדרש, מאורעות לא נשכחים מלב ילד, לידת האחות ומות הקטנה, „כפשי יצאה אל גוש קטן זה, המחולל בבה, בהנשאו החוצה — לקבורה“), ילדות מצטרפת ממראות קטנים וגדולי משמעות, אותן האבנים החלקות והכחירות שבחצר, שמת־קה הישירה עליהן בעוד הטל היה על הדשא, „פקעי הפרגים אך התחילו נפתחים ורחוץ־בוקר נפנפו ופלו את השמים הוורדים, שצפרים יצאו

רחיקה מהן והוא ממלא את הויתו הכודת בקר־לות וניגונים, שבהם כל חיי נפשו.

ב„ליד הדרך“ שולטים צבעי הנוף וקטעי הניגון חליפות — כאילו הם משלימים אלה את אלה, שוב מראה שופמן (כמו ב„מחיצה“) את כוחו לציור הלילה החרפי עוֹ הנשימה, בדרכו, דרך אמן, המכיר שאת לב הנוף, את סימני ההותכים, אין למסור בדברים רבים, בסימנים רבים, הוא גם כאן מתגבר על הטפל, ומכחולו נאחו בעצם הלילה, באלם הויתו, ואולי משום כך אנו חשים את מגע הנוף כמגע בבשר החי: „בחוץ חורף, כפור רענן על גדר־הומורות... מתוך הארובות מימין מיתמרים ועולים עמודי עשן כחולים, שריחם נודף למרחוק, והם מסתמנים על פני פאתי דרום המאדמות בדמדומי השמש השוקע הקר, ומשמאל, מעבר לגדר, משתרעים עד אופק צפון, העוטה עלטה, גני הירק השוממים רחבי הידים, ואחריהם השדות המכוסים שכבת שלג כחולה־זכה, שות וחלקה, שגבעולי־הציור בודדים, עגומים, מזדקרים מתוכה, וגרגרי השלג מתנשבים על חלקה גלים־גלים ברוח המיכב, מחליקים, מתפזרים ומידרדרים, ומשויים את הגומות הקטנות, עקבות „הזאבים המטיילים פה בלילות“...

צבעים בהירים, ממשיים — ועם זה כל הנוף מלא הלך־רוח, משהו שתופסת עין, שלב העולם מכוון אליה, שופמן, שבקטעים אחרים, („תלוי“, „בליל תשעה באב“ ועוד) נזקק לצבעים צלילים, לרגעי התגלות, אינו חומד בעצם אלא את לשד האדמה הגלויה, את השירה שבדברים הגלויים. בכל הציור „ליד הדרך“ משולבים הומור והוי, דברים שאנו מרגישים בהם בכל הרישנו („על הדרגש הישן והרעוע היו מוטלים תרמילים ממולאים, קרים“), תואר זה של התרמילים עושה את כל חלל החדר, את הקור עצמו, מוחש, כוחו של שופמן בזה, שהוא נעקר מכל הפשטה, שהוא מקנה לעצמים הפרוזאיים ביותר משהו מן הסמלי שבהם, משהו מעצם הווייה.

וכולם קיימים למשורר בכלל דברים שאינם אלא פרוזאיים?

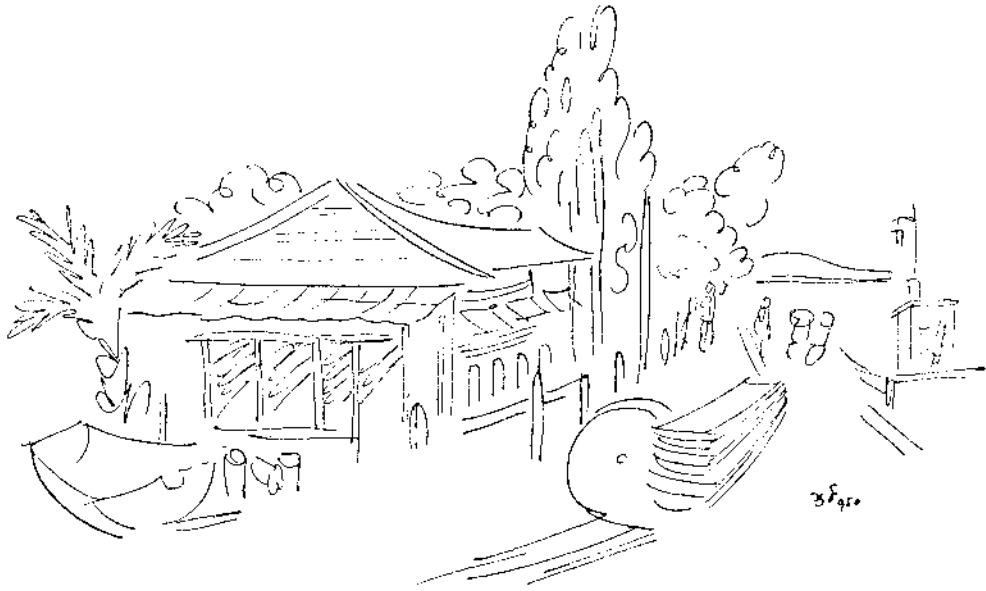
מתוך שיחות־ההבאי של מרדכי עם הקבצנים נבדלת לבסוף מאליה לעצמה נשמה מלאה כיסופים ומתנגנת באין מעצור, יגון המות ומתי־רעננות הסתו, הרוחות, השלגים — כל משקעי קות הילדות, גני הירק, בהרות הכסף של הדניפר, הגזונים והריחות שגשתמרו בהביון הדם צוררים

ברם, בולטת נעימת יסוד בשפעת החוויות של הילד, והוא שוב: אותו הפחד הישראלי הערתיק, הרשעות של הגויים, ההתאנות הנצחית לחי' לשים, טוב, שהיו אז בניה רבי'הפות של הדודה ולאטה-גולדה, שבכל עת צרה היה באים ומכרי' חים את הבריונים. אבל הפחד היה תלוי באין רואה על העיירה היהודי הפרוצה לכל רות. „כה התקיים בנס עולם בתוך עולם, לסטים ארבו מאחורי כתלנו, וכפרים, כפרים מסביב. הגדולים אמנם לא יראו ולגלגו על הקטנים ועל פחדם; אבל כי צדקו הקטנים מהגדולים והם הם חשו נכוחה הלא הוכח באחרית הימים”... והמשורר מסיים את פרשת זכרונותיו: „ונעי' ינר בנכר הרחק מחוץ לגבולות מולדתי, יש שאני כאילו מקיץ פתאום ורואה בבעתה את ביתנו זה, בעמדו בודד-בודד בקצה שכונת הגוי' יים, נשקף על פני השדות. מי יודע, מי יודע — מה שם עכשיו!... כי בני ולאטה-גולדה ודאי כבר זקנו וכוחם תש, ובריח דלתנו כה קטן ודל”...

כה הסתכל מרחוק, התחלחל מרחוק. ניבא וידע מה ניבא.

זוף ניסן תש"י

ונכנסו בהם”... הנה אביב, היריד „פרוקופי”. צבעים מרנינים את לב הילד במגרש השוק. ביחוד אלה של הסוכריות בחיתולים הצבעוניים. בחדר לומדים „רות”, והפסוקים נחרתים עד עולם. והנה כבר „הקיץ בעצם להטר”. כאן הא- וירה עצמה מתלהטת. „מלחמות בשקצים עם אפאנאס בן טימוך, עם הננס פיטרוק, עם הבריון המסוכן פדקא”... מלחמותיהם של ילדי ישראל עם אויביהם הנצחיים. נפלאים הם חגי ישראל. מטעמי ישראל, הביקורים עם אבא בפרבר, ששם ידי ישראל יש ומפלחות את האדמה לרגבים גדולים. בהומור צודד יסופר על שני החונים, שהיו מכינים את „משוריהם” לקראת הימים הנוראים, חונים ששקדו על מלאכתם, אבל חזר גים היו גרועים מאד. „אמנם לכל תפלה היה להם ניגון מיוחד, אלא שהעיקר חסר להם — הקול. הם צעקו, הסתלסלו, השתפכו — וקול לא היה.” הם מתפללים בלב — נמצאו אנשים, שדרשו בשבחם, ברם אני מ„לב” זה לא היתה דעתי נוחה; קול חפצתי, „קול”... משנת יצירתו של שופמן מרומזת כאן כולה: רק לא תחליף, רק לו במקום קול...

די ייגים

מרדכי ניישטט

אחרי כוון לשבור רעבונם. וסופם שהיו חתרים לדיר רעבים כלעומת שיצאו זעייפס גם הם והרועים עמם. ועוד כבשה משרכת רגלית לקראת הטלה שהנחתה בדיר, רעגנים שחורים חזרו ונקשרו בדרום ובצפון מערב וסגרו את האופק. הישובים שמעבר לכנרת נעלמו, משל שקעו בכנרת, וגשם חזק ניתך.

ביחוד קשה היה מוג'האוויר לדייגים. לאחר עונת קיץ מוצלחת, שהיא, כרגיל, השקטה בעונות, ציפו לעונת חורף עשירה יותר. בעלי־דמיונות שבהם ראו בעיני רוחם והנה הם מעלים במכמרותיהם את כל דגת הכנרת. התכונה לקראת העונה מרובה היתה, החוכנו רשתות חדשות, וידיהן הזרירות של חברות הקיבוץ תיקנו את כל הרשתות הישנות. הכפילו את הקצב ונחפזו לסיים בנייתן של חמש סירות־דייג חדשות. נבדקו המנועים של סירות־המנוע. נצבעו מחדש הסירות הישנות. בישיבות ובאסיפות נידונה שאלת גיוסם של עובדים חדשים לעונה. נוסף על חבר הדייגים הותיקים.

וזיתה תקוה לשלל רב.

באמת לא הגשמים מנעו את הדייגים מצאת לדיג בלילות. אדרבה, ליל־גשמים יש שהוא יפה לדיג. במה דברים אמורים, אם אין הגשם מלווה רוח חזקה, המסעירה את הכנרת בגלים זועפים. בא הגשם בגפו, בלי סערה — יצאו יצאו לדוג. אז ילביש איש איש מן הדייגים בגדים רבים, עליונים על גבי תחתונים

טבת ושבט קשים היו. גשמים סוחפים כמעט ללא הפוגה. שמים קודרים. מועקה בלב. בשלהי שבט גברה המועקה. עוד חברי הקיבוץ מנסים להתאושש מתלאות המלחמה, ופגעי שמים באים עליהם. תחלתו של החורף דוקא שתונה היתה והתקלאים התנבאו לשנת בצורת. באו גשמים ראשונים, ופני הפלחים אורו. עכשיו מתברכים היו בזריותם שלהם ובזריותם של הטראקטורים החדשים. עד הגשמים כבר סיימו זריעת השדות. אך משכנסו הגשמים שוב לא פסקו אלא לימים ספורים בלבד ומיד באו גשמים חדשים, עזים מהם, סוהפים מהם. רוותה האדמה יתר על המידה. שלוליות של מים ניקו בשדות ועמדה, נתליאכנו כולם משכו אמות מים והכנרת גאתה והלכה מיום ליום. ואחרי כל אלה הפתעת השלג ונזקי השלג למטעים. עדרי הצאן עמדו בדיר, למורת רוחם של רועים. ניזונים משיירים אחרונים של חציר־בר, שנקצר בשדות גטושים, ומי פסלתו של המטבח. אך פסקו הגשמים לשעה קלה, מיד היו הרועים מאיצים בעדרים לצאת אל הגבעות הסמוכות. הצאן בוססו בבוץ, מתנהלים בכבדות, עד שהגיעו לגבעות והרוכות. כל צמחית־אשתקד שעל הגבעות נשרפה במכוון בידי החבלנים, שבאו לפרק את המוקשים הטמונים פה ושם בשבילים ובמעברים לאורך קו הגבול הארוכים, הגבעות היו חשופות. זעיר שם זעיר שם בצבץ עשב דק כנוצת־אפרוח יתומה. היו הכבשים מתרוצצים בגעיה ופעיה, תרים

לפרוש מכמורת. עתים נענתה להם הכנרת בראשיתו של לילה עד חצות ועתים — לפנות בוקר מראש האשמורה השלישית ועד שהפציע אור הבוקר. אלא שבסופו של דבר היה שללם כועס ותקלותיהם מרובות.

ב.

משוכנס אדר רבתה השלוה. השמים התבהרו מאופק אל אופק. עשב השדה החל צומח מעלה מעלה. מדרונות הגולן הקרחים החלו מתכסים כסות ירקרקת, מרגיעה. והיה גזון הירוק מתחרה בגזון התכלת. לאחר הצהריים פסקה רוח דרומית. גלי התוף העששניים, שאינם פוסקים מהתדפק אל התוף אלא שעה ארוכה לאחר שוך הסערה, עוד התיוו רמיסי בדולח על הדייגים השקיעים בהכנות ליציאת. כנראה, יהיה לילה שקט. וכיון שאותו לילה, הממשמש ובא, ליל ראש־חודש היה, כלומר — לילה שכולו חושך ואין בו אלא מולד של ירח, התכוננו הדייגים ליציאה מוקדמת מיד עם ערב היום. ציד הטירות, הנקרא בלשון שגורה „סרדין“ — נעשה רק בלילות חושך, אם בסופו של חודש־העברים, שבו עולה הירח במאוחר וראשיתו של הלילה חושך גמור. אם בלילות ראשונים של חודש, שבהם הירח שוקע במוקדם וסופו של הלילה חושך גמור. וכך יש להם לדייגים עונה קבועה של שכועים ומחצה בכל ארבעה שבועות. מכ־כ ימים בערך לחודש ועד ל־א ימים ראשונים של החודש הבא.

דייגים אחדים גררו הימה את הסירות שעמדו בחוף. הדייג אשר על סירת־המנוע יצק דלק לבית־קיבולו של המנוע וניסה להניעו. אחד נשא על כתפו מצבר־שמל והכניסו לאחת הסירות, ואחר טיפל בסבלנות בתיקון מנורת „לופס“ גדולה. שתי חברות עמדו ליד רשת ה„סוקולבה“ הארוכה, שהיתה תלויה על גבי העמודים שלאורך שפת־הים ובדקו מחדש אם תוקנה כדבעי.

ישראלִיק, — פנתה האחת אל הדייג שעמד בקרבת מקום, — את החורים הגדולים כבר תיקנו. ונדמה לי שגם „גרזשים“ ואפילו „חצאי־גרזשים“ לא תמצא ברשת.

ישראלִיק לא השיב. פרש למחצן־הדיג ומיד חזר ועוד שלושה דייגים עמו. הם התחילו מקפלים את הרשת ומעמסים אותה על גבי הקרונות.

כשעה לפני שקיעת השמש סיימו הכנותיהם. גלי החוף גברו משום־מה. באין רוח:

— יוצאים?

— כנראה, יוצאים. נראה בעוד שעה.

— ניפוש בתר־האוכל בעוד שעה ונראה.

אפלה קלה עטפה את הרי סבריה. ומיד נקשרו

ועליונים על גבי עליונים, ועל העליונים מכנס־גשם ומעיל־גשם וכוּבע־גשם. וסוף שכולם נראים כדמויות מסורבלות שלא מעלמא הדין. וכבדי תבונה ורועפי צעד ירדו אל הסירות ושתוקים יפליגו אל האפלה הכחובה. המעירה צמרמורת. לליל דיג קשה.

ואילו הפעם סערה הכנרת ימים על ימים. הן בשעה שהגשם ניתך והן בשעת הפוגה בין גשם לגשם. רוח דרומית־מערבית עזה נשבה וגלים אדירים התרוממו בועם אל התוף. אוי לה לרוגית שתיקלע בצפונה של הכנרת בשעה של סערה דרומית! גלים רתבים כמלא רוחבו של הים מטלטלים אותה כקליפת־אגוז. סננה שתיגרף ותנופץ אל החוף הרדוד של בטיחה. בערב, בשוך הים מנעפו כלשהו, דומה שהוא נרגע והולך לקראת הלילה. יצאו ותיקי דייגים, מבלי שנדברו, אל שפת הים, עולים על קצה־המזח ומאבצים חושיהם לנחש מה מזג־האוויר צפוי בשעות הקרובות, ואם יש טעם להתכונן להפגזה. עומדים הם ומכוונים פניהם דרומה ומערבה, צופים באורות המנצנצים שמי עבר לים, בזהנים את העננים ואת כיוון הגלים. וקול־טיב בבחירתהם את ריחו המיוחד של ערב הירפי עז. לא, אין כל סיכוי ליציאה. „גו, חלאס, לא יוצאים.“ ומיד מתפורים מי להשכבת הילדים. מי לחדר־הקריאה לעיין בעתון או לחדר־המגורים להתכנס אל מטתו. בין גשם לגשם היו ימים בהירים, אלא שגם בימים אלה רגזה הכנרת. כיון שפסקו הרוחות מן הים התחילו מנשבות רוחות המדבר, מכירים הם המתושבים שלמרגלות הרי עבר־הירדן חדש־חורף שלהם מה טיבם: חצים ימים שרוח דרומית־מערבית מנשבת, וחצים ימים שרוח צפנית־מזרחית פורעת חיבה. ומיעוט שבמיעוט ימים יפים ובהירים, שאוירם שקוף להפליא וחום־ם ממוזג. אוי לנו, הרי זו רוח מזרחית של חורף, שקוראים לה „שרקיה“! ישמרנו האלוהים ממנה, שפגיעתה רעה ואין בה לא תועלת ולא הנאה. אבק מדברי חודר לכל סדק שבבית ולכל קמט ושקע. שעשה הבורא בפניו של אדם, השפתיים נסדקות. הגרין ניהר, ריסי העיניים מתמלאים אבק פורה ודומה כאילו הוכו בשחין. ולא זו בלבד, אין לך „שרקיה“ שאין נזק בצדה. עצים נעקרים, ודלתות נעקקות כציף ריהן. או גגית פה מועפים כנוצה זו. כל שתיל רך של ירק, אם שובר־רוח סוכך עליו, יבול באבו ולא יוציא את פריחתו.

אמרנו: טבת ושבת קשים היו לדייגים, ואף־על־פי־כן לא אמרנו, שטמנו ידם בצלחת ולא הפליגו לים כל אותו הזמן, כי עמדו על משמרתם לשמיר לרוחות מצויות ושאינן מצויות, וביקשו לכוון את השעה שלא להתחיצה. אך החל הים להירגע מסערה דרומית, ובעוד „שרקיה“, מבוששת לבוא, נחפזו ויצאו לים

מלהירדם. שחפים מותרים העופו בעל לסירות.
צריחותיהם היו דופות לקול צהוק משובש.

— שחפים הופיעו, סימן שיש סרדינים.

— שוב אתה מנחש. לא פעם נתבדית אתה. והסי-
מנים שלך.

— ודאי שיש סרדינים. השאלה היא אם נכניס
אותם לרשת.

— דייג בעל נסיון מדבר על השלל רק כשהוא
מונה בסירתו.

— רפי אתה תמיד לנחש ולהתערב על השלל.

— הנח לרפי! לאחר שעזב את הקיבוץ — אינו
מעניין אותי.

— עויבתו של דייג ותיק כמו רפי לא תישכח
במהרה. זהו פצע שאינו מגליד.

— זה נכון, העדרו מורגש. אך את הופעתו בא-
סיפה הכללית, כשנידונה שאלת עויבתו, לא אסלח
לו. לטעון, שהוא עוזב את הקיבוץ משום שהדיג
הכזיב! חוצפה, והלא כל איש באספה ידע את הסיבה
האמיתית.

— לדעתי, נהרסו עצביו במלחמה. עשר שנות
דיג בלילות, ואחר-כך מלחמה, תותחים בעל הראש,
מצור והרגשת של בדידות, ועכשיו — אם תרים את
ראשך לעבר ההרים — תראה אותם שוב, את האוי-
ביס-בכות. כל מה שהיה היה; אך בפני הסיכוי המר
אייב הזה לא עמד, קם ועזב. לא מהדיג התאכזב
אלא מהחיים הקשים של ישוב-ספר.

נשתתקו לרגע, איש לא רצה לדבר במלחמה.
הסירות, שחתרו סמוך לחוף, חצו ביל קריהגבול
וגתקרכו אל העמדות של חיל-המשמר הסירי. גברה
הערנות. העינים נתאמצו לבלוש בחוף. אורות בודדים
הבליחו. היה הרגש, שמישהו עוקב בהשדנות אחר
תנועתה של שיירת הדייגים השלושה.

לא יצאו עשרה רגעים והשיירה קרבה למקום
הדיג. לפי קרהקיע וצורת-החוף שעלתה מן האפלה
הכירו את המקום. הרי בקרבת-מקום עמדת הבטון
הגדולה, שהוקמה בימי המלחמה, וממולה מקום-הדיג
העשיר בסרדינים בעונה זו.

סירת-המנוע נעצרה. המנוע כובה. סרטורו מב-
ריח את הדגים.

— שמור ממכה!

— קחו משוטים!

בכות המשיכה נתלכדו הסירות זו ליד זו והיו
כעין רפסודה אחת. מיד הודלק אור-החשמל על סירת
ה"ברקה". סירת המנוע הטילה עוגן.

— לילה טוב לכם! קרא הדייג אשר על סירת
המנוע אל חבריו בנעימה קנטרנית, ככיכול, שהרי
סיים את תפקידו ואין הוא משתתף בעצם עבודת

צללים כבדים יותר, איש לא הבחין כיצד ירד הלילה.
מנורת חשמל שפכה אור חזק על פני המזח
וסביבתו. תריסר דייגים טרחו זה בכה וזה בכה. שייר
רה בת ארבע סירות-דיג עמדה להפליג, נחמיה, מן
הותיקים שבדייגים, התקין את מנורת-הלובס, שאחת
מתן היא בעלת 4000 נר. על חרטומה של סירת-הלובס
סים נקבעו מסגרות ברזל עגולות, שגודקרו מן הסירה
לחוף. נחמיה ואחד מן העולים החדשים התקינו
את הלובסים בתוך המסגרות. נחמיה חזר וברק אם
כל חפץ ומכשיר, שהוא עלול להיזקק לו, נמצא במי-
קומו בתוך הסירה.

— עלו על הסירות!

סירת-הלובסים היתה ראשונה להיקשר אל סירת-
המנוע. אל זו הראשונה נקשרה הסירה המכונה
"ברקה". זו הסירה בעלת הסיפון הגבוה והשטוח.
שהיא כעין רפסודה בחלקה העליון, על ה"ברקה"
בונתה רשת ה"סוקולבה". מנורת חשמל תלויה על
גבי מן גבוה, הפיצה אור מסביב. ה"ברקה" היא ה"מר"
בו החברותי של קבוצת ה"סוקולובה".

— חיים וישראלים! — פנה אפרים, האחראי
לקבוצת ה"סוקולבה", לשני דייגים ותיקים — אתם
הפרסו את הרשת. אתה, חיים, בצד הפקקים. יש
ראשית — בצד העופרת. בשעת החתירה תהיו "משור"
ע"ש" ימניים, יענקל, אתה "משוט" שמאלי, יצחק,
אתה כרגיל, ליד המנוף החשמלי. שים לב להוראות
יאל תירדם לפני הזמן, את ארגו האוכל הבאתם.
הבריא?

— נו, מה חשבת? את ארגו האוכל נשכח? לא
היה ולא יהיה! — מודרני ישראליק לענות — ואם
כילנו נשכח — אז פרץ ודאי לא ישכח. סמוך עליו!
היא כבר בדק את הארגו.

— כמה חכלים מוכנים? שואל אפרים.

— כמאה מטר, יספיק.

— זרוק את הבל-הקשירה אל סירת ההיבלה!
האחרונה בשיירה היתה סירה פשוטה, בלי סיפון
יכלי ספסלים, שלתוכה מכניסים את השלל.

— אפשר להדליק את המנוע — אומר אפרים, —
תיזהרו שלא להתנגש.

קול סרטור של מנוע פילח את דממת הלילה.
זוהי הטיירה. סירת-המנוע פרצה קדימה ואחריה נגררו
שלוש הסירות, הכיוון היה צפונה.

אורות המשק החלו נעלמים. קול משק המים הנד-
חקים מפני הסירה עלה בנתח ולא נתבטל מפני קול
סרטורו הצורם של המנוע. על סיפונה של ה"ברקה" ישבו
שמונת הדייגים, מכונסים בתוך עצמם, מנורת החשמל
כובתה. אורותיה של טבריה הבליחו במערב. האפלה
התחילה טרביקה תנומה לעפעפעים. אך הצינה הפריעה

משום שערביו של דייג עוברים עליו בעבורה. הייתי רוצה לעבוד פעם שנה אחת בימים ולא כלילות ולחוש את טעם המנוחה בערב פנוי.

— מה השעה בעצם?

— בין שמונה לעשר בדיוק!

— עכשיו בערך משכיבים את ילדי כיתה א' —

אימר אפרים ומכוון בלבו לבנו הקטן.

— עכשיו מתחילה האספה הכללית — קובע אחר.

— מה? שוב אסיפה באמצע השבוע?

— איכפת לך? בין כך לא בשבילך.

— מה אתם אומרים על האסיפה האחרונה?

שלמה ביקש חופשה ממושכת.

— נו, מה אתה חושב, קשה לו לרווק מזדקן

בקיבוץ. רוצה הוא לנסות את מזלו במקום אחר.

— שלמה קטור לקיבוץ בכל נפשו. ויותר מזה

הוא קטור למקום. לנזק, אחרת הית מבקש מזמן

חופשה ממושכת או עוזב את הקיבוץ.

— לאחר כשלונו האחרון עם רבקה לי מהנער

העובר גשבר הבחור... אפשר להבין את מצבו.

— מה החליטו באסיפה?

— נותנים לו חופשה, אבל רק שלושה חדשים.

עכשיו עליו להספיק בשלושה חדשים מה שלא הספיק

בעשר שנים...

— הקיבוץ מתאכזר לפעמים למיטב חבריו.

— לפעמים הקיבוץ מתאכזר, ולפעמים הגורל

מתאכזר.

— ולפעמים — שניהם יחד...

פרץ, הרווק שבדייגים הותיקים, עמד מן הצד

ולא התערב בשיחה.

— טוב לו לשלמה שהוא מסגר ואין לו עונה

בוערת, שנמשכת כמעט שנה שלמה, — פלס לבסוף.

נשתחררה דממה קלה, לא נעימה. אפרים הוא

שהצו להמשיך בשיחה.

— יש רווק שהוא דייג ואינו מתפנה לעסוק

לעצמו. אך הדייגים בעלי המשפחה — כלום קל

להם? אחת-עשרה שנה של עבודה כלילות ברוב

חדשי השנה — מה זה אומר? מתי אתה מספיק

לראות את הילדים? והאשה... וכמה תסבכות נוצרי

בחי המשפחה של הדייגים? ככה זה, לא פשוט.

— כן, יש געגועים לאשה ויש געגועי האשה...

החבל "זיפה".

— חבל שהדייג אינו מקבל שני גלגוליים

לפתות — מוסיף אפרים.

— אה, בלי פילוסופיות. אפרים, מי הכריח אותך

או אותי להיות לדייגים, בעצמנו בחרנו ורד.

שוב נשתתקו, דומה שהשיחה הגיעה לקצה.

אחדים עצמו עינים, שכבו נישדל-אניגים.

הדיג, הוא אסף את שמיכותיו, פרש מהן על קרקעית הסירה, ליד המנוע, ובשתתח.

עתה הגיע תורה של סירת-הלוכסים להפליג הלאה מכאן ולמצוא את מקום ריכוז הדגים. נחמיה הדליק את שגי הלוכסים הגדולים. לאסילאט עשה את מלאכתו, תוך בריכות פנימי רב, אור מסנור פרץ מסביב. הים היה חלק ורוגע, אורות מקבילים גדלקו בתוך חלקת המים. נחמיה רמז לדייג אשר אחרו והם תפסו את המשוטים, הוא עצמו תפס את המשוט השמאלי, רגע קט לא ראה כלום מסביבו מחמת האור החזק של הלוכסים. הוא הפך את ראשו, מיצמץ בעיניו ובחן את הכיוון.

— קח אל האורות של גינוסר! — סייע לו אפרים.

— יחד! קרא נחמיה לבן-רוגו בסירה, שני משור טיב כבדים החלו חיתורים במים בקצב שווה. הסירה נותקה ממקומה כשאור הלוכסים מאיר את הנתיב לפניו.

הסירה התרחקה משאר הדייגים, התחילה נתפרדה על מנת להתחבר לאחר שעה, פעם בפעם פסקו מהתירה. נחמיה היה ניגש אל חרטום הסירה והיה מסתכל במים במקום שהאירו הלוכסים, שהם שהויה ולא ראה דבר, רק דגיגים שמעטים נגררו כמהופר נסיך אחר האור העז.

— הלאה, קצת יותר ימינה! הנה קצת למשוט

קרא נחמיה לבן-רוגו.

התרו הלאה ושוב נעצרו, ושוב בחן נחמיה את המקום. נחמיה כבר ראה בחוש, שאין לצפות לשלל רב הלילה. לעולם אין אתה יודע אורחם ורבעם של הדגים הללו, חמיד הם מפתיעים את המנוסים שבדייגים, הרי לך לילה שקט ואפל בעיצומה של עונה — ואין דגים.

לאחר כמה בדיקות ובחינות ראו דגיגים בכמות ניכרת, האור החזק משכם, מכל עבר הופיעו והיו מסתחררים בסתרחורת עליזה, כאותם מסמרים קטנטנים הנדבקים למגנט חזק.

זהו, כאן המקום — אמר נחמיה. — הוצא את המשוטים.

ג

הדייגים של ה"ברקה" עקבו אחרי האור הנודר לכאן ולכאן, ומהם שגילו סימני עצבנות בשל דילוגיו הרבים, כאילו נרמזו שאין לצפות לשלל, אך הנה הוא משתהה ונעצר, מעתה יש להמתין כשעה עד שיתרכזו הדגים, וייתן האית מסירת-הלוכסים, הציתו סיגירות, רוח קלה ספחה על פניהם.

— כבר יש ריח של אביב על הים, — פתח

מישהו כמשיח עם עצמו.

— ערב נעים, בחיי, אהב אני את הערב, אולי

שני קצות החבל, שהיה מושחל בתוך טבעות ברזל אשר בצד התחתון של הרשת, הוא צד העופרת. את הצד האחר, צד הפקקים, אספו ארבעה דייגים בידיהם. קילוחי מים דקים ניגרו מן הרשת שנמשכה מן הים. בגדיהם של הדייגים נרטבו. ככל שהוסיפו למשוך, כבדה העבודה. אסור היה לפגר במשיית צד הפקקים לעומת המנוף המושה את צד העופרת בכוחו הקצוב.

הגיע זמנה של סירת-הלוכסים לצאת ממעגל הרשת שנסגרה בו. נחמיה ועוזרו החלו חותרים החוצה והצליחו להעביר את סירתם מעל פני הרשת מבלי שנתקלה בחבל העליון או בפקקים. ומיד התחילו חותרים חזרה לאטם כשהם מלווים מבחוץ את מעגל הרשת הקטן והולך. באור הלוכסים נראו לעיניהם הדגים הקטנים, ספוזים ומרצדים ושוחים בנחת לכל כיוון שאפשר כבלי לחוש עדיין בגורדינם. כל רגע שעבר הקטין את מעגל המים החפשי. עתה דומה היה, שחלחלה אחוזה את הדגים, כביכול הרגישו, שאין כאן שעשועי-אור סתם באישון לילה.

— אני נותן המשים! — קרא נחמיה לעבר הדייגים. פירושו של דבר, שלל שמשקלו חמשים קילוגרם.

— מה? לא יותר?

מעגל הרשת נצטמצם, ועכשיו הבחין נחמיה בדגים בבהירות יתרה. הביט במים כתגר זה הבא לשום שויה של סחורה שבידו.

— אני נותן 70—80! — הוסיף נחמיה.

— חמדו-ללה, — כבר הוסיף.

— תוסיף עוד?

המתיחות גברה משניה לשניה. לפתע גבר האור על ה"ברקה". סירת-הלוכסים ניגשה קרוב. סירת ההובלה קרבה אף היא ועמדה בקו מקביל מול סירת ה"ברקה". תחבל של קורה עופרת כבר נאסף כולו על ידי המנוף. המנוף נעצר. כמה זוגות עינים הטילו כבטים סקרניים ותוהים בבדל הרשת שעודו במים. קו העופרת היה על ה"ברקה". את אחריתו של צד הפקקים אסף אליו טוביה לתוך סירת ההובלה. בין שתי הסירות, שעמדו זו מול זו, היה שקרשת גדול נתון בתוך הים. זוהי בבתי-עינה של הרשת כולה. בה נמצא הסלל. מתוך שקרשת עולה קול רחש רב. מאות דייגים מפרכסים ומשרבבים ראשיהם מתוך המים. דומה המקום ליורה רותחת. רחש של תחנונים ופחד ואבדן עולה מן הקלחת המרושתת. מסתבר שנתמיה צדק. שבעים עד שמונים קילור גרם לכל היותר העלתה ה"זריקה".

— תנו את ה"קצ'ר"! — קרא אפרים.

גבי, חבר הקיבוץ החדש, דייג טירון שנצטרף

— רשת! — נשמע לפתע קולו החזק של נחמיה מעבר סירת-הלוכסים.

מיד נייערו כולם וקמו על רגליהם. טוביה, אחד הדייגים הצעירים, קפץ לתוך סירת ההובלה, שעמדה ליד ה"ברקה".

— איש איש למקומו! משוטים! טוביה, שים לב להוראות! — זירזו אפרים את כולם.

ארבעת דייגים תפסו משוטי ה"ברקה". קצה חבל, הקשור לרשת, נמסר לטוביה והוא קשרו אל הרטוב סירת-ההובלה, הדייגים חתרו לעבר סירת-הלוכסים. משהתקרבו כדי מאה וחמישים מטר, עמדו לפרוש את הרשת.

— השלך עוגן! — קרא אפרים לטוביה.

— עוגן! ענה לו טוביה לשם אישור שעשה ושמע.

סירת ההובלה נעצרה במקומה מאחר שהיתה קשורה לעוגן. תחבל, שחיבר אותה אל ה"ברקה", הותר.

— הורידו רשת! — אמר אפרים.

חיים, שעמד בירכתי הסירה, החל מוריד בוזיות את קצה הרשת בצד הפקקים. באמצעיתה של ה"ברקה" עמד ישראליק ושלשל את הצד האחר, את צד העופרת. הרשת צללה למים כמסך דקיק בין שניהם. קטעים קטעים נעלמה בעומק הים מתוך אישה קלה. — משוט שמאלי — חלש! משוט ימני — חזק יותר! — קרא אפרים.

ה"ברקה" הקיפה את סירת הלוכסים בחצי גירן עגולה. הרשת נפרשת והולכת בוזיות רבה. אפרים הטיל מבט לאחוריו. לעבר סירת ההובלה שהתרחקה. טביעת עינו אמרה לו שמרבית הרשת כבר במים ועדיין לא נשלם חצי הגורן.

— חופש! — צעק לטוביה.

— חופש! — ענה טוביה לשם אישור. קפץ בוזיות והחל מתיר ומוריד הימה את שארית החבל אשר לרשת. בזאת הוזזה הרשת קדימה וסירת ה"ברקה" יכלה להשלים את מלוא הגורן מסביב לאור. אך לא לפני שקצה האחר של הרשת יגיע לסצהו הראשון אשר ליד סירת-ההובלה.

כעבור רבע שעה נסגר המעגל הגדול, אשר היקפו כאורך הרשת, 170 מטר. כל הרשת היתה במיב. סירת ה"ברקה" קרבה אל סירת ההובלה. טוביה התיר את החבל של קצה הרשת הראשון ומסר לדייגים אשר ב"ברקה". שני קצות החבל נכרכו בוזיות על גבי גלגלי המנוף החשמלי. המתיחות גברה.

— מנוף! — קרא אפרים.

מיד חובר זרם החשמל מן המצפרים והמנוף החל לפעול. הוא טרטר בטרטור חרישי ואסף את

בזן הסירה הקטנה. שהיתה דומה יותר למאורת בעלי חיים מאשר למקום־משכן, ולו גם ארעי לאדם. הוצתו סיגריות. נתברר, ללא הפתעה יתרה, שיש בקבוקי קוניאק קטנים. מיד פתחו בלגימה קלה. לחימום הגוף, כמובן. אחדים חלצו את מגפי הגומי ונתכסו בשמיכות.

— כך לישון לא התרגלתי ולא אתרגל אף פעם — הפטיר לפתע גבי, הדיג הצעיר מן הקיבוץ החדש. — איך אתם יכולים ככה עשר שנים?

הערה כגון זו מפי דיג צעיר, שעוד לא למד להתחזק משום כדבעי, חזקה שלא תישמע כשתיקה. — אוהו! מי אתה שכזה שלא נוח לך? — פרץ ישראלק בזעם כמעט.

— שמע, „צוציק“ שכמותך — אמר חיים — עדיין לא נתנסית בכלום וכבר אתה רוטן. נו, זה כבר לא יהיה ריג זמן רב.

— מה? לא נוח לך כאן? — שאל אפרים במין נעימה של הפגוע פגיעה אישית. — ולנו זה כמעט שיא של נוחיות...

— הנח, אפרים! אל תרצה לפניו ותן לישון — רטן מישור.

— כדאי ידע, מה יש? אז היינו יוצאים לים זה, שתי סירות כבין עשרות סירות של ערבים, שהיו מצוטפות במקום הזה ליד קורסי, הערבים הפריעי לנו להתבכלו לנו. השלל היה מועט. אז לא יכולת לשכב ולהתנמנם קצת בלילה, אם לא עמדנו על המשמר — נגנבו הרשתות. ועכשיו — חכנרת כולה שלנו, ובמקום שנים־עשר דייגים, שסחבו את הרשת והוציאו את נשמתם, יש מנוף, ויש חשמל, ושיטה חדשה של דיג־אורות, אשר אנו פיתחנו.

— והאוכל עכשיו לא כמו אז — שיסעו פרץ. — ועכשיו אתה יכול לנוח ממש ולקרוא עתון — ממשיך אפרים — והעיקר, עוד נשפר את התנאים. הכנסות הענף באפשרות זאת.

רמזו הדייגים זה לזה בגיחוך על אפרים, שאינו מחכיץ כל שעת־כושר של השפת מוסר והסברה.

— כן, כן, גבי — שיסע ישראלק את אפרים. — עוד מעט גביא לך מזון על קפיצים לתוך הסירה ומנוף מיוחד במקום „הקצר“, אז תהיה „מבסוט“! — עוד מעט יהיו בקיבוצים יותר מכונות מאשר חברים ותיקים, אמר פרץ.

— ואת האורות מתסלים, השבוע מכרו עוד זוג פירות, זמנים חדשים הגיעו, הגיפ מנשל את הפרד, כל ההובלה בחצר — בגיפ, הובלת התוצרת מגן הירק — בגיפ או בטרקטור קטן, ושוב אין צורך כמין „כושית“ או „חרמונה“ הבעטת וקורעת את הרשתות בכל שבוע.

זה עתה לקואופרטיב הדיג, אחזק את מלאכת הוצאת הדיגים מן שֶׁ־הרשת, הנעשית במין שֶׁ־רשת קטן הנתון על מסגרת ברזל ורשת־עץ ארוכה מחוברת אליו, כעין מלכודת־פרפרים גדולה. הוא נטל את הקציר, בלשון הדייגים, הטילו לתוך המים ושלח בו את הדיגים מן הרשת. תחילה ניגרו קילוחי מים דקים, על בסיס הקציר נראתה שכבה עבה של מאות דייגים מפרפרים. שני דייגים אחרים עזרו לו להסוך את הקציר המלא לתוך סירת ההובלה.

— פעם אחת 25 ק"ג — אמר גבי, ושיקע את הקציר שנית. רק שלוש פעמים עשה כן ולא הוסיף. כשמונים קילוגרם סרדינים נשפכו על קרקעיתה של סירת ההובלה.

— זריקה „זיפתית“ — אמר פרץ.

— גם זו לטובה. לפנות בוקר יהיה יותר — ענה לעומתו ישראלק.

— נסדר את הרשת ונתסוף שינה — אמר אפרים, ומיד החלו שני דייגים מכאן ושנים מכאן מתקנים את הרשת לזריקה שניה, אלה מושכים את קצה העופרת לאחור, לעבר הרטום הסירה, ואלו מושכים קדימה את צד הפקקים, ונמצאת הרשת נמתחת ביניהם ומחישרת מקיפוליה וסיבוכיה, לבסוף נמצא גל עופרת מזה וגל פקקים מזה והרשת מונחת בסדר נכון, ערוכה לפרישתה מחדש.

ד

סירת־הלוכסים הפליגה מהם והלאה לתור אחרי מקום אחר, משובח יותר, של ריכוז דגים, שוב גברה הצינה, תנומה דבקה בעינים, אידות הישובים שמסביב לכנרת כבו ברובם.

— איפה נאכל הלילה, על הסיפון או בפנים? — בפנים, בפנים! קר! — נשמעו קולות.

מיד הורד המכסה שעל הפתח המרובע שבקצה הסיפון, מנורת חשמל הועלתה בפנים, בתוך בטן הסירה, אחד אחד שילשלו עצמם וזחלו דרך הפתח הצר אל בטן הסירה, ובדוחק קבעו להם מושב על קרקעיתה, לארגו האוכל נתפנה מקום מכובד באמצע, אור החשמל סינור את העינים, אך מהרה נתרגלו גם באי־נוחיות זו, ופתחו בסעודה.

פרץ לא ויתר על החזקה שבידו להיות המחלק את המנות, הוא חילק בהגיגות וריכוז פנימי רב, בזריזות אקרבאטית הגישו את האוכל אל פיהם בתוך הדוחק, מרחו להם במרגרינה, ובצלחת ניתנה מנת בשר, דג מטוגן, ביצים שלוקות, שתו קפה מתוק וקיחתו בעוגה, שוקולדה וחפוזים, אכלו בתיאבון ובכוחות רבה.

עתה נשתפר מצב הרוח, חום נעים היה בתוך

— רשת! — קול הצעקה בדממת הליל כמו הפתיע את אפרים. הקול קרע את טור מחשבותיו המשונוות.

— קומי, קומי! — קרא לחוף פתח הסיפון — יש כבר ריכוז דגים מסביב לאור! מנומנמים ומפזזים החלי הדייגים משהילים עצמם בעד הפתח הצד ועולים על הסיפון.

מששלו את הרשת בשלישית היה בתוך סירת-ההבללה למעלה מחצי טון סרדינים. שלל לא רב ביותר בעונה זו. אך בשעה שסירת המוטור גררה את השיירה לאורך החוף בדרך חזרה, נראתה שלוח של רצון בפני הדייגים. אור חיוור של טרם-בוקר הפציע ועלה מעל הרי הגולן. תחילה הוארו הרי סבריה ומיד פשטה נהרה רבה על הכנרת.

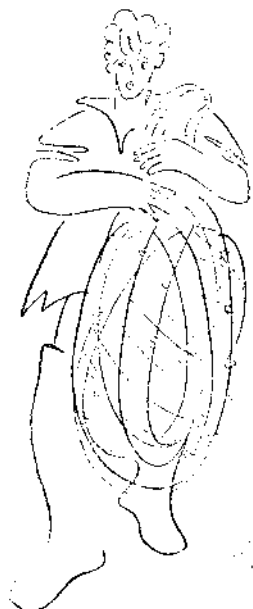
חיילים סורים עמדו על החוף סמוך לעמדותיהם וליוו במבט סקרני את השיירה הבוטחת. לא יצאו רגעים כספר ונגלתה חירשת האקליפטוסים הארוכה שכצפון למשק.

— חבל רק שהגייסים אינם מטילים גללים ואין מהם זבל.

— וגם את הצאן רוצים למכור. החברים אינם רוצים לעבוד בענפים „מלוכלכים“, אולי מפני שאי אפשר לצאת למרעה בגיפ קטן...

— נו, די לדבר. תנו לישון. אחרים נמנמו והדמכבר. אחרים חיטטו והעלי ערניים בנידומם. הושלך הס. לא יצאה שעה קלה יגדלמו כולם.

אפרים כיבה את האור ויצא בוחילה התוצה. ישוב על הספון ראה את סירת-הלוכסים, שעמדה על מקומה. גל של אויר קר טפח על פניו. שפשף את ידיו זה בזה והוסיף להסתכל. שביב אור גדלק, הכתב וכבה כהר אי שם על החוף הסורי. אפרים חזר ונזכר פגיעות שנפגע הקיבוץ במלחמה. יש רצון עז לחיים נוחים קצת יותר. אך המלחמה החזירה את הקיבוץ שנים רבות אחורנית. נו, והדייג? חיים של כתיחות. של דבקות. הייתי אומר. כן, גם של סיפוק. זה לא יבין. כיח סמיר בכנרת והיא קושרת ומרתקת אותך בכעבותות...

רשימות

על הארולד לאסקי

מוריס גינזברג

במותי של הארולד לאסקי איבד מדע־המדינה בבריטניה את הדגול בהוגיו. והאנוכיסטיס של לונדון אחד מהמכשירים ובעלי־ההשפעה שבמוריה, לעולם החוץ נודע לאסקי בשנים האחרונות כפוליטיקאי, אך זה לא היה, על כל פנים, הצד החשוב שבפעולתו. אלה אשר הכירוהו פנים אל פנים יזכרוהו על אומץ־לבו, נדיבותו, התענינותו הלוהטת בבני־אדם, ועל הכל, אהבתו את החירות, חביב היה עליו מאמרו של אקסון „כל שלטון משחית ושלטון מחלס משחית לחלוטין“, ודומני שהרבה דברים הנראים כבלתי־מסקנים בכתב־הלאסקי יתחווירו לנו אם נבחין שהדבר אשר עניין אותו ביותר בשעת חקירתו את המוסדות הפוליטיים היא השאלה, אם יש בהם משום תריס ועריבה בפני סילוף השלטון והשחתתו. רגישות עמוקה זו כלפי השפעתו המנוגנת והמחלית של ריכוז־שלטון היא שעיצבה את יחסו כלפי הסוציאליזם וצורות אחרות של ארגון פוליטי וקבעה, ביחוד, את עמדתו כלפי הקומוניזם בשעות חייו המאוחרות.

הסכנות הנובעות מריכוז־השלטון כבר שימשו נושא לכתביו הראשונים של לאסקי, ב„בעית הריבונות“ (Problem of Sovereignty, 1917) וב„המרות במדינה המודרנית“ (Authority in the Modern State, 1919). הוא היה עסוק בעיקר בתיאוריה של הריבונות הפלוראליטית. זו באה לדחוק את תפיסת המדינה כגוף אחיד ובאחד, כלייכול וכול־מוסמך, ולהמירה בתיאוריה של החברה כמורכבת מאורגנים פונקציונאליים, שכל אחד מהם ריבוני בתוך תחומי הפלוראליסטיים סענו, מלבד זאת, שיישובן והתאמתן של תביעות הארגונים הללו לא הובטחו בעבר, ואין להבטיחם, על ידי מרות ריבונית אחת שמושבה במדינה אלא על ידי תהליך פישור בין האינסטרסטים הנוגעים בדבר, עם היותה מוגבלת הגבלת־פנים, הרי ריבונותה של המדינה מוגבלת גם הגבלת־חוץ, כפופה במידה שונה לצורות מרובות של פיקוח, בין הוא מתקבל מרצון ובין הוא כפוי. התיאוריה הפלוראליסטית לא היתה נקיה מסתומות וריבוני־פנים, לא היה ברור אם באה היא לתאר דברים כמו שהם או כפי שראוי להם להיות.

וכן לא ראתה עין בעין את האפשרות שמחן שלטון ריבוני לגופים פונקציונאליים עשוי להביא לידי רבוי עריצויות ולא לידי ביטול העריצות. נניה לבעיה זו ונדגיש כי הדבר שעניין את לאסקי ביותר בתורות הפלוראליסטיות היה האמונה שרק על ידי חלוקת השלטון יש סיכוי לבטחוננו של היחיד.

ב„דקדוקה של המדיניות“ (Grammar of Politics, 1925) ממתיק לאסקי את ההלכה הראשונה שנתן הדסה לו בבית מדרשו של הפלוראליזם. מכיר הוא שהמדינה נחוצה כדי לשמור ולקיים את זכויות היחיד, ושמבחינה זאת התערבותה של המדינה היא לא רק מתיישבת עם החירות אלא היא גם תנאי הכרחי לה. חובת המדינה היא להסתייע בכוחות המצויים ברשותה לשם קידום טובת הכלל; ועל ידי מניעת המעמדות השליטים שלטון כלכלי מלהשתמש בשלטונם לרעה להבטיח הרחבת תחומה של החירות שבכמש. ואולם אף על פי שהמדינה האחידה יש מקום להצדיקה בדרך זו, אין מכאן מסקנה שיש להעניק לה שלטון מוחלט. את פעולותיהן של ממשלות יש לדון על פי מידת היותן מקדמות בפועל ממש את צמיחתה של האישיות האנושית ועל פי הצלחתן להכות את הכר־חות העומדים לשטן על דרך הצמיחה הזאת. „דקדוקה של המדיניות“ היא המסכת השיטתית ביותר של לאסקי בתורת המדינה, בה הוא בוחן בחינה מדוקדקת את הזכויות והדרושות לאזרחות מלאה ופעילה בהברות דמוקרטיות ואת תפקידי המדינה כערב ושומר לזכויות הללו, בין מעלותי המרובות של ספר זה נזכיר את העובדה, שהיא נותנת את הדעת במידה מלאה על משמעות יחסיהן החוץ של המדינות לגבי תורת־המדינה.

בכתבים ראשונים אלה הלך לאסקי בעקבות המי־סורת העיקרית של הליבראליזם האנגלי, ביחד בצר־רתו הראדיקאלי שהתרחקה והלכה מן ה„לאסטי־פיר“ לקראת הסוציאליזם הדמוקראטי או, בלשונו של הובהאוז, הסוציאליזם הליבראלי, ברם, מעט מעט נכנס לאסקי תחת כנפי המארכיזם, אף על פי שמעולם לא הצליח לאחד את שני זרמי מחשבתו. ספרו הקטן על „הקומוניזם“ (Communism, H.U.L.) הוא ביאור זהיר ומנומק היטב של עיקרי העקרונות של הקומוניזם לקוראים מרובים, ב„השלטון הפר־למנטארי באנגליה“ (Parliamentary Government

עם כל אהבתו הקנאית לצדק לא פיתח לאסקי תורת־מידה מימיו. לא היה לו הענין שיש לפילוסוף בהגדרתו המדויקת של הטוב. הטוב הניתן למימוש הוא אשר העסיק את לבו ואותו היה מרוצה לפרש. בנוסף באמתאם. כאשר בהייהם של הבריות וחלוקה נרחבת ביותר של האמצעים לאושר בעין זה. האינ־סטיטוציות אינן מטרות לעצמן אלא יש לדון אותן לפי כוהן להרבות את האושר האנושי ולהעשיר את חיי בני האדם. הוא למד הרבה מהובנהאוז, ביורעים ובלא יודעים, והושפע ביחוד מעבודתו „האלמנטים של הצדק החברתי“ (Elements of Social Justice).

אך, בשונה מהובנהאוז, היא לא ראה עין בעין את בעיית משמעותה ותכנה של אתיקה ראציונאליסטית אף התנה אתבים עם תיאוריות ראלאטיביסטיות במוסר, בלי לקבל עליו את עולן.

לאסקי תרם תרומות חשובות לא רק למדע המדינה, אלא גם לתולדות התנועות המדיניות והאידיאות הפוליטיות. ידעו היה עצומה ובקאותו במקורות ראשונים עמדה תמיד לרשות תלמידיו. בין תרומותיו תיו החשובות יזכרו ספרו „על הנשיאות האמריקנית“ (The American Presidency) ומחקרו הגדול על „הדימוקראטיה האמריקנית“ (American Democracy), (1949) שהוא סקירה ופירוש רבי־רושם לתרבותו ומוסדותיו של העם האמריקני. שנים רבות היה לאסקי עסוק בחקירות תולדות האידיאות המדיניות בצרפת אף צבר חומר רב לתכלית זו. ייתכן שחלק מן העבודה הזאת מצוי בכתב־יד. אבידה קשה היא לתקירה שלא זכה להשלים את התפקיד אשר הציב לפניו.

לאסקי נמנה עם ההומניטארים הגדולים. ההר מניטאריות שלו לא היתה מן המין המרוחק, שבהיותו נתון ראשו ורובו בענינים ומשימות גדולים, אינו רואה את המצוקה שבסמוך לו. ענינו כיצור־אדם אשר סביבו יהיה עמוק ותם, וחוש־הצדק שלו היה חריף וחיוני כאחת. בספלו בבעיות אישיות בלתי־אמצעיות כבי־משימות גדולות. סגולות אלה, על הכל, הן אשר נתנו לו השפעה רבה ומתמדת על כל הכאים במנע עמו.

לאסקי לא היה נאצינאליסט צראופק. אך ידיר ואהב היה לעמו. אמיץ־לב היה בהגנתו על עניניהם ושלומם של היהודים, והיה מבקר קשה וגלוי למדיניותו הנלוזה של מר באון בארץ־ישראל. התינועה הציונית חייבת לא מעט לסיועו בכמה שעות־חירום. ויהודים בכל מקום שהם יתאבלו על אבידת אדם שהיה דגול לא רק בזכות כוחו האינטלקטואלי, אלא גם בזכות שירותו בלי חשך לאנושות.

וב־הדימוקרטית במשבר“ (in England, 1938 Democracy in Crisis) הוא שוקל את התנאים שבהם יוכל משטר מפלגות לפעול כתיקונו בחקופה של תמורה חברתית וכלכלית. הדימוקראטיה, כך נראה היה לו, יכולה להתקיים ולהתפתח בצורה המיניחה את הדעת רק אם אין בה חילוקי־דעות נוקבים מדי על יסודות המדיניות. היא מחייבת הברה שאין בה סכסוכי אינטרסים עמוקים. הבעיה היא אם ייתכן הדבר לחולל תמורות נוקבות במיבנה הכלכלי, הגיררות אחרתן שינוי חלוקת השלטון. וכל זה באמצעים דמוקראטיים.

לעשות את „המהפכה מתוך הסכם“ לדבר שבגדר האפשר, זה היה התפקיד אשר לאסקי התמכר לו מכאן ואילך. מכאן החלטתו למלא תפקיד פעיל במפלגת העבודה ולתת חלק רב כל כך ממרצו להגדרת מדיניותה ולהסברתה. עשיית נפשות לסוציאליזם ברחבי העם היתה לו ענין בעל חשיבות עליונה ולתכלית זו דיבר באספות מרובות לאין שיעור וכתב שפע מאמרים וחוברות בצורה שווה לכל נפש. אכן הוא חזה מראש את האפשרות שמדיניות זו של תמורה נוקבת תעמוד נוכח התנגדות אלימה, שהמכונה הפרלמנטארית תימצא בלתי מוכשרת להתגבר על הסכסוך אשר יצמח מכאן, ושהקריאה לשמוש בכוח מצד אחד העורר תגובה אלימה בצד שכנגד. הדיון בנושאים אלה העסיק את לבו של לאסקי בכתביו המאוחרים. יש שראו בו מליץ־יושר לאלימות מהסכנית, אבל כל מי שהכירן יודע כי האלימות זרה היתה לרוחו. היה לו ענין עמוק ולותט בחירות, בשמירת הדימוקראטיה וקיומה, והוא תיעב את הדיקטטורה. אם מימין ואם משמאל. הפקפוקים וההיסוסים שגילה בפרשה זו אפשר באו במידת מה כעטיו של חוסר בהירות עיונית, אך בעיקר יש לתלות בקשיים במצב, ביחוד כצורתו באנגליה.

בעיקרו של דבר נראה שלאסקי קיבל את הפילוסוף פיה המארכסיסטית של ההיסטוריה. הוא סבר שהכוחות הכלכליים מכריעים בכל התמורות המדיניות, ומש־תקפים גם בתולדותיהן של אידיאות. אך בעומקו של דבר, לא היתה אמונתו בסוציאליזם מיוסדת בדא־טארימיניזם כלכלי, אלא באש תשוקתו לצדק, האהחה באהבתו לחירות. הסוציאליזם שלו היה ללא ספק מן הסוג הליבראלי. הוא הגן על המהפכה הרוסית ומעולם לא חדל מלקוות שבהתקיים השלום תרים גם החירות ראשה ברוסיה. עם זאת יש לזכור כי היה מבקר גלוי לטכסיסי הקומוניזם. ביחוד בחברות דמוקראטיות.

ספרים

אגדה הסמוכה להיסטוריה

מכס ברוד

משה מאת מ. בובר. הוצאת שוקן.
ירושלים ותל אביב, תש"ו

"משה" למארטין בובר מתגלה לא לבד כתיאור חשוב של איש גדול ושל רוח־מנהיג אמיתי, החורג בייחודו שללא־מורה מתוך "מערכת התאים של הטופולוגיה" כלשון הספר עצמו — אלא הוא גם ספר מחולל־מהפכה, הריהו מהפך את מדע ההיסטוריה: החויה הדתית כובשת לעצמה כאן מקום באותה רמה ראציונאלית, שממנה משתדלים לדחוק אותה תדיר וכולאים אותה במחשך של מסתורין. "מאמין אני בהיפוש הראציונאלי אחרי המציאות", כותב בובר, ואיני יודע, את מי יפתיע יותר בפסוק זה: את מתנגדיו או את חסידיו למודי־הפראיזאולוגיה שלו שכה הרבו לגלות בו פנים שלא כהלכה. אבל הללו שמבינים לו ולפעלו, הרי אותם ימשוך ספרו החדש. העולה ושופע מתוך תנובת שנות בשלותו, ויקרבה אליו.

הוא מבקש דרך הרשה לפענח משמעותו של המקרא של סיפור המקרא, שתי דרכים דחה הוא מלפניו: דרכה של המסורת, שכל מלה מקובלת עליה כדבר עדות היסטורית; וכן אין לו חפץ בדרך "המקצועיות הבטוחה־בעצמה", המבקשת להבין כל הכ"חוב במקרא, כספרות בלבד ומתאמרת להשיגו כהלכה בקסיגוריות ספרותיות". עם אסכולה אחרונה זו נמנים כל פיצולי התנ"ך ל"כתב־מקור", לגופו ה"אלוהי" וה"יהוי", על קבוצות משנה וסניפי־סניפים המסתעפים לאיז'שעור ומפריכים עצמם מימי ולי־האוזן ועד היום. מלאכת־השערות שנונה, שאינה מבקשת עוד כמעט סמוכים במקרא ונוקטת למשחק־שרירות של "אמנות־לשמה", כביכול — מחזקת לפעמים קרובות מדי למדעיות.

בובר מצא לו (ולכולנו) דרך שלישית, גישה בקריתית, אל המציאות עלידי ש"אנו שואלים את עצמנו, מתוך איזה יחס אנושי למאורעות־מש, צמח מעט־מעט, אחרי גלגולים ותמורות לרוב, הספר שאנחנו קוראים". הרבה מן המסופר בתנ"ך, וממילא גם בפרשת משה הוא גרעין־אמת

היסטורי — שבמקרים אחדים אף נתאמת בדייקנות מפליאה על־ידי תגליות ארכיאולוגיות כבת־אל־עמרנה, ואילו דברים אחרים, אי אפשר שהתרחשו בצורה שבה סופרו — זאת קובע בובר בגלוי־לב מרענן. כשהוא מספר לאחר מבוא עיוני קצר לנרשאו, את חיי משה (ומלבד היותו הישג מדעי הרי הספר הוא מלאכת־אמנות מרתקת וחיה של כותב־מספר), הוא מעיר פעמים אחדות על גמנועות כאלה, כך, למשל, הוא אומר במפורש על תיאור הופעתו של משה לפני פרעה והכרוזתיו על עשר המכות: "בצו־רות כאלה אי אפשר היה שיתנהל די־ן־דברים, במצ־רים, הירדעה לנו ידיעה היסטורית, בין המלך ובין בא־כחם של עובדי־הפרך, אף אם נביא בחשבון יחסיו הקודמים של זה אל החצר" (אגב, במקום אחר פוסל בובר את נסיונו של זיגמונד פרויד לזהות את משה כמצרי, כהשערה חסרת־יסוד). כלום תיאורים כגון אלה, המתייחסים למאורעות שמהלכם בפועל שונה על כל פנים מן המתואר — כלום נטולים הם כל ערך של אמת? זאת השאלה שבובר נכנס לעומקה והמכדילה את עבודתו מנסינות אחרים, כגון ספרו בן שלושת הכרכים של מרו־קובסקי על "ישו הכלתי ירוע", שיש בו מבחינת הכוונה דמיון־מה לספרו של בובר, גם מרו־קובסקי מבדיל בין היסוד ההיסטורי ובין האגדה, אך הוא מערבבם יחד בקדירה אחת במשנה־מרץ, ביבר מקיים את התבולה, את הכתח שבין שני הקטבים, כתבי־הקודש מביאים בצד תיאורי־ההיסטוריה אמיתיים גם אלמנטים של אגדה, אולם ראוי לציין, כי "אגדה וכתובת דברי־היסים יוצאות מאותה נקודה עצמה, מן המאורע". גם האגדה אינה שרירות־מחשבה, אף היא לא על ברכי הדמיון לבדו נולדה, אלא בה נשתמר זכרון היסטורי אמיתי, וזכר מה "שעורר את רגשי בעל־החויה". יעקב גרים דיבר על "התלהבות אוביקטיבית", תהייה קמאית היא שמפעלת את כל הכוחות המדמים של הנפש, כאן אין לפנינו עיבור־צורה פיזי של הנתפס והמוחש, על ידי דמיון משולח־רסן, אלא החויה עצמה המרמה והצרה צורות", הנס ההיסטורי אינו פירוש, אלא מראה־ענינים", (ירדשה־נא לי להעיר, כי תפיסה זו של בובר קרובה לזו שנתתי לה כיטוי בספרי "Diesseits u. Jenseits", בהגדירי את מראה רכב־האש של אליהו הנביא כ"הויה־השלמות". שני הספ־

ביסודו של דבר אין בובר רואה אלא מקור יחיד למקרא. שנתכסה שכבות מאוחרות יותר. שכבות אלה יש להסיר ביד זהירה, כהסיר אפר הרקולנוס, לבל יבולע לתגליות העיקריות שבמעמקים. כאשר קרה, להוותנו, בפומפיי. גם בשכבות העליונות גנחים מחצבי-אמת, שאין למעט או להפריז ערכם; אך באחרונה, בשיחין, מתגלית, אגב תהליך זה של מירוק וחיסור, המציאות גופה, — "דברים כהויתם", לא לכל פרטיהם, כמוכן, אך בראשי-הקיום הקובעים את התמונה כולה.

בדרך זו מגיע בובר לשרטוט בטוח-להפליא של אגדת הילדות, שמתוכה מזדקרת כמוטיב בר אחיזה ביוגראפית ויקתו של משה למעגל הפנימי של השלטון והתרבות במצרים. הוא מבחיר את ברי-התו של מי שמעודת היה להיות מושיע העם המדבר ברה ובעיקר את פגישתו עם אלוהי אבותיו בתוך ההוי של הרועים המדינים, הקרובים לאבותיו באורי-חות-חייהם. מה שעשה כאן בובר להכיר יסוד-האמת שבפרקי-מקרא אלה, הוא, לדעתו, תיאור קלאסי של מהות הדת היהודית, ואף זו בעלילתו הגדולה של הספר, שהוא זורע אור על הדימויה המופלא והאפלה שבהתנפלות יהיה במלון הלילה על משה. "שחר הדת הישראלית אינו יודע את השטן, כי יפגע כוח באדם ויאיים עליו, ויהי הכוח אפליגורא ואכזר כאשר יהיה, יש למצוא ולהכיר גם בו את האל ולעז מוד בפניו". גם הפוליטיקה היא בבחינת כוח כזה, וכגודל עצמת-האויב כן גודל הטראגיות של האיש משה. גודל בדידותו, חוסר-ישעו בעיצומה של פעלי תנות מתוחה עד קצה הגבול, ואף כשלונו המועזע לפרקים. "הגמגום הוא שמביא את קול השמים אל האדמה". כובד-פיו של הענק הריהו בבואה לתכ-ניותו הכבירות, שלעולם אינן נשארות בגדל ראשי-פרקים, חשום תכניות אדם עוד לא הגדילו לעשות מהן.

תכניות אלה, גם במקום שאתה מוצא אותן נשענות על חכמה אסימיתית קדמונית, הריהן חדשות ומיוחדות יחוד אישי בנקודה אופיינית ביותר: יש בהן משום מנהג-כובד-ראש בתזונות גדולים במידה שערך לא היתה קודם להעזה. אמנם גם בעמים אחרים של המזרח העתיק נמצאו מבשרים לחזונות אלה, אולם רק במשה הם יוצאים מכלל הרצוי, החזוי, המרומז, למחוו המתגשם באורח בלתי-אמצעי והמי סודר הסדר ממלכתי. בובר טופה על פני ההערכה המופרזת שנוהגים לפעמים כה קרובות להעריך את השפעת בבל על דמותה הראשית של היהדות. הוא מוכיח אחת-לאחת, כגון במקרה היום השביעי, שאמנם גם בבבל צוין ככל שאר הימים, אך רק משה עשאו

רים — הספר על משה הספר, שבו מסופר דרך-אפיוודה על אחד מגדולי הנביאים, נתחברו באורח בלתי-תלוי זה בזה; התואם שביניהם הריהו משען הדדי, רמז על האמת האחת והיחידה, הצדה-שוה בשתי דרכי-התבוננות אלו הוא ההתגלות הממשית — ולא הסמלית בלבד — של הנסי במצב-חיות מוחשי).

אם יתנדף כל הקסם שסיפור המקרא מייחס למשה ולאלוהיו — עוד יישאר בכל זאת גרעין מוצק, וזהי עמדת היסוד של בובר, על המחקר לנסות ולהרוס אל גרעין-המקור, הקרוב-להתרחשות של האגדה, אחד האמצעים העיקריים שבובר נוקט להם, ושאין כמוהו לשימוש בו, הוא קבלת הנוסח העברי כהיתר, לא לפי משמעו בלבד, אלא לפי יסודותיו הפורמאליים. הישגיו החדשים באו לו לבובר על-ידי התעמקות יתרה במקרא, שכבש לו יחד עם רוזנ-צווייג בתרגום הגרמני של התנ"ך, תרגום שלא הוערך כל-צרכו, עקשני ועמוק-ותכן כאחד. תרגום זה אין להעריכו כעיקר מן הבחינה האסתטית, אלא יש לראותו לכול-לראש כפירוש קפדני מלה במלה, שאינו מתעורר לחיים מלאים אלא מתוך השנאה לנוסח המקורי, בפירושו בספר שלפנינו נותן בובר דעתו, פרי מאמצים קודמים, על מבחר-המלים, על המשמעות המקורית, על גלגולי-המשמעות של המלים, על החזרה הרת-המשמעות של ניבים, הבאה להדגיש את התואם ההדדי בין פרקים, וכן על הריתמוס והמוסיקה של הפסוקים הנפרדים. על יסוד חקר המלים וראיות אחרות מבדיל בובר בין האגדה הקרובה להיסטוריה, "שהיא סיפור-מעשה נלהב לפי עצם מהותה", לבין האגדה הרחוקה מן ההיסטוריה, שהיא השלמה מאוחרת שנוספה כרובים רבים, רצופים, "שמקורה במגמה להשלים את המצוי". וזה העקרון הנקוט בידו: "גם דברי-האגדה, במידה שיש בו משום קירבה-להיסטוריה, הוא חשוב מבחינה היסטורית כתעודה על קליטת המתארח בנפשם של אלה שהדבר אירע להם". הנה אומר: דיווח-שבון על חויה ממשית, אך גם התוספת שנוספה לאחר זמן, אין לבטלה כלאחר-כך. גם בה עדיין פועל אותו "יצר קמאי" של החויה המכרעת הגדולה, יפה הסביר בובר יחס זה על דרך משל: "בעוד היד משלימה, מקשיבה האוון למעמקי העבר", תפיסה זו המדמה את כתבי-הקודש כהתהוותם, להחליף-התגבשות מת-מיד, ודאי שהיא שונה מאותם "צבירה וריתוך ממקורות רבים", שבקורת המקרא רואה לעצמה הכרח להעלותם.

• על ספרו של מכס כרוד ראה "מולד", כרך א', חוב' 3-2, ע' 169.

נתבארו כל־צרכם. ההיסטוריוגרפיה שלנו לא יצאה עדיין מחיתולי הכלליות; מספר המוגרופיות המקיפות תקופות ואישים קטן. ממילא נמצא גם הרומן ההיסטורי בראשיתו. רוב הרומנים ההיסטוריים בספרותנו הם רק אידיאליזציה של אישים ותקופות ולא רומנים ראויים לשמם. עם הסוג הזה נמנה, למשל, הרומן ההיסטורי של שלום אש „המבשפה מקסטיליה“, „בגיון רומא“ לש. אפטר. הוא יוצא־דופן בבחינה זו. המחבר, שהוא עד היום איש העבודה (הוא עובד ב„שאפ“ כחיט), תפס את התקופה המתוארת בספרו תפיסה היסטורית נכונה, נכנס בה לפני ולפנים, יש בספרו סצינות אמיתיות וחיות כל כך, שרק אדם אשר הכיר את הגאטו ברומא מקרוב (והגאטו במובן האתני קיים עד היום) אפשר היה לו לכתבן.

התיאור הטופוגרפי נכון. המחבר מעבירנו ביד מנוסה דרך סימטותיו ומבואותיו העקלקלים של הגאטו ברומא. כאדם היודע יפה את המקום, סילופי מקום אינם, רק השמות מסורסים במקצת. אדם המכיר את רומא רואה את הדברים כמו חיים. רחוב קאטא לאנא (ולא קטלונה), פיאצא ג'ודיא על הכנסייה שאליה היו משרתי הותיקאן סוחבים את תושבי הגאטו לשמוע את דרשות־הדופי של הרומניקנים. קיימים עד היום, מעל שער הבית מצוירת דמות הצלב ומחתיה חרות בלטינית ובעברית הפסוק של ישעיה „העם המכעיסים אותי תמיד כל היום“... ממולו מתנוסס בית־הכנסת הגדול (טאמפיו מג'יו), אחד הבניינים היפים ברומא. לא־הרחק מהגאטו משתרע קאמפו דה־פיורי. עד היום מוכרות בו נשים עניות פרחים כוול. לפנים שימש זירה למחזות אבטרה־רפה של הכנסייה ושם היו נשרפים ונענים קרבנות הגאטו. בין עמודי הבניין הענקי של מרצלוס מוכרים גם היום תגרי הגאטו ירקת ומיני סדקית.

נאמן היא גם תיאור אוכלוסיית הגאטו, המחבר תפס תפיסה נכונה את האופיני שבגאטו הרומי. תושביו היו שונים בתכלית מתושבי רובעי היהודים והגאטאים באשכנז. באלה האחרונים היתה האוכלוסייה עשירה בעוד אחר, מוסדות האוטונומיה בספרד דנו עד 1371 אפילו דיני נפשות, והמשמעת הפנימית בגאטאות אשכנז ליכדה את כל התושבים שבתוכם למשפחה פטריארכלית אחת. לראשי הגאטו ברומא לא היתה לא הסמכות התוקפת של הקהילות בספרד ולא הכוח המוסרי של הרבנים באשכנז. רחובותיו היו מפולשים לרוחות הריניסאנס.

היהודי באיטליה לא ובדל בהרבה מהתושב שאינו יהודי: שפתו, תלבושתו היו כשל יתר האזרחים, וגם במראהו לא היה שונה בהרבה מהאיטלקי. החברה היהודית היתה מעורבת בחברה הלועזית: סטודנטים

„יום היציבות, יום הקידוש הבלתי־עכור, יום השלום הגמיר בין שמים וארץ“. או שעה שהוא בגלה, כי מרגל מלכות אלוהים אמנם קרם צורה כבר בארץ־נהרים, אלא שרק „משפט הקרקע המקראי העתיק את המצוי לתפיסה ריאליסטית, שאינה מסתפקת בסמליות גרידא“. תמצא לומר, כמדומה, שבבבל ומצרים הועלה המלך למעלת אלוהות, ואילו בתורת משה נקבע האלוהים כעיקר רוחני־מוסרי בשלטון המלך עלי אדמות. זהו דבר גדול רב־יתר ואחר לחלוטין. דוקא אותו פסוק בברית החדשה על בוא מלכות האלוהים, חרף הגוון של אחרית־הימים, עולה הוא בקנה אחד עם התפיסה עתיקת־היומין — אותה שאיפה להצלחת־הלאחר, למימוש ההבטחה. הדבר אשר בובר מרמז עליו בביתו „העזה קדושה“, משה מוציא את העם ממצרים אל המדבר למען ירחק מעל שלטונו החילוני של מלך רשע ושל חוקים המיוסדים על צירופי־כוח, חירות זו שאליה הם יוצאים, מנהיגם רואה אותה כחירות אלוהית, היינו כשלטון־אלוהי, ומבחינה היסטורית, אומר בובר, הרי זה שלטון הרוח על סמך חוק־צדק שניתנו בשם הרוח. איני יודע אם נתפרשה איפסם בימינו התרחות שות היסטורית מוחשית כתוך אוניברסאליות שכזו, שפניה מכוונים במידה מובנת־מאליה כל־כך כלפי כלל־האנושות, את מלכות־האלוהים, הוה איבר, המשרטר של רוח־היצירה בטובו ובצדקה, דרש משה לכונן בספירת חיי היחיד והמדינה כאחת, לא חפץ זה האדם החפשי מכל האדם להסתפק בתביעה פתוחה מזו. חיי־האדם הבלתי־חצויים היו לו המענה הנאות על ההתגלות האלוהית, משה ההיסטורי, אומר בובר, במידה שיש בידנו לראותה, אינו מכחין בין התחום הדתי והפוליטי. בזה גדולתו של ענק זה, בזה משמעותו לבאות, שעוד לא עמד עליה, אשר בובר משחרר אותה מן השיגרה והרהיטות שבה רגילים הבריות לקרוא את התנ"ך. בכות אינטואיציה רבת־כוח של פרשן מודרני, הבקי מאין כמוהו בספרות העתיקה והחדשה כאחת, הנוגעת לענין זה, הריהי מוארת באור העז של חיות, חיות־ראשית כביכול.

בצינוק הכנסייה הקתולית

אל. ירושלמי

בגיון רומא, מאת ש. אפטר. הוצאת ספרית פועלים, מרחביה תש"ח.

עם כל היותנו עם היסטורי עתיק, דלה ההיסטוריוגרפיה שלנו מאד. כמה תקופות בהולדותינו לוטות בערפל, ואפילו מאורעות קרובים ביותר עוד לא

של הבלתי יהודים, ובמובן מסוים גם לגפשות גיבוריו היהודיים. אף אין בידו תיאורים מקיפים של החברה הרומית דוגמת תיאוריהם של מכס ברוד כגליליאן הכבול¹ ושל יוחנן סברסקי ב„אוריאל אקוסטה“. לכך חסר הוא המחבר השכלתם של הסופרים הללו, ביד אכונה תואר המומר משה גאלאטי. כקודמים לו וכבר אים אחריו — מניקולי דונין עד „הרב הראשי“ צולר — הכוח הדוחף למעשיהם הוא קאריזמים קר ומרירות כלפי אחיהם שמהם נפגעו משום סיבה שהיא. גם משה גאלאטי היה לו „חשבון“: לקבל עבודה קלה ומכובדת של ספרן בספריה האתיקה, להגיע למדרגת „מומחית“ לעניני היהודים ולעמדת כבוד בחברה הנוצרית. אך ככל בני אומנותו הוא נכזב ומתאכזב. הכנסיה מנצלת את הריניגאט למטרותיה וממנה אותו לתפקיד של מלשין וצייד נפשות. גאלאטי אינו כוחל גם במלאכה בזויה זו ומשתדל למצוא חן בעיני בעליו: בכל מיני מעשי תועבה, אך „חלקו מכל עמלו“ הוא בזו מצד האדונים הגאונים של הכמורה. מי השמד אינם מדיחים מעליו את כתם יהדותו. במר נפשו על שפל מצבו הוא שונא כפלים את אחיו. שבכל שפלותם החוקית עדיין גאים הם במוצאם ותקיפים בדתם. נאה תיאור פגישתו במרתפי האינקוויזיציה עם ד"ר עמנואל סאבאטי. היהודי הגאה והמסור לאחיו. בכל תקיפותו החיצונית אין המומר יכול לעמוד בפני חור רוממותה של נפש היהודי הנאמן והוא מתרפס בפני היהודי, שאותו הוא משחרר ומשתדל ברגע זה להוכיח לו, שהוא דורש טובתו וטובת אחיו לשעבר, לאימוצלת הוא הגיבור הראשי ד"ר עמנואל סאבאטי. הוא מזכיר לנו גיבור רומן פסיכודיקלאטי. הכל טוב ומכוון לשם שמים, אין כאן נפתולים, עליות וירידות. גם „תולשתו“ לאשת טוסקאני, היא אהובתו הקודמת, חיזרת היא, ללא חוויות. בדרך כלל, אין גיבוריו של הרומן הזה מתפתחים עם עלילת הרומן, אלא מופיעים הם לפנינו שלמים ומושלמים בכל תכונותיהם, והמחבר מצליח בשרטוט דיוקנם של אנשים פשוטים, אך אינו חודר אל הנפשות המסובכות יותר.

הסיפור רוח רוח נכאה ויאוש. אמנם, היתה זו תקופה קשה ליהדות איטליה, מעין נפילה מאגרא רמא לבירא עמיקתא. אך התקנה זו לא פסה מן הלבבות. עוד לא נדמו מרחובותיה של איטליה פעמי המבשרים דויד הראובני ושלמה מולכה. בצפת ישבו מקובלים ותיקנו הצות כדי לקרב את הגאולה. שמע עליה הנפלאה של משפחת מנדס וגדולתו של דון יוסף הלהוב תקוות וגעגועים. שמועות לא יכלו להשאיר בחורי חדריהם של יחידים, הרחוב היהודי בודאי קלטן, התלתב, חיכה, ציפה. לכל אלה יש רק זכר קלוש בספר.

יהודים למדו באוניברסיטאות, סופרים וחוקרים יחרו ימים קיבלו השפעה מהספרות האיטלקית והשפיעו מצדם על החברה האיטלקית. ההמון היהודי היה מעורב עם תושבי העיר ויש שהיה לוקח חלק גם בשעשועיה. ידועה החירות שנטלו לעצמם בספרות עמנואל הרומי, וכן עזריה מן האדומים, ויהודה אריה ממדינה.

בגאטו שברומא היו מלבד השכבות הרגילות בחברה היהודים בימי הביניים — מלוי ברביה, סוחרים בבגדים ישנים, תגרים וכלי קודש, — גם אנשים בעלי משלח יריד מפותקים יותר, כגון, — מלחשים, רקדניות וגם זונות. החברה היהודית התיחסה אליהם בבוז, אך הגאטו לא פלטם, ולפעמים, מפני טעמי שמירה עצמית, לקחם גם תחת חסותו.

עד ימי האפיפיור פאולוס השלישי היה הגאטו ברומא רק אֶתני בלבד. רק עם הריאקציה הקתולית, שבאה בעקב הרפורמציה, נחתדשו גזירות אינוקנטי ברומא והיהודים נסגרו בגאטו גדור. האפיפיור פאולוס הרביעי, מי שהיה האינקוויזיטור קאראפה, חידש את כל הגזירות של הכנסיה הקתולית ומירר את חיי היהודים כגרועים שבאפיפיורים. בימיו נשלל מתושבי הגאטו כל חופש תנועה. הוא הנהיג את חובת שמיעת דרשות הדומיניקנים בכל יום שבת והוא שלא נתן לתושבי הגאטו לצאת ממנו בשעת השטפון הגדול, כשכמעט כל הגאטו היה מוצף.

כאן מקום להשוות את תמונת גיאות הטיבר בגאטו שברומא של שלום אש לזו שברומן של ש. אפטר. ברומן של אש מרוכז כל כוח כשרונו הגדול במכשפה — „הכוכב“ שברומן. ציור הסטיכיה ניתן בכוח רב, אך ההמון האיטלקי, המשתתף בתמונה כקהל צופים, סולף: הדביק לו את כל סגולותיו של אפססוף גרמני או אוקראיני פירע, ולא עמד המחבר על טיבו האמתי. ההמון האיטלקי היה וגשאר, בכל קלות דעתו והיבתו למחזות תיאטראליים של דם ועיר נויים, עם טובי לב בעצם מהותו, מצר בצערו של הסובל ומוכן להושיע את הנתון בסכנה. עם כזה לא יכול לעמוד על דם מאות טובעים במצולות הטיבר הגועש. ש. אפטר, לעומת זאת, צייר לפנינו תמונה דומה לה בשעות הלילה, בלי השתתפות קהל צופים, תמונה עניה יותר, אך כנה ואמיתית יותר. קו קולע אתה מוצא גם בתיאור התהלכה הקדושה בשעת חלוקת הלחם. בשיא האַסְסְטָאז, כשהעם כורע לפני צלמיו ולפני האפיפיור, עושה לו המוניסיניור צ'אנצי את חשבון ההוצאות שהוציא על הקמח ובא לידי מסקנה, שבשעה זו אין לו עוד צורך בקרבן יהודי, והוא מחליט לשחרר זמנית את הרופא סאבאטי ואת העשיר טוסקאני המתענים במרתפי האינקוויזיציה, אכן, אין, המחבר מעמיק לרדת לגבכי נפשם

בשולֵי החוברת

„ג'ירג' וסביבתו" מדבר בעדו, פרשה זו, כולה פרי נסיון־חיים אישי, של התבוננות ממושכת בחייו של קוף, היא דבר נדיר, ואולי יחיד במינו, בספרותנו. המחבר הוא פרופסור לפרויסולוגיה באוניברסיטה העברית בירושלים.

את הפרשה מחיי הדייגים בקיבוץ „דייגים" כתב מרדכי ניישטט, איש עין־גב, קיבוץ שהדיג הוא אחד מענפי פרנסתו העיקריים. הרישומים נעשו בידי הח' לזר, חבר קיבוץ „מעגן". הצייר עוסק בדיג בעצמו. לא כל משאלות־לבו של „מולד" ניתנו לו, אך שאיפתו היא להרבות בריפורטאז', שיסודו בהתבוננות מדוקדקת בפניות החיים וכידועת הפרטים של תהליכי העבודה השונים בכפר ובעיר, ריפורטאז' זה דרוש גם לספרות העברית, הסוכלת מקוצר הסתכלות ומיעוט השתלסות על תהליכי הייצור.

שני הפרקים של הארולד לאסקי שצורפו למאמר אחד בחוברת זו נכתבו בזמנים שונים (התאריכים סומנו עם כל פרק) בשתי שנים רצופות אחרי מלחמת־העולם האחרונה. בין פרק לפרק למד הארולד לאסקי משהו מן ההתפתחות כבדת־הגורל של ימינו, ורמו לכך אתה מוצא בגוף דבריו.

פרופ' מוריס גינוברג, מן הסוציולוגים החשובים שבדור, ומרצה באוניברסיטה של לונדון, היה ידידו ותברו של הארולד לאסקי שנים רבות. הוא בא עתה לארץ להרצות מחזור הרצאות בסוציולוגיה בכתלי האוניברסיטה העברית בירושלים. אנו שמחים שנענה להזמנת „מולד" לכתוב את דבר־ההערכה על הארולד לאסקי שניתנו בחוברת זו.

„פרידה ממסוכתה" הוא פרק ממאמרו של איגנאציו סילונא, הסופר הסוציאליסט האיטלקי הנודע, שנכנס בספר „האל שהכויב" בעריכת ר. ה. ס. קרוסמאן. הספר יצא זה לא כבר בלונדון בהוצאת האמיש האמילטון, והמאמר כולו מוכא בעברית בקובץ־המאמרים בשאלות בין־לאומיות „ברומו של עולם" היוצא בימים אלה בהוצאת מפלגת פועלי ארץ־ישראל. מספריו של איגנאציו סילונא הופיעו בעברית „בית־ספר לדיקטאטורית" („עם עובד"), „פונטאמארה" וכן „לחם ויין" („ספרית פועלים").

מאת המוהלה החותמים שהנמינו את הכרך השלישי של „מולד", יקבלו את הכרך בעוד שבוע ימים. החותמים והקוראים הרוצים להזמין את הכרך הרביעי (בד שלב, עם טביעת זהב, 700 פרוטה) מתבקשים למסור את החוברות (24—19) עד סוף חודש מאי.

העורך אפרים ברוידא

הוצאת הספרים של מפלגת פועלי ארץ־ישראל
תל־אביב, רחוב יהודה הלוי 40, ת. ד. 36, טלפון 4668—5774

יצא לאור כרך שנים־עשר (האחרון)

של

כתבי ב. מצנלסון

(דבריו האחרונים)

עם „פרקי־חתימה" מאת ש. יכנאלי.

מן התוכן :

כביית ההסתדרות : שוב „ניר" ; עם כניסת „ארגון העובדים הציונים" להסתדרות : שיבת אהים לגבולס (להסכם עם „התאחדות התימנים") ; על „עמי־עובד".

על האוניברסיטה העברית, שלושה מאמרים.

הפועל העברי והמדיניות הציונית.

אחדות התנועה ההלוצית.

פולמוס החלוקה בשנת 1937, שלושה מאמרים.

הקרע : שני ויכוחים : לאחר הקרע ; ההכרעה שנפלה : לאחדות בלי מחיצות.

להכרות פעילה : הרצאת במקוה־ישראל, באשדות־יעקב, בבית־השיטה.

הרצאה בכינוס פועלי הדרום ברהובות (ההרצאה האחרונה שנרשמה.

ט"ז באב תש"ד, שבוע לפני מיתו).

הערות

תוכן הענינים של כל שנים־עשר הכרכים, מסודר בעשרים פרקים.

410 עמוד, מחירו בכריכת בד 1.200 ל"י.

מולד

ירחון מדיני וספרותי

אייר תשי"ב כרך ה' חוברת 26 מאי 1950

67	מדינת ישראל והתנועה הציונית ד. בריגורין
77	ההסתדרות בתוך קיבוץ הגלילות פ. לוביאניקר
	בין לאומים:
84	מזרח ומערב: מאזן הכוחות ירון קמחי
89	שלושה שירים אברהם בן יצחק
92	בעפר הדרך חנוך ברטוב
111	לבו של הנער חיים גורי
113	סוקראטס — קדוש אירוני? ג. י. ליבס
120	ערכי האגדה ותרבות דורנו יוסף שכטר
124	תורתו ובוהו והושך מ. ליפסון
	רשימות:
126	על ליאון בלום שלמה ביקל
128	בשולי החוברת
110	ציורים מאת אהרן גלעד בעמודים 92, 98 ו-110

דמי התחייסה: 2,750 ל"י לשנה; 1,400 לחצי שנה; מחיר החוברת 250 פרומט; שכר הסדרעות: 40 ל"י העמוד, 20 חצי העמוד, 10 רבע העמוד; אין הסערכת אחראית לתוכן המודעות; כתבייד שלא צורפה להם סעטפה כחובה ומכויילת אינם מוחזרים; הכתובת: רחוב יהודה הלוי 40 תל-אביב.